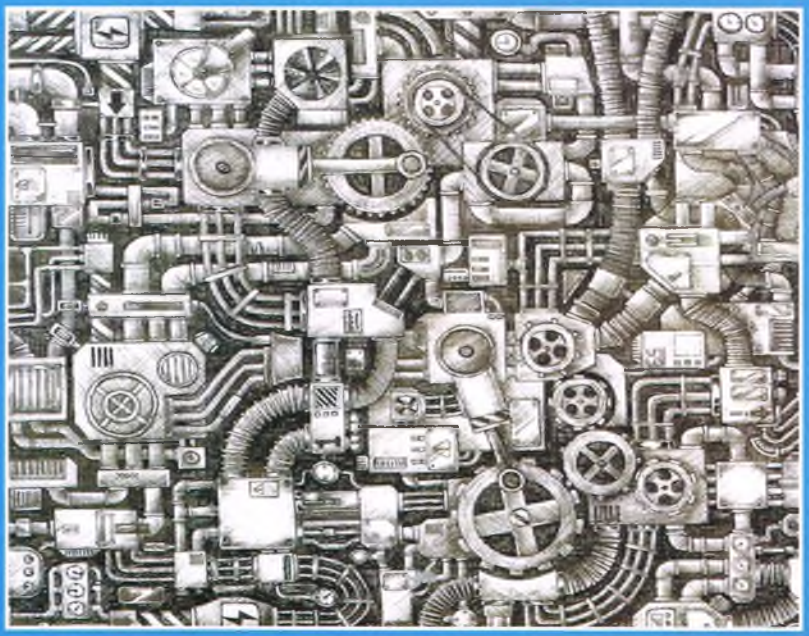
İKTİSADÎ YAŞAMIN UZUN DALGALARI

Irving Fisher ve John M. Keynes Üzerine

N. D. KONDRATIEFF

Yayına Hazırlayan: Prof. Dr. Uğur Selçuk Akalın

KALKEDON

İKTİSADÎ YAŞAMIN UZUN DALGALARI

IRVING FISHER VE JOHN M. KEYNES ÜZERİNE

N. D. KONDRATIEFF

İKTİSADÎ YAŞAMIN UZUN DALGALARI
IRVING FISHER VE JOHN M. KEYNES ÜZERİNE

Kalkedon Yayıncılık: 120
Siyaset ve Ekonomi Kitaplığı

Hocapaşa Mah, Kargılı Sok, Celal Orman İşhanı, No 1/ Kat 3, Daire 32
Sirkeci-İstanbul
Telefon ve Fax: 0212 512 43 56
Web: www.kalkedonyayinlari.com
e-mail: kalkedonyayinlari@gmail.com

Yayına Hazırlayan: **Gökhan Sofuoğlu**
Kapak Tasarım: **Semiha Şahin**
Redaksiyon: **Hakan Tanıttıran**

Bu kitap Can Matbaası'nda basılmıştır
Davutpaşa Cad. İpek İş Merkezi, Kat 3 No 17 Topkapı İstanbul.
Tel: 0 212 613 10 77

Türkçe İlk Baskı: 2010
Copyright© Kalkedon Yayınları 2010
isbn: 978-605-5679-50-7

Kitaplık Bilgi Kartı:
Cataloging-in-Publication Data (CIP)
Kondratieff, N. D.

İktisadi Yaşamın Uzun Dalgaları
1. Ekonomi Politik 2. Emperyalizm 3. Dünya Ekonomisi

İKTİSADÎ YAŞAMIN UZUN DALGALARI

IRVING FISHER VE JOHN M. KEYNES ÜZERİNE

N. D. KONDRATIEFF

YAYINA HAZIRLAYAN VE ÇEVİREN

Prof. Dr. Uğur Selçuk AKALIN

KALKEDON

İÇİNDEKİLER

ÇEVİRMENİN ÖNSÖZÜ	7
İKTISADÎ YAŞAMIN UZUN DALGALARI	13
DÖVİZ VE KREDİ İŞLEMLERİNİN GELİŞİMİ (1921-1923 Dönemi)	51
J. KEYNES VE IRVING FISHER'DE İSTİKRAR	65
IRVING FISHER: DEVALÜASYON, DEFLASYON DEĞİL	79
SATIŞLARIN DURUMU VE GELİŞME İMKÂNLARI	87

ÖNSÖZ

Nikolai Dmitrievitch Kondratieff 1892 yılında St. Petersburg'da doğmuş ve aynı şehirde tarih ve istatistik eğitimi almıştır. Eğitimini tamamladıktan sonra Devrimci Sosyalist Parti'ye katılıp tarım kesiminin temsilcisi olarak çalışmalara başlamıştır. Kondratieff, 1920 yılında Rusya'daki tarımın ıslah edilmesi yani tarım reformu amacıyla faaliyette bulunması düşünülen Konjonktür Enstitüsü'nü kurmayla görevlendirilmiş ve bu Enstitü'nün müdürlüğüne getirilmiştir. Kurulan bu Enstitü'nün tarım dışında bir diğer araştırma alanı ise kapitalizmin çöküşüne neden olacağı belirtilen kapitalist iktisadî krizlerin önceden saptanması olarak belirlenmiştir. Konjonktür Enstitüsü Müdürlüğü'nün yanı sıra Timiryazez Tarım Akademisi'ndeki profesörlük görevini sürdürürken S.S.C.B. Maliye ve Tarım Genel Komiserliği'nde de yapılan çalışmalara katılmıştır. Kondratieff Konjonktür Enstitüsü'ndeki çalışmalarında, çiftçilerce alınıp satılan tarımsal ürünlere ilişkin tarımsal fiyat endekslerini hazırlamış ve 1923-1924'de Birinci Beş Yıllık Sovyet Tarım Planı'nın hazırlanmasında görev almıştır.

Bolşevik Devrimi'nden sonra büyük çiftlikler köylüler arasında paylaştırıldığı bilinmektedir. Ancak, Kondratieff'in Sovyet tarımının ıslah edilip geliştirilmesi konusunda inandığı düşünce zengin köylülerin, kulaklar, yok edilmeden tarımsal alanların kollektif hale getirilmesi biçiminde kendini göstermiştir. Kondratieff'in tarımsal gelişmeye ilişkin olarak ileri sürdüğü bu görüşünün Sovyet Devri-

mi'nin niteliğine aykırı ve muhafazakâr çizgide olduğu açıktır. Hatta Kondratieff konuyla ilgili olarak ortaya koyduğu görüşlerini daha da ileriye götürerek, el konulan tarım alanların yeniden onu işleyenlere yani devrim öncesi söz konusu tarımsal alanlara sahip olan ve faaliyette bulunan büyük çiftlik sahiplerine devri gerektiğini belirtmiştir. 1921 yılında Sovyet Rusya iktisadî kriz ortamına girmiş ve Amerika Birleşik Devletleri'nden tarımsal ürün almadığı sürece açlık tehlikesini yaşayacak bir ülke duruma düşmüştür. İşte tam da bu noktada Kondratieff tarım çiftliklerini modernleştirip bu çiftlikler için yeni araç ve gereç alımını sağlamıştır. Kontratieff'in kurmuş olduğu tarım çiftlikleri zaman içinde Lenin hükümetine karşı ciddi bir blok oluşturmaya başlamıştır. Kondratieff'in söz konusu görüşleri ve tarım çiftliklerinin Lenin hükümetine karşı olan tavrının ortaya çıkması nedeniyle 1928 yılında, 1920 yılında atandığı Konjonktür Enstitüsü'ndeki görevinden alınmış ve Enstitü kapatılmıştır. Lenin'in ölümü ve Troçki'nin sürgün edilmesinden sonra Stalin politik gücü ele geçirmek için ekonominin merkezileşmesi gereğini düşünmüş ve bunun için de Kondratieff'in kurmuş olduğu tarım çiftliklerini ortadan kaldırmıştır.

Rusya'da yirminci yüzyılın başında ortaya çıkan politik dalgalanmaların ve gelişmelerin, Kondratieff'in yaşamını etkileyen ve şekillendiren çok önemli unsurlar olduğunu belirtmek yerinde olacaktır. Kondratieff iktisadî gelişme sürecinin bir determinatı olarak kollektif tarım çiftliklerinin gelişiminin sağlanması yolundaki çalışmalarının yanı sıra kapitalist ekonominin çöküşü üzerine yapmış olduğu çalışmalarıyla da tanınmaktadır. Kondratieff'in son olarak vurgulanan alanda da çalışmalara girişmiş olmasına, yukarıda da belirtildiği gibi Konjonktür Enstitüsü'nün bir diğer faaliyet alanı olan ve kapitalizmin çöküşüne neden olan kapitalist iktisadî krizlerin önceden saptanması konusunun vesile olduğunu söyleyebiliriz.

1920'li yıllarda Sovyetler Birliği'nin önde gelen iktisatçısı ve istatistikçisi olan Nikolai Dmitrievitch Kondratieff yukarıda belirtilenlerin ötesinde esas itibariyle uzun dalgalar üzerinde yaptığı çalışmasıyla tanınmaktadır. Kondratieff'in yaptığı bu çalışmasının önemini vurgulamak gerekirse onun, uzun dalga teorileri üzerine

çalışmaya başlayan birinin karşılaştığı ilk birkaç isimden biri olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu konuyla ilgili olarak yaptığı ve araştırmacıların temel olarak ele aldığı çalışması bu dermemeye dahil edilen ve *Review* dergisinde [2(4),1979, s. 519-562] tam metin olarak yayınlanan 'Long Waves of Economic Life' adlı makalesidir. Çalışmalarında 'uzun çevrimler' yerine 'uzun dalgalar' kavramını kullanan Kondratieff bulgularının sadece bir hipotez olduğunu vurgulamıştır. Uzun dalgalarla ilgili çalışmalarına 1919 yılında başlamış ve konuyla ilgili ilk hipotezlerini 1922 yılında Rusça yayınlanan *Mirovoe khoziaistvo i ego kon'iunktury vo uremia i posle voiny, Vologda (Russia): Oblastnoe Otdelenie Gosudartsvennogo* (Savaş Boyunca ve Sonrasında Dünya Ekonomisi ve Konjonktürü) adlı kitabında ortaya koymuştur. Konunun tam olarak ele alındığı ve istatistikî verilerle desteklediği çalışması yukarıda derlemede yer verdiğimizi belirttiğimiz ve ilk defa 1925 yılında başında bulunduğu Konjonktür Enstitüsü'nün çıkardığı *Voprosy Kon'iunktury* adlı derginin I. cildinde Rusça olarak yayınlanan makalesinde yer almıştır. Bunun yanı sıra uzun dalgalarla ilgili çalışmasının tam olarak sistematik bir temele oturması 1928 yılında Rusça olarak yayınladığı makalesinde gerçekleşmiştir ['Dinamika tsen promsyhlennykh i sel'skokhoziaistvennykh tovarov' Kon'iunktury Institut, *Voprosy Kon'iunktury,* (4), s. 5-83, (Sanayi ve Tarımsal Fiyatların Dinamiği). Bu çalışma aynı zamanda Almanca olarak da yayınlanmıştır. 'Die Preisdynamik der Industriellen und Landwirtschaftlichen Waren," *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik,* Vol. 60/1, s. 50-56,].

Uzun dalgaların varlığı ilk önce emtia fiyatlarına ilişkin veriler sayesinde tespit edilmiştir. Konuyla ilgili söz konusu istatistikî veriler ise iktisadî yaşamda kendini düzenli bir şekilde gösteren uzun dalgaların varlığını ortaya koymuştur. Daha geniş kapsamlı bir şekilde belirtmek gerekirse, varlığı tespit edilen uzun dalgalar ortalama 50-60 yıl süreli olup fiyatlarda ve üretimde meydana gelen dalgalanmaların sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu dalgalar 25-30 yıllık genişleme ve daralma biçiminde gelişen iki evreden oluşmaktadır. Genişlemeyi ya da bir başka deyişle, büyümenin

gerçekleştiği birinci evreyi daralma ya da daha doğrusu krizin ortaya çıktığı ikinci evre izlemektedir.

Kondratieff uzun dalgaların ortaya çıkış nedenlerini açıklayabilen bir teorik çerçeve kuramamıştır. Ancak, uzun dalgaların genişleme ve daralma evrelerinde görülen 5 özelliği ortaya koymaktadır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

1- Genişleme evresinde refah yılları gerileme evresindeyse depresyon yılları çoğunluktadır,

2- Uzun dalgaların gerileme evresinde özellikle tarımdaki sorunlar ciddi boyutlardadır,

3- Gerileme evresinde yenilikler ortaya çıkmakta (Kondratieff bunlara icat demektedir) ve bunlar bir sonraki uzun dönemin genişleme evresinde büyük ölçüde kullanılmaktadır,

4- Genişleme evresinin başında altın fiyatları yükselir ve dünya piyasası yeni ve özellikle koloni ülkelerin asimilasyonu sayesinde genişler,

5- Genişleme evresinde savaşlar ve devrimler ortaya çıkar.

Ancak, Kondratieff'in uzun dalgalara ilişkin olarak vurguladığı bu 5 özellikten farklı olarak daha önce yukarıda belirtilen ve 1928 yılında Rusça olarak yayınladığı makalesindeki analizinin temelini, sermaye mallarının yenilenmesi oluşturmakta ve teknoloji ve kredi mekanizmasına nedensellik yüklemektedir.

Kondratieff 1930 yılında Stalin rejimi tarafından 'Köylü Sınıfı Partisi'nin lideri olmak gerekçesiyle tutuklanmış ve 1931 yılında Menşeviklerin yargılandığı mahkemesindeki tanıklığından sonra da bir daha görülmemiştir. Bu nedenle 1920'li yılların ünlü ekonomisti ve istatistikçisi olan Nikolai Dmitrievitch Kondratieff'in ölüm tarihi 1931 olarak belirtilmekteyse de tam olarak bilinmemektedir.

Bu derlemede Kondratieff'in yukarıda da belirtilen ve 1925 yılında Rusça olarak yayınlamış olduğu makalenin tam çevirisi niteliğinde olan ve 1979 yılında *Review*'da 'Long Waves of Economic Life' başlığını taşıyan makalesine yer verilmiştir. Bu makale uzun dalgalar konusunda yazarın temel görüşlerinin yer aldığı bir metin olma özelliğini taşımaktadır. Ancak, Kondrati-

eff'in uzun dalgalar konusunun dışında ekonomi üzerinde yazmış olduğu kimi makaleleri de vardır. Ancak, literatürde kendisinin yapmış olduğu bu çalışmalara rastlamak mümkün olamamaktadır.

Derlemede yer alan ve Kondratieff'e ait olan diğer makalelerle 1986 yılında uzun dalgalar konusunda araştırma yapmaya gittiğim İngiltere'de University of East Anglia'da yapılmış bir doktora çalışmasında karşılaştım. İngilizce başlıklar biçiminde yazılmış makaleleri söz konusu üniversite kütüphanesi aracılığıyla talep ettiğimde kiril alfabesiyle yazılmış metinler elime geçti ve bu zamana kadar da çevrilebilmesi imkânını yaratamadım. Söz konusu metinler Behruz Memmedov tarafından çevrilmiş ve tarafımdan edit edilmiştir. Derlemede yer verilen söz konusu makaleler N. D. Kondratieff tarafından yazılan metinlerdir. Bunlar Sovyetler Birliği'nde yayınlanan *Sotsialistichrskoe Khoziastvo* adlı derginin 1923 yılındaki 4/5 sayısında 50-87 sayfaları arasında yer alan ve 'Nekotorıe spornıe voprosı v Sotsialistichesko y ekonomike' (Sosyalist Ekonomide Kimi Tartışmalı Meseleler) başlığı altında kısaltılarak yayınlamıştır. 'Döviz ve Kredi İşlemlerinin Gelişimi (1921-1923 Dönemi)' Prof. N. N. Lyubimov, 'J. Keynes ve Irving Fisher'de İstikrat' ve 'Irving Fisher: Devalüasyon Değil Deflasyon' D. Bogolelov ve 'Satışların Durumu ve Gelişme İmkânları' I. Hodorov tarafından kısaltılmıştır.

Prof. Dr. Uğur Selçuk Akalın
YALIÇİFTLİK 2010,

İKTISADÎ YAŞAMIN UZUN DALGALARI*

I. Son günlerde kapitalist sosyal düzen içindeki iktisadî yaşamın dinamiklerinin basit ve doğrusal değil, aksine karmaşık ve çevrimsel bir karaktere sahip olduğu genel bir kabul görmektedir. Ancak, bilim, bu çevrimsel ve dalgaya benzeyen hareketlerin türlerini ve doğasını açıklığa kavuşturmakta başarılı olamamıştır.

İktisadî olarak çevrimlerden kastedilen şey yedi ilâ onbir yıl arasında değişen iş çevrimleridir. Ancak, bu yedi ilâ onbir yıllık hareketler iktisadî çevrimlerin tek türü olmadığı açıktır. Gerçekte iktisadî yaşamın dinamikleri daha karmaşıktır. Yukarıda belirtilen ve ilerde 'ara devre' olarak adlandıracağımız çevrimlere ek olarak, 1,5 ilâ 3 yıl arasında değişebilen daha kısa dalgaların varlığının da mümkün olduğu gösterilmiştir[1].

Ancak, hepsi bu kadar değil. Gerçekte kapitalist ekonomide ortalama 50 yıllık uzunluğa sahip uzun dalgaların mevcudiyetini varsaymak için yeterince sebep vardır ve bu olgu iktisadî dinamikler sorununu daha da karmaşıklaştırır.

II. Bu çalışmada kısa çevrimlerin mevcut olup olmadığını ve

---

* Bu makalenin orijinali Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik, LVI,3, 1926, 573-609'da yer almıştır. W.F.Stolper tarafından İngilizce'ye çevrilen makaleye *Review of Economic Statistics*, XVII, 6, Nov.1935, 105-15'de yer verilmiş ve Editörlerin izni ile yeniden yayınlanmıştır. Bu çeviri orijinal makalenin II-III. ve VI-VII. bölümlerini özetlediği ve tabloları dahil etmediği için, bu bölümler Mark Louis Goldman tarafından yakın bir zamanda çevrilmiştir.

Bu makale Prof. Dr. Uğur Selçuk Akalın tarafından çevrilmiştir.

[1] Bakınız J.Kitchin, "Cycles & Trends in Economic Factors," *Review of Economic Statistics*, V, 1923, 10-16.

mevcutlarsa karakteristiklerinin ne olduğu sorusu ile ilgilenmeyeceğiz. Burada, bu konuyla ilgili tüm soruları ele almadan sadece uzun dalgaları ele alacağız. Sadece uzun dalgaların mevcudiyetine ve mevcutlarsa nasıl kendilerini gösterdiklerine ilişkin bir dizi veri sunacağız.

Uzun dalgalarla ilgili ortaya çıkan sorun sadece bunlarla ilgili çalışmaların henüz tamamlanmamış olmasının yanı sıra literatürün spesifik olarak uzun dalgaların varlığını doğrulamasındandır.

Bununla beraber, Moors, Lescure, Aftalion, Spiethoff ve Cassel gibi yazarlar bütünlük içermeyen ve rastlantısal bir biçimde üç aşağı beş yukarı bu konu ile ilgilenmişlerdir. Uzun dalgaların var olup olmadığı sorusuna hepsi farklı cevaplar vermektedir. Bazıları uzun dalgaların varlığının mümkün olduğunu kabul etmekte; bazıları uzun dönemli iktisadî iniş ve çıkışların dönüm noktalarını incelemekte fakat bu dönemlerin birbirlerini çevrimsel bir biçimde takip edip etmedikleri sorusuna kesin bir cevap verememekte, üçüncü grup ise, bunların varlığını kategorik olarak reddetmekte ve uzun dönemli iniş çıkışların dönüm noktalarını tesadüfî faktörlere ve ekonomideki kaymalara bağlamaktadır.

III. İktisadî yaşamın uzun dalgalarına ilişkin çalışmalar olağanüstü büyük güçlüklerle karşılaşmaktadır. Öncelikle konunun doğası uzun bir zaman diliminin incelenmiş olmasını gerektirmektedir, güvenilir veri ve benzer ya da karşılaştırılabilir vaka çerçevesinde kalmak istiyorsak, sanayi kapitalizminin büyük gelişme gösterdiği onsekizinci yüzyıl sonlarından daha geriye gidemiyoruz. İkinci olarak, onsekizinci yüzyılın sonlarından ondokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar geçen dönemi kapsayan iktisadî yaşam eğilimleri ile ilgili veriler yetersiz ve güvenilir olmaktan uzaktır; bu dönemdeki veri kaynakları dahi sürekliliğe sahip değildir.

Bunun yerine, Almanya, Fransa, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'ne ait mümkün olan en geniş zaman aralığını kapsayan mevcut istatistikî ve tanımlayıcı veriyi toplama ve değerlendirme görevini üstlenmeyi tercih ettik. Bunu takiben, bu çalışmadan elde edilen yeni bulguları sunacağız. İngiltere ve Fransa'ya ait ondokuzuncu yüzyıl ortalarına kadar gelen istatistikî materyal tamama en yakın materyaldir. Bu makaleyi kısa tutmak içinse, makaledeki ve-

riler bu iki ülkeye ait materyalleri temel almıştır. Sadece birkaç durumda başka ülkelerden özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nden elde edilen veriler makaleye dahil edilmiştir.

Ekonomideki gerçek değişiklikleri ele almadan önce, her bir iktisadî unsuru inceleme yöntemimiz hakkında bilgi vermeceğiz.

İktisadî gerçekliğin unsurları, dinamiklerinin karakterine göre iki temel gruba ayrılır. Birinci gruptaki unsurların karakteristiği, bunların seküler eğilim sergilememeleri veya bu eğilimin incelemenin fiilî süreci boyunca nadiren fark edilebilir olmasıdır. Bu gruba toptan satış fiyatları gibi önemli bazı unsurlar dahildir. Uzun dalgaların varlığını kanıtlamak için bu tür unsurların dinamiklerine ilişkin istatistikî verileri analiz edersek, temel istatistikî analiz yöntemlerini kullanırız.

Çoğunlukta olan ve ikinci grupta yer alan unsurlar, dinamikleri içinde karakteristiksel olarak, ara sıra oluşan dalgalanmalar boyunca yapısal olarak toplumun iktisadî koşullarındaki genel değişimlere sıkıca bağlı ve genellikle yukarı yönlü seküler bir eğilim sergilerler. Bunlara dahil olanlar: a) bazı pür finansal unsurlar, yani sermayenin faizi, ücretler, banka mevduatları, v.s.; b) karma unsurlar, yani, hem finansal hem de doğal faktörlerden etkilenen unsurlar, örneğin dış ticaret hacmi ve değeri gibi; c) pür doğal unsurlar, örneğin farklı sanayi sektörlerinin üretim ve spesifik metanın tüketim raporları. Araştırmaya temel olarak, kaba hatlarıyla, ikinci gruptaki öğelerin dinamikleri hakkındaki istatistikî raporlar alınırsa, çevrimler ya hiç ortaya çıkmaz ya da açıkça kendini göstermez. Şöyle ki, diğer dalgaların sadece uzun değil aynı zamanda pür doğal unsurları da görülemez. Biz de bu yüzden uzun dalgaların varlığı ya da yokluğu hususunu ortaya koymak için karmaşık istatistik derleme yöntemlerine başvurmak zorunda kaldık.

Mümkün olan serilerde yıllık büyüklükleri ülke nüfuslarına böldük[2]. Bu bölme işlemi iki nedenle yapılmıştır: 1. toplumun fiilî büyümesini gösteren eğriler daha açık gösterilebilir; ve 2. Fransa gibi inceleme dönemi süresince sınır değişikliklerine uğrayan ülkelerin sınır nedeniyle dalgalanmalarının öncesi ve sonrasındaki bulguların karşılaştırılabilmesi sağlanır[3].

[2] Sermayenin faizi ve ücretlere ilişkin verileri tabii ki bölünmemiştir.

[3] Serilerin nüfusa bölünmesi sonuçlarımızı daha doğru hale getirmektedir; bununla beraber birkaç istisna dışında, aynı sonuçlara bölme işlemi yapılmadan da ulaşmanın mümkün olduğu unutulmamalıdır.

Ancak, orijinal verilerin nüfusa bölünmesiyle elde edilen seriler halâ karma değerlerdir. Herhalükârda bunlar iki temel unsurdan oluşur: a) seküler eğilim ve bunun oranı; b) bu eğilimin ivmesi[4]. Düzeltilmiş serilerin seküler eğilimi düzenli veya düzensiz bir gelişme gösterir; her iki durumda da bunun doğası çevrimsel değildir. Seküler eğilimi, nüfusa böldüğümüz veri serilerinin dışında tuttuk. Aksine, matematiksel istatistik yöntemlerine uygun olarak, ampirik serilerin genel yönünü ifade etmeye yeterli olan her bir ampirik veri serisi için teorik veri serileri formüle ettik.

Teorik serileri oluşturduktan sonra, her yıl için ampirik serilerin sapmalarını belirledik. Bu sapmaların yıllık düzensiz dalgalanmaları yatay bir seyir izleyen eğrilerle kolayca gösterilebilir. Bu eğri spesifik serilerin gelişim ivmesindeki değişiklikleri gösterir. İncelenen serilerin genel eğilimi en azından kapitalist gelişmenin incelenen dönemi süresince spesifik olarak genellikle yukarı yönlü bir eğilimde gelişiyorsa ve çevrimsel nitelikte değilse, yukarı yönlü gelişmenin hızındaki ya da ivmesindeki değişmeler, ekonomideki değişmeleri gösteren dalgalı bir niceliktedir.

Bu durum, ampirik serilerin teorik olanlardan sapmalarında uzun dalgaların var olup olmadığını tespit etme çalışmasını beraberinde getirir.

Bu serilerdeki mevcut çevrimlerin illaki uzun olması gerekmediği unutulmamalıdır. Bu seriler aynı zamanda orta ve kısa vadeli çevrimleri ve eğer mevcutsa tesadüfî dalgalanmaları yansıtır[5]. Uzun dalgaların varlığını açıkça ortaya koyabilmek için verilerin hazırlanmasındaki son adımı da tamamlıyoruz ve mevcut dalgalanmaların serilerini hareketli ortalama yöntemi aracılığıyla eşitliyoruz. Ortalama dokuz yıllık uzunluğa sahip orta ölçekli çevrimlerin etkilerini ortadan kaldırmak için dokuz yıllık hareketli ortalamayı kullanıyoruz. Yukarda bahsedilen ortalamayı kullanarak sadece orta vadeli çevrimlerin değil, fakat aynı zamanda eşanlı olarak kısa

[4] Bakınız M.Lenoir, "Etudes sur la formation et le mouvement des prix" (Paris, 1913), 65. ve 91. dipnotlar. Seküler eğilimine ilişkin karşılaştırma için bakınız W.M. Persons, "An Index of General Business Conditions," Review of Economic Statisitcs, I, 1919, 8; ve "A Non-technical Explanation of the Index of General Business Conditions," Review of Economic Statisitcs, II, 1920, 38–48.

[5] Bakınız Persons, opera citata.

çevrimlerin ve karşılaşılabilecek tesadüfî dalgalanmaların etkilerini de ortadan kaldırabiliyoruz. Tabii ki bunun illâki yapılması gerekmez.

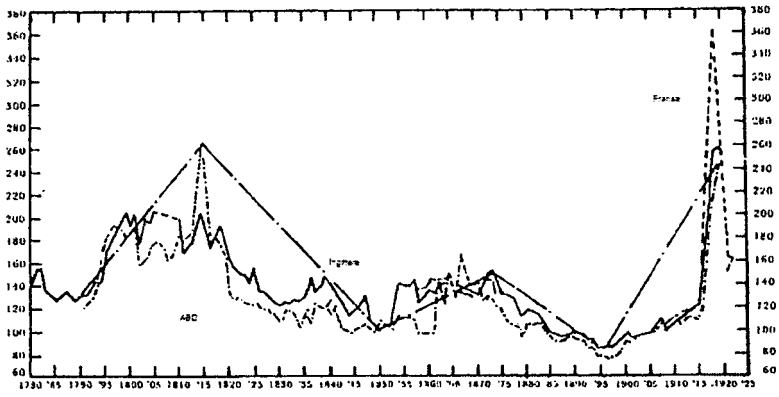
Verileri hazırlamada kullanılan yönteme kısaca göz attıktan sonra sonuçlara dönebiliriz.

IV. Toptan Eşya Fiyat Düzeyi. Fransa'ya ait fiyat indeksleri sadece 1850'li yıllara kadar geriye giderken, İngiliz ve Amerikan endeksleri onsekizinci yüzyıla kadar uzanmaktadır. Bu çalışmayı rakamlara boğmamak için istatistikî veriler münhasıran grafikler halinde sunulmuştur.*

Grafik 1'de yer alan fiyat endeksleri hiçbir şekilde yumuşatma ya da başka bir şekilde düzeltmeye tabi tutulmamıştır. Bununla beraber, grafiklere göz atıldığında, tüm sapmalara ve düzensizliklere rağmen fiyat düzeyinin bir uzun dalga silsilesi sergilediği görülmektedir.

İlk uzun dalganın yukarı yönlü hareketi 1789'dan başlayıp 1814'e kadar 25 yıl sürmektedir; düşüş 1814'den 1849'a kadar 35 yıl sürmektedir. Bu yüzden bu çevrim 60 yılda tamamlanmaktadır[6].

Grafik 1. Toptan Eşya Fiyat İndeksi (1901–10=100)

* Çizelge biçimindeki materyaller Kondratieff tarafından makalenin sonunda verilmiştir. Bu çeviride yer alan grafikler orijinal makaledekilerin reprodüksiyonu olmayıp, çizelgelerin yer aldığı ekteki verilerden yeniden elde edilmiştir. Kondratieff'in grafikleri ile yeni grafikler arasında birkaç küçük farklılık olmakla birlikte, bunlar önemsizdir. –Editörler, *Review of Economic Statisitcs.*

[6] 1799, 1805, 1810 ve 1814 yıllarına rastlayan düşüşleri de içeren yükseliş sürecinde, İngiltere endeksi birkaç yılda zirveye ulaşmıştır; fakat 1814'den sonra belirgin bir düşme eğiliminin gözlenmesi bu yılın bir dönüm noktası kabul edilmesine neden olur.

İkinci dalganın yükselişi 1849'da başlar ve 1873'de biter ve 24 yıl sürer. Ancak, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki dönüm noktası İngiltere ve Fransa'ya ilişkin dönüm noktalarıyla aynı değildir; Amerika Birleşik Devletleri'nde zirve 1866 yılındadır, ancak bu durum İç Savaş ile açıklanmalıdır ve iki kıtadaki dalganın seyrini ortaya koyan gelişmenin uyumu hakkında şüphe bırakmamaktadır. İkinci dalganın düşüşü 1873'de başlar ve 1896'da biten 23 yıllık bir dönemdir. İkinci dalganın uzunluğu 47 yıldır.

Üçüncü dalganın yukarı yönlü hareketi 1896'da başlayan ve 1920'de son bulan 24 yıllık bir süreçtir. Verilere göre dalga 1920 yılında düşmeye başlamıştır.

Fransa'daki fiyatların seyrinin 1850'lerin sonundan itibaren İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki fiyatlara paralel bir seyir izlediği kolaylıkla görülebilir. Bu yüzden, fiyatlardaki bu paralelliğin bir önceki dönemde de olmuş olması ihtimali yüksektir.

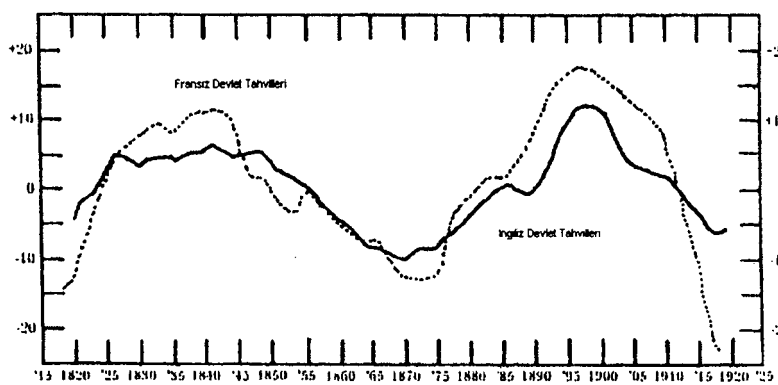
Fransa'ya ait veriler *Annuaire Statistique* [Statistique Générale de la France], 1922, 341'den alınmıştır; endeks sayıları dolar-frank döviz kuru kullanılarak altın bazında tekrar hesaplanmıştır.

İngiltere için, 1782-1865 arası için Jevons'un endeksi mevcuttur; 1779-1850 arası için Silberling tarafından yeni bir endeks hesaplanmış ve *Review of Economic Statisitcs*, V, 1923'de yayınlanmıştır; 1846 sonrası için şu anda Statist tarafından sürdürülen Sauerbeck endeksi bulunmaktadır. Silberling'in endeksi Jevons'un endeksine göre her bir mal fiyatına ilişkin daha eksiksiz veriye sahip olduğundan, 1780-1846 arası için Silberling'in endeksi kullanılmıştır.1846'dan sonrası için Sauerbeck'in endeksi kullanılmıştır. 1846-50 aralığı her iki endekste de bulunduğundan, bu iki endeks 1846-50 sürecindeki ilişkileri temel alınarak birbirine bağlanmıştır; bu işlemden sonra, seriler için yeni bir baz yılı düzenledik ve 1901-10 aralığı oluşturduk. İngiltere'nin kağıt para standardında olduğu 1801-20 dönemi ve 1914 sonrası için endeks sayıları altın baz alınarak yeniden hesaplanmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri için, şu serileri birbirlerine bağlayarak kullandık: 1791-1801 için, H.V. Roelse (*Quarterly Publications of the American Statistical Association, December, 1917*); 1801-25

için, A.H.Hansen (ibid., December, 1915); 1825-39 için, C.H.Juergens (ibid., June, 1911); 1840-90 için, Falkner (*Report from the Comittee on Finance of the United States Senate on Wholesale Prices, Wages, Transportation*, 52d Congress, 2d session, Report No. 1394, Part I [Washingon:Government Printing Office, March 3, 1893]); 1890 sonrası için, B.L.S. endeksi. Bütün endeksler için 1901-10 aralığı baz alınmıştır. Greenback dönemi (1862–78) dönemi için endeksler altın baz alınarak yeniden hesaplanmıştır. Siberling endeksi dışındaki tüm veriler yukarda adı geçen kaynaklardan yararlanan Annuaire Statistique, 1922'den alınmıştır.

Grafik 2. Faiz Getiren Tahvil Kotasyonları

Buna dayanarak 1780'lerin sonundan itibaren fiyat düzeyindeki hareketlerin üç büyük devre oluşturduğu sonucuna ulaşabiliriz. Bu devrelerin sonuncusunun ancak yarısı tamamlanmıştır. Dalgaların tümü aynı uzunlukta olmayıp, 47 ilâ 60 yıl arasında değişmekte ve ilk dalga en uzun olmaktadır.

V. Faiz Oranı. Faiz oranının yönü en rahat ıskonto oranlarındaki hareketlerden ve faiz getiren tahvil kotasyonlarından görülebilir. Zira faiz getiren tahviller tesadüfî dalgalanmalara çok bağımlı değildir ve uzun dönemli faktörlerin etkilerini daha doğru yansıtır, biz burada sadece devlet bonolarının kotasyonlarını kullanıyoruz.

Grafik 2 Fransız ve İngiliz devlet tahvillerinin (French Rente[7]

ve English Consols[8]) kotasyonlarını göstermektedir. Her ikisi de inceleme dönemi boyunca seküler bir eğilim izlemektedir. Bu grafik dokuz yıllık hareketli ortalama aracılığıyla yumuşatılmış seküler eğilimden sapmaları göstermektedir.

Bilindiği gibi, faiz getiren tahvil kotasyonları, genel iş faaliyetlerinin ve faiz oranlarının tersine bir hareketi gözler önüne sermektedir. Bu yüzden, uzun dalgalar faiz oranlarının dalgalanmalarında etkili ise, bono kotasyonlarının mal fiyatlarının tersi yönde hareket etmesi gerekmektedir. Bu durum biraz önce kotasyonların hareketindeki ve en sonunda faiz oranındaki uzun dalgaları açıkça sergileyen grafiğimizde gösterilmiştir.

Bu grafikteki gelişmeler Napolyon Savaşları'nın hemen ardından başlamaktadır yani tablodaki gelişmeler aşağı yukarı mal fiyatlarının ilk uzun dalgasının zirveye ulaştığı zamana denk gelmektedir; grafik mal fiyatlarının yükseliş yönlü hareket dönemini içermez. Ancak, elimizdeki verilere dayanarak, devlet bonolarının kotasyonlarının da bu hareket içinde yer aldığını düşünebiliriz.

İngiliz devlet tahvilleri gerçekten 1792 ve 1813 yılları arasında kesinlikle bir düşüş eğilimi ortaya koymaktadır. Bunların kotasyonları 1792'de 90.04; diğer taraftan 1813'de 58.81'dir. Bu kotasyonlar en hızlı 1797 ve 1798 yılları arasında düşmüş olmasına rağmen, bu keskin düşüş sadece bir bölümdür ve genel düşüş eğilimi 1792'den 1813'e kadar çok açık bir şekilde ortada durmaktadır[9].

Bundan dolayı 1790'ların başlarından 1813'e kadar süren dönem faiz oranlarının arttığı evredir. Bu dönem mal fiyatlarının yükseliş dalgası ile tam bir uyum içindedir.

Bono kotasyonalarının dalgası 1813'den[10] itibaren yükselir -ya da faiz oranı dalgası düşer- bu durum 1840'ların ortalarına kadar

---

[7] 1825'e kadar Fransız devlet tahvillerinin kotasyonları yüzde beş, sonrasında yüzde üçtür. Her iki seriyi birleştirmek için, ilk önce iki seri için de 1825–30 bazlı nispi büyüklüler hesaplanmıştır. Ardından birleştirilmiş serilerin bazı, bunları fiyat eğrileriyle karşılaştırabilmek için,1901-10 aralığına kaydırılmıştır. Orijinal veriler *Annuaire Statistique* [Statistique Générale de la France], 1922'den alınmıştır.

[8] William Page, ed., *Commerce and Industry* (London, 1919), stastistical tables, II, 224-25'de yer alan verilere göre. Nispi büyüklüler 1901-10 bazlı değerlerden hesaplanmıştır.

[9] Cf. N.J. Silberling, "British Financial Experience, 1700–1830," *Review of Economic Statisitcs*, I, 1919, 289.

[10] Dokuz yıllık hareketli ortalama kullandığımız için grafiğimizdeki ilk yıllar ortadan kalkmıştır.

devam eder (Bakınız Grafik). Yumuşatılmamış verilere göre, İngiliz tahvilleri 1844'de, Fransız tahvilleri 1845'de zirve noktasına ulaşır. Bununla faiz oranlarındaki hareketin ilk büyük çevrimi tamamlanmış olur.

İkinci devrede bono kotasyonlarının aşağı yönlü hareketi (ya da faiz oranlarının yükselmesi) 1844-45'den 1870-74'e kadar sürer[11]. Bu tarihten 1897'ye kadar faiz getiren tahvillerin piyasa fiyatları tekrar yükselir ve bu nedenle faiz oranı düşer. Bununla ikinci büyük çevrim tamamlanır.

Kotasyonlardaki yeni düşüş (faiz oranlarındaki artış) 1897'den 1921'e kadar devam eder. Böylece faiz oranları hareketlerinde büyük çevrimlerin varlığı çok açık bir şekilde görülmektedir[12]. Bu çevrimlerin dönemleri toptan eşya satış fiyat hareketlerinin dönemleri ile oldukça uyumludur.

VI. Ücretler. Burada İngiliz pamuklu tekstil işçilerinin 1806'dan[13] sonraki ve İngiliz tarım işçilerinin 1789'dan[14] sonraki haftalık ücretlerini kullanarak nominal ücret dalgalanmalarını inceleyeceğiz. Bowley'in çalışmasında 1850'ye kadarki tarım işçi ücretlerini kapsayan nispi veriler 1892 baz yılına göre derlendiğinden, biz de İngiltere'deki işçi ücretlerinin 1892 yılını baz yıl kabul ederek endekslenmiş halini kapsayan başka istatistikî kayıtları dahil ettik. Bu verilerin tamamında altın standardı temel alınmıştır.

Bu grafik dokuz yıllık hareketli ortalama yöntemi ile düzeltilerek teorik serilerdeki değişiklikleri göstermektedir. Buradan ücretlerin onsekizinci yüzyılın sonlarından itibaren yükselmeye

---

[11] Orijinal verilere göre, İngiliz devlet tahvilleri en düşük seviyelerine 1866'da inmiş, fakat genel düşüş eğilimi 1874'e kadar sürmüştür. Kotasyonların 1866'daki çöküşü aynı yıl yaşanan para piyasası krizini takiben faiz oranlarının artışı ve Avusturya-Prusya Savaşı ile bağlantılıdır.

[12] Bu devrelerin varlığı başka çalışmalarla da teyit edilmiştir: P Wallich, 'Beiträge zur Geschichte des Zinsfusses von 1800 bis zur Gegenwart,' *Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik*, III. Folge, XLII, 289-312; J.Lescure, 'Hauses et baisses générales des prix,' *Revue d'économic politique* No.4, 1912; R. A. Macdonald, 'The Rate of Interest Since 1844,' Journal of the Royal Statistical Society, LXXV, 1912, 361-79; T.T.Williams, 'The Rate of Discount and the Price of Consols,' *ibid.*, 380-400. son belirtilen çalışmaların tartışması için de ibid., 401-11, özellikle E.L.Hartley'in demeci, pp. 404–06.

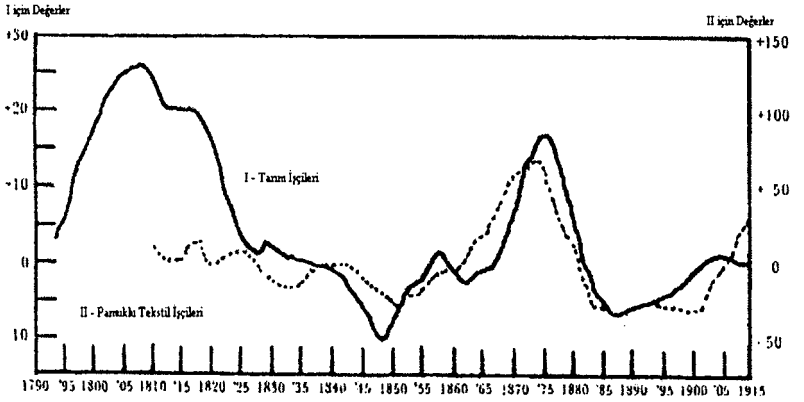
[13] Pamuklu tekstil işçilerinin 1806–1906 yılları arasındaki gelirleri G.H. Wood, The History of Wages in the Cotton Trade (London, 1910), 127'den; 1906 sonrası da Abstract of Labour Statisitcs'den alınmıştır.

[14] Tarım işçilerinin ücret verileri 1789–1890 yılları için A.L. Bowley, 'The Statistics of Wages in the United Kingdom During the Last Hundred Years: Part IV, Agricultural Wages,' *Journal of the Royal Statistical Society*, LXII, 1899, 555 ff. Bundan sonrasında değerler Page, op. cit.'den alınmıştır. Veriler İngiltere ve Galler'e aittir.

başladığı ve 1812–17 yılları arasında maksimum düzeye ulaştığı saptanmaktadır[15]. Daha sonra ücretlerdeki yükselme oranı 1840'ların sonlarından ve ilk çevrimin sona erdiği 1850'li yılların başlarına kadar yavaşlamaktadır.

1840'ların sonu ve 1850'lerin başlarından itibaren ücretlerin artış oranı 1873-76 yıllarına kadar hız kazanmıştır. Sonra bu yükseliş ikinci çevrimin son bulduğu 1888-95 yıllarına kadar tekrar yavaşlamıştır.

Grafik 3. İngiltere'de Ücretler

Ardından mevcut verilere göre 1920-21 yıllarına kadar sürecek bir başka ücret artış süreci başlamıştır.

Bu nedenle, sınırlı olmasına rağmen, ücretlere ilişkin istatistikî materyal, ücret dalgalanmaları da uzun dalgaların varlığı hakkında şüpheye mahal vermemektedir. Bu dalgalanmaların dönemleri mal fiyatları ve faiz oranlarının dönemlerine çok benzemektedir[16].

VII. Dış Ticaret Ciroları. Ticaret alanındaki uzun dalgaların incelenmesinde Fransız ithalat ve ihracatının toplamlarını kullandık[17]. Değerler nüfusa bölünmüş, serilerin seküler eğilimi ikinci derece-

[15] 1789'dan itibaren sadece tarım işçilerin ücretlerine ilişkin veri mevcuttur. Bu grafikte bunlar 1806'da düşmeye başlarlar. Anack orijinal düzenlenmemiş sayıların iki zirve oluşturduğu hatırlanmalıdır. Biri 1806'ya rastlar, bunun ardından değerler keskin fakat kısa bir düşüş gösterir. İkinci yükseliş 1817'de maksimum seviyeye ulaşır. Sadece bu noktadan sonra düzenli bir düşüş gözlenmektedir. Bu durum daha önce karakteri tanımlanan toptan eşya satış fiyatındaki değişiklikler ile bağlantılı olarak ele alınırsa, nominal ücret değerlerindeki gerçek kaymanın 1812–17 yılları arasında gerçekleştiği varsayımına ulaşılır.

[16] Bakınız Kescure, *op.cit.*, ve H.Wood, *op.cit.*, 130, her iki yazar da farklı bir temel analiz yönteminden yararlanmışlardır ve bu nedenle ulaştıkları sonuçlar bizimkilerle bazen çelişmektedir.

[17] *Annuaire Statistique*, 1922'den alınmıştır.

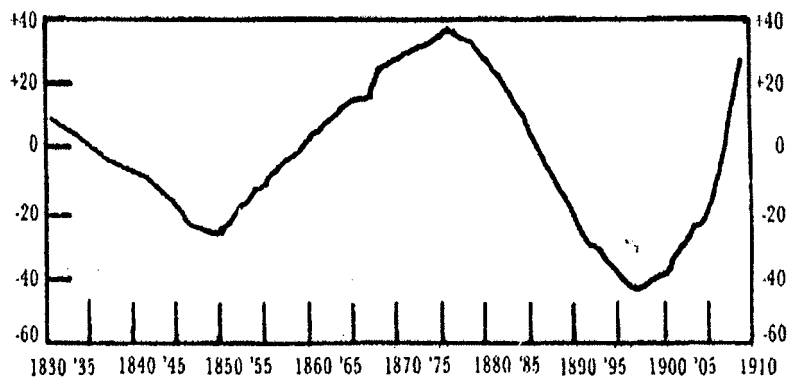
den parabolle ortadan kaldırılmıştır. Dokuz yıllık hareketli ortalama yönteminin uygulanması ile düzeltilen ampirik serilerin sapmaları analiz edilmiş ve sonuçları grafik 4'de gösterilmiştir.

Elimizdeki veriler 1827'den başladığı için grafiğimiz ondokuzuncu yüzyılın ilk çeyreğini yansıtmamaktadır. İlk uzun dalganın yükselişi gösterilmemiştir, fakat düşüş açıkça fark edilmektedir. Eğrinin ne zaman düşüşe geçtiği ne yazık ki tespit edilememektedir.

Düzeltilmemiş eğride ikinci dalganın yükselişi 1848'de, düşüşü 1872'de başlamaktadır. Bu düşüş yeni bir yükselişin başladığı 1896 yılına kadar sürmektedir.

Dış ticaret verileri iki uzun çevrimin varlığını yeterince açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu veriler bizim diğer verilerimizle uyumludur.

Grafik 4. Fransız Dış Ticareti

VIII. Kömür ve Pik Demiri Üretim ve Tüketimi ve Kurşun Üretimi. Buraya kadar iş koşullardaki değişikliklere duyarlı olan emtia fiyatları, faiz oranları ve ücretler gibi pür değer özelliğine ya da en azından dış ticaret ilişkin veriler gibi karma özelliğe sahip büyüklüklerdeki hareketleri ele aldık. Ancak, pür fizikî serileri de analiz etmezsek çalışmamız gücünün büyük bir kısmını kaybeder.

Bu amaçla İngiliz kömür üretimini[18], Fransız kömür tüketimini[19] ve İngiliz pik demir ve kurşun[20] üretimini seçtik. Orijinal değerleri nüfusa böldük ve seküler eğilimlerini elde ettiğimiz

[18] W.Page, *op.cit.*'de yer alan verilere göre

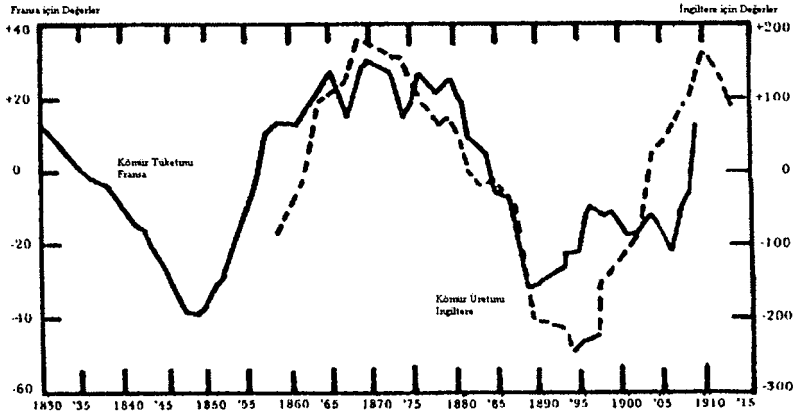
[19] *Annuaire Statistique*, 1908 ve 1922.

[20] *British Foreign Trade and Industry* ve *Statistical Abstract* [İngiltere için] verilerine göre

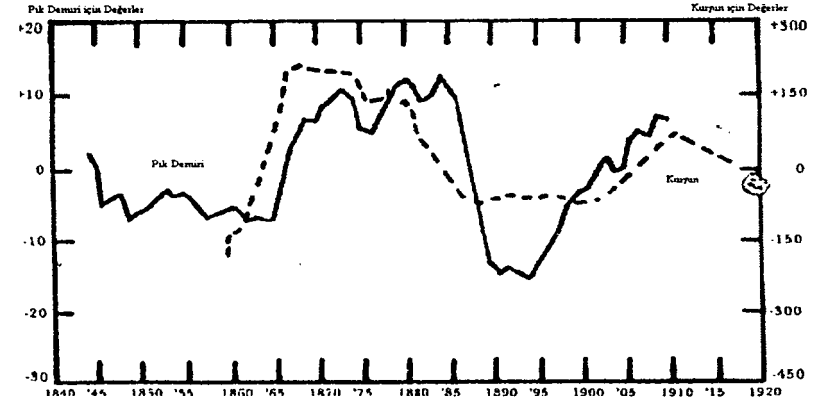
serilerden çıkarttık. Trendden sapmalar önce dokuz yıllık hareketli ortalama yoluyla düzeltilmiş, bunun ardından analiz edilmiştir. Sonuçlar Grafik 5'de gösterilmiştir.

Ne yazık ki sürekli veriler ancak 1830 sonrası hatta 1850 sonrası için mevcuttur. Bunun sonucu olarak iki büyük çevrimin sadece bir ve yarım devrelik gelişimi gösterilebilmekte ancak bunlar her iki grafikte de açıkça görülmektedir.

Grafik 5. Fransa'da Kömür Tüketimi ve
İngiltere'de Kömür, Pik Demiri ve Kurşun Üretimi

Grafik -6 İngiltere'de Pik Demiri ve Kurşun Üretimi

[Fransa'da] kömür tüketimindeki artışta 1840'ların sonuna kadar bir gecikme görülür. Ardından daha da hızlanan artış (grafikteki) düzeltilmiş eğriye göre 1865'de, düzeltilmemiş eğriye göre de 1873'de zirveye ulaşır. Düzeltilmemiş eğriden de görüleceği gibi 1873'de İngiliz kömür üretimi maksimuma ulaşır. Bunu 1890-94 arasında sona eren ve yerini uzun bir yükselişe bırakan bir düşüş takip eder. Böylece kömür üretimi ve tüketimindeki artış hızına ilişkin verilerde iki büyük çevrimin tamamı gözlenebilmekte ve bu dönemler diğer serileri dikkate alarak elde ettiğimiz dönemlere yakından benzemektedir.

Benzer şekilde, İngiltere'nin pik demir ve kurşun üretimi de bir tam ve bir yarım büyük çevrimin varlığını kanıtlamaktadır.

IX. Kısaca ifade edebilmek için, burada her bir serinin gidişatında görülen uzun dalgaların sistematik analizine son veriyoruz. Bundan başka, bazı seriler çevrimleri aynı netlikte göstermemekteyse de, yukarda değinilen dönemlerle yakın benzerlikler taşıyan başka verileri inceledik. Bank of France'in portföyü ve mevduatları ve Fransız tasarruf bankalarındaki mevduatlar uzun dalgaları gösteren değer serileridir; Fransız ithalatı ve İngiliz ithalatı ve İngiltere'nin toplam dış ticareti karma (miktar x fiyat) karakterli serilerdir. Fizikî karakterdeki endekslerin hareketlerine bakıldığında, Amerika Birleşik Devletleri'nin, Almanya'nın ve tüm dünyanın kömür üretiminde; Amerika Birleşik Devletleri'nin; Almanya'nın ve tüm dünyanın pik demir üretiminde; Amerika Birleşik Devletleri'ndeki kurşun ve kömür üretiminde; Amerika Birleşik Devletleri'ndeki pamuk endüstrisinde kullanılan iğ sayısında; Amerika Birleşik Devletleri'ndeki pamuk arazisi ve Fransa'da yulaf arazisinde uzun dalgaların varlığı tespit edilmiştir.

Diğer taraftan, Fransa'daki pamuk tüketiminde; Amerika Birleşik Devletleri'ndeki yün ve şeker üretiminde; ve başka bazı serilerin hareketinde uzun dalgaları tespit etmek imkânsızdır.

X. Buraya kadar yaptığımız açıklamalar bazı sonuçları belirtmemizi sağlamaktadır:

(1) Onsekizinci yüzyılın sonlarından günümüze kadar incelediğimiz serilerin hareketleri uzun çevrimlerin varlığını göstermek-

tedir. Seçilen serilerin istatistikî-matematiksel biçimde ele alınış tarzı daha karmaşık olmasına rağmen, ortaya çıkan çevrimler uygulanan yöntemlerin tesadüfî sonuçları olarak nitelendirilemez. Böyle bir yorumun karşısında bu dalgaların, incelenen en önemli serilerin hepsinde neredeyse aynı zamanlamayla görülmesi gerçeğini ortaya koymaktadır.

(2) Belirgin seküler bir eğilim göstermeyen serilerde -örneğin fiyatlar- uzun çevrimler, ortalama değer etrafındaki dalga benzeri hareketler şeklinde kendisini gösterir. Diğer taraftan, böylesi bir trend hareketi gösteren serilerde çevrimler büyüme oranını hızlandırır veya geciktirir.

(3) İncelenen bazı serilerde uzun dalgaların dönüm noktaları oldukça kusursuzdur. Bu durum, sadece yukarda ele alınan verilerin değil aynı zamanda başka bazı serilerin incelenmesiyle elde edilen sonuçları bir araya getiren Tablo 1'de açıkça gösterilmiştir[21].

[21] Tablo 1'de orijinal verilere göre maksimum ve minimum değerler gösterilmektedir. Maksimum ve minimum değerlerini belirlemek için en iyi yöntemin ne olduğu sorunu özel bir analiz gerektirmektedir; şimdilik bu soruyu açık bırakıyoruz. Sadece belirtilen dönüm noktalarının en olasılı noktalar olduğuna inanıyoruz.

Tablo 1

		İlk Devre		İkinci Devre		Üçüncü Devre	
	Ülke ve Seriler	Yükselişin Başlangıcı	Düşüşün Başlangıcı	Yükselişin Başlangıcı	Düşüşün Başlangıcı	Yükselişin Başlangıcı	Düşüşün Muhtemel Başlangıcı
Fransa							
1.	Fiyatlar				1873	1896	1920
2.	Faiz Oranı		1816*	1844	1872	1894	1921
3.	Bank of France'in Portföyü		1810*	1851	1873	1902	1914
4.	Tasarruf Bankalarındaki Mevduatlar			1844	1874	1892	0
5.	Kömür Madencilerinin Ücretleri			1849	1874	1895	...
6.	İthalat			1848	1880	1896	1914
7.	İhracat			1848	1872	1894	1914
8.	Toplam Dış Ticaret			1848	1873	1896	1914
9.	Kömür Tüketimi			1849	1873	1896	1914
10.	Yulaf Arazilerinin Alanı1			1850*	1875	1892	1915
İngiltere							
1.	Fiyatlar	1789	1814	1849	1873	1896	1920
2.	Faiz Oranı	1790	1816	1844	1874	1897	1921
3.	Tarım işçilerinin Ücretleri	1790	1812-17	1844	1875	1889	
4.	Tekstil İşçilerinin Ücretleri		1810*	1850	1874	1890	...
5.	Dış Ticaret		1810*	1842	1873	1894	1914
6.	Kömür Üretimi		....	1850*	1873	1893	1914
7.	Pik Demiri Üretimi			...	1871	1891	1914
8.	Kurşun Üretimi		....	...	1870	1892	1914

ABD							
1.	Fiyatlar	1790	1814	1849	1866	1896	1920
2.	Pik Demir Üretimi	---	---	---	1875-80	1900	1920
3.	Kömür Üretimi	---	---	---	1893	1896	1918
4.	Pamuk Arazisinin Alanı	---	---	---	1874-81	1892-95	1915
Almanya							
	Kömür Üretimi	---	---	---	1873	1895	1915
Tüm Dünya[2]							
1.	Pik Demiri Üretimi	---	---	---	1872	1894	1914
2.	Kömür Üretimi	---	---	---	1873	1896	1914

1 Ters devreler
2 Tüm dünyaya ilişkin veriler nüfus değişimlerine göre düzeltilmemiştir.
* Tahmini tarihler
+ Diğer bir minimum 1835 yılma rastlar.
+ Diğer minimum 1837 ile 1855 yılları arasına rastlar.
+ Diğer maksimum 1881 yılma rastlar.
+ Diğer maksimum 1883 yılma rastlar.
+ Diğer maksimum 1882 yılma rastlar.

Bu tablodan, bu verilerin ele alınışında zorluklar olmasına rağmen, her bir ülkenin serilerinin dalga hareketlerinin zamanlamasında yakın bir benzerlik olduğu açıkça görülmektedir. Çevrimlerin gidişatında hakim olan genel kuraldan sapmalar oldukça seyrektir. Bu tür istisnaların olmaması bize olmalarından daha olağanüstü görünmektedir.

(4) Şimdilik uzun çevrimlerin dönüm noktalarını gösteren yılların tam olarak tespit edilmesinin mümkün olmadığını düşünmemize ve bu tür dönüm yılları belirlenirken istatistikî verinin analizinde kullanılan yöntemin 5 ilâ 7 yıl arasında bir hata payına izin vermesine rağmen yine de aşağıda yer alan sınırlar bu çevrimlerin en yüksek ihtimale sahip sınırları olarak sunulabilir:

1.Yükseliş 1780'lerin sonundan veya 1790'ların başından 1810-17 yıllarına kadar sürer.

İlk uzun dalga

2. Düşüş 1810-17'den, 1844-51 aralığına kadar sürer.

1. Yükseliş 1844-51'den 1870-75 aralığına kadar sürer.

İkinci uzun dalga
2. Düşüş 1870-75'den, 1890–96 aralığına kadar sürer.
1.Yükseliş 1890-96'dan 1914–20 aralığına kadar sürer.
Üçüncü uzun dalga
2. Düşüş muhtemelen 1914–20 yılları arasında başlar.

(5) Doğal olarak, incelenen serilerin uzun çevrimler sergilemesi gerçeği henüz bu devrelerin diğer serilerin tamamının hareketine de hakîm olduğunu kanıtlamaz. Bu hususla ilgili bir sonraki inceleme bunlardan hangisinin tanımlanan dalga benzeri hareketi paylaştığını göstermeye yönelik olmalıdır. Daha önce de belirtildiği gibi, çalışmamız bu tür dalgaların açıkça kendini gösterdiği serileri de kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Diğer taraftan, uzun dalgaların tüm serileri kapsaması hiçbir suretle zorunlu değildir.

(6) Yukarıda ele aldığımız iktisadî yaşamdaki en önemli serilere ilişkin uzun dalgalar uluslararasıdır; ve bu çevrimlerin zamanlaması Avrupa'daki kapitalist ülkelerle oldukça uyumludur. Örnek verdiğimiz veriler temelinde, aynı zamanlamanın Amerika Birleşik Devletleri için de uyumlu olduğu iddiasında bulunabiliriz. Bununla beraber, kapitalizmin gelişme dinamikleri özellikle Amerika Birleşik Devletleri'ndeki dalgalanmaların zamanlamasının özellikleri vardır.

XI. Bu sonuçlara kapitalist ekonominin hareketini karakterize eden istatistikî serilerin irdelenmesi ile ulaştık. Başka bir açıdan, iktisadî ve sosyal hayatın bir bütün olarak gelişmesine ilişkin tarihî materyal uzun dalga hipotezini desteklemektedir. Bu materyalinde ne analizini yapacağız ve ne de buna girişeceğiz. Bununla beraber, uzun dalgaların varlığı ve önemi ile ilgilenirken elde ettiğimiz bazı genel önermeler sunulabilir.

(1) Uzun dalgalar, kapitalist ekonominin temel gelişme ve gerileme safhalarındaki ara çevrimlerle aynı karmaşık dinamiğe sahiptir. Bununla birlikte, uzun dalgaların varlığı ara çevrimleri güçlendirir. Araştırmanın sonucu, uzun dalgalar boyunca çok sayıda refah yılının yer aldığım, depresyon yıllarının düşüş dönemlerinde hüküm sürdüğünü göstermiştir[22].

[22] Bakınız A. Spiethoff, *'Krisen,' Handwörterbuch der Staatwissenschaften*, 4. baskı.

(2) Uzun dalgaların resesyon eğilimine girdiği yıllarda kural olarak tarımda belirgin ve uzun süreli depresyon yaşanmaktadır. Bu durum Napolyon Savaşları'ndan sonra; 1870'lerin başından itibaren ve Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda yaşanmıştır[23].

(3) Uzun dalgaların resesyon eğilimine girdiği yıllarda üretim ve iletişim tekniklerinde çok sayıda önemli buluş ve icat yapılmış fakat bunlar büyük ölçüde ancak bir sonraki uzun dalga yükselişinin başında uygulanabilmiştir.

(4) Uzun dalga yükselişinin başında genellikle altın üretimi artar ve dünya [emtia] piyasası genellikle yeni ve özellikle sömürge ülkelerin asimile edilmesiyle genişler.

(5) Uzun dalgaların yükselme dönemleri yani iktisadî güçlerin hızla büyüdüğü dönemler kural olarak, felâketlerle sonuçlanan ve geniş bir alana yayılan savaşların ve devrimlerin yaşandığı dönemlerdir.

Tekrar eden bu ilişkileri sadece ampirik bir özellik olarak nitelendirmekte ve hiçbir şekilde bu ilişkilerin uzun dalgalara ilişkin bir açıklamayı içermediğini belirtmemiz gerekir.

XII. Kapitalist ekonominin dinamiklerindeki uzun dalgaların varlığını yukarıda sıralanan tespitler temelinde ispat etmek mümkün müdür? Aktarabildiğimiz mevcut veriler 140 yıllık bir dönemi kapsamaktadır. Bu süreç sadece iki buçuk devreden oluşmaktadır. Bu süreç her ne kadar uzun dalgaların varlığı sorusu hakkında yeterli veri sağlasa da, bu dalgaların devresel karakteri hakkında kesin bir tespitte bulunmamız için yeterli değildir. Ancak, yine de elimizdeki verinin, çevrimsel karakterin varlığından yüksek bir olasılıkla söz edebilmemiz için yeterli olduğuna inanmaktayız.

Bizi bu sonuca götüren şey sadece gerçeklere dayanan malzemenin hesaba katılması değil, aynı zamanda uzun çevrimsel dalga varsayımına yönelik itirazların son derece zayıf olmasıdır.

Uzun dalgaların, iş çevrimlerinin sergilediği düzenlilikte olmadığı konusunda itirazlar yapılmıştır. Ancak, bu yanlıştır. 'Düzenlilik' düzenli zaman aralıklarında tekrar etme olarak tanımlanırsa,

[23] Bakınız Ernle, *English Farming Past and Present* (London, 1922), ve G.F. Warren and F.A. Pearson, *The Agricultural Situation* (New York, 1924).

uzun dalgalar da bu özelliğe en az ara dalgalar kadar sahiptir. Zaten sosyal ve iktisadî fenomende hiçbir şekilde -ne uzun ne de ara dalgalarda- katı bir periyodik olma özelliğinde değildir. İş çevrimlerinin uzunluğu 7 ilâ 11 yıl arasında, yani % 57, dalgalanmaktadır. Uzun çevrimlerse 48 ilâ 60 yıl süren yani sadece % 25, dalgalanmalardır.

Düzenlilik farklı serilerin dalgalanmalarının benzerlik ve eşzamanlılığı olarak anlaşılırsa, o zaman bu bağlamda düzenlilik uzun dalgalarda da, ara dalgalarda da aynı derecede mevcuttur.

Son olarak, ara dalgaların uluslararası bir fenomen oldukları yorumu yapılırsa, bu açıdan da uzun dalgaların bir farklılığı yoktur.

Son olarak, uzun dalgalar da ara dalgalar kadar düzenlidir ve ara dalgaların çevrimsel olduğundan söz edersek uzun dalgalar için de aynı çevrimsellikten söz etmemiz gerekir.

[Başka eleştirilerde] uzun dalgaların -kapitalist sistemin kendisinden kaynaklanan ara dalgalardan farklı olarak- (1) teknikteki değişmeler, (2) savaşlar ve devrimler, (3) yeni ülkelerin dünya ekonomisine asimilasyonu ve (4) altın üretimindeki dalgalanmalar gibi nedensel, ekstra-iktisadî şartlara ve olaylara bağlı olduğu belirtilmiştir.

Bu düşünceler önemlidir. Ancak, bunun yanı sıra geçerli değillerdir. Gerçekte zayıflıklarının altında nedensel bağlantıları tersine çevirmeleri ve sonuçları neden kabul etmeleri veya olayları yöneten bir kurala temas ettiğimizde bunu bir tesadüf olarak görmelerinde yatmaktadır. Yukarıdaki paragraflarda bile bile, bununla beraber kısaca, uzun dalgaların hareketlerine ilişkin bazı ampirik kuralların tespitini ele aldık. Şimdi bu düzenlilikler bize az önce bahsettiğimiz itirazları doğru bir biçimde değerlendirmemizde yardımcı olacaktır.

1. Teknikteki değişmeler şüphesiz kapitalist gelişmede son derece etkili olmuştur. Ancak, hiç kimse bunların tesadüfî ve dışsal olduklarını ispat etmemiştir.

Üretim tekniklerindeki değişmeler, (1) gerekli bilimsel-teknik buluş ve icatların yapıldığını ve (2) bunları iktisadî olarak kullanmanın mümkün olduğunu farz etmektedir. Bilimsel-teknik buluş

ve icatların yaratıcı yönünü inkâr etmek açık bir hata olacaktır. Ancak, eleştirel bir bakış açısından, bu buluş ve icatların yönü ve yoğunluğunun tamamen tesadüfî olduğuna inanılırsa daha büyük bir hata yapılmış olacaktır; bu yön ve yoğunluğun gerçek yaşamın ve daha önceki bilimsel ve teknik gelişmenin bir fonksiyonu olması daha kuvvetli bir ihtimaldir[24].

Bununla beraber, bilimsel-teknik icatların, üretim tekniğinde gerçek bir değişiklik yaratma güç ve özellikleri yoktur. Bilimsel ve teknik icatlar, uygulanmalarını gerektirecek iktisadî koşullar olmadığı sürece etkisiz kalırlar. Bunun bir örneği, onyedinci ve onsekizinci yüzyılda gerçekleştirilen icatlarının ancak, onsekizinci yüzyılın sonunda Sanayi Devrimi sürecinde geniş bir sahada uygulanmış olmasıdır. Bu doğruysa, o zaman teknikteki değişmelerin tesadüfî bir özelliğe sahip olduğu ve iktisadî gereksinimlerden kaynaklanmadığı varsayımı geçerliliğini büyük ölçüde kaybeder. Daha önce; teknik gelişimin bizatihi kendisi uzun dalgaların ritminin bir parçası olduğunu gördük.

2. Savaşlar ve devrimler de iktisadî gelişme sürecini güçlü bir biçimde etkilerler. Ancak, savaşlar ve devrimler her şey süt limanken ortaya çıkmamıştır ve nedenleri kişilerin keyfî davranışları değildir. Bunlar gerçek, özellikle iktisadî, koşullardan kaynaklanır. Savaşların ve devrimlerin dışsal olarak kabul edilen uzun dalgalardan kaynaklandığı varsayımı, bunların birbirlerini neden düzenli bir biçimde ve yalnızca uzun dalgaların yükselme dönemleri boyunca takip ettikleri sorusunu akla getirmektedir. Savaşların iktisadî yaşamın yükselen gerilimi ve artan hızından, pazar ve hammadde için girişilen iktisadî mücadelenin artmasından kaynaklandığı ve sosyal şokların en kolay yeni iktisadî güçlerin baskısı altında meydana geleceği varsayımları gerçeğe daha yakındır.

Bu nedenle savaşlar ve devrimler uzun dalgaların ritmine uyum sağlayabilir, ancak bunlar bu hareketlerin kaynaklandığı güçleri ispat etmekten çok bunların belirtilerinden biridir. Ancak, bunlar

[24] Bilimsel ve teknik buluş ve icatların tesadüfi olarak değil de gerçek hayatın ihtiyaçları doğrultusunda yapıldığı varsayımının en önemli delili, aynı buluş ve icatların aynı zamanda farklı mekânlarda ve birbirlerinden tamamen bağımsız olarak yapılmış olmalarıdır. Bu tür durumların uzun bir listesi için bakınız W.F.Ogburn, *Social Change* (New York, 1924), 90; bkz. Danneman, *Die Naturwissenschaften in ihrer Entwicklung und in ihrem Zusammenhange* (Leipzig, 1923).

bir kez ortaya çıktığında doğal olarak iktisadî dinamiklerin hızı ve yönü üzerinde etkili olurlar.

3. Dünya ekonomisinde yeni ülkelerin ortaya çıkmasına gelindiğinde, bu durumun uzun dalgaların kaynağını başarıyla ortaya koyan dışsal bir faktör olarak kabul edilemeyeceği açıkça görülmektedir. Amerika Birleşik Devletleri nispeten uzun bir zamandır bilinmektedir; bazı nedenlerden dolayı bu ülke dünya ekonomisine ancak ondokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren büyük ölçüde dahil olmuştur. Benzer bir şekilde Arjantin ve Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda ondokuzuncu yüzyılın sonlarından çok daha önce keşfedilmelerine rağmen dünya ekonomisine önemli ölçüde dahil olmaları ancak 1890'lara gelindiğinde gerçekleşmiştir. Tarihî olarak kapitalist sistemde yeni bölgelerin ticarete açıldığı dönemlerin eski ülkelerin yeni pazarlara ve yeni hammadde kaynaklarına olan ihtiyaçlarının daha öncesine göre çok daha zorunlu olduğu zaman ortaya çıktığı açıktır. Dünya ekonomisinin genişlemesinin sınırlarını da bu zorunluluğun derecesinin belirlediği açıktır. Bu doğruysa, o zaman yeni ülkelerin dünya ekonomisine dahil olması bir uzun dalganın yükselişinin nedeni olmaz. Tam tersine, yeni bir yükseliş dalgası yeni ülkelerin, pazarların ve hammadde kaynaklarının sömürülmesini mümkün ve gerekli kılarak kapitalist iktisadî gelişmenin hızını artırır.

4. Geriye yeni altın madenlerinin bulunmasının, altın üretimindeki artışın ve buna bağlı olarak altın stokunda meydana gelen artışın uzun dalgaları ortaya çıkaran rastlantısal ve dış faktörler olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği sorusu kalmaktadır.

Altın üretimindeki artış sonuç itibariyle fiyatları yükseltir ve iktisadî yaşamın temposunu hızlandırır. Ancak, bu altın üretimindeki değişikliklerin bir rastlantısal, dış özellik olduğu ve fiyatlardaki ve iktisadî yaşamdaki dalgaların da benzer şekilde şans eseri ortaya çıktığı anlamına gelmez. Biz bunu sadece ispat edilmemiş değil fakat kesinlikle yanlış olduğunu kabul ediyoruz. Bu tartışma ilk olarak altın madenlerinin bulunmasının ve altın üretim tekniklerinin mükemmelleştirilmesinin rastlantısal olduğu ve ikinci olarak da her yeni altın madeni keşfinin ve altın üretim ala-

nındaki teknik icatların altın üretiminde artışa yol açtığı inancından kaynaklanmaktadır. Bu teknik icatlardaki yaratıcı unsur ve bu buluşlarda şansın önemi ne kadar büyük olursa olsun, bunlar tamamen rastlantısal değildir. Bununla beraber, altın üretimindeki dalgalanmaların daha az rastlantısal olması en önemli husustur. Bu dalgalanmalar hiçbir şekilde mucitlerin faaliyetlerinin ve yeni altın madeni keşiflerinin basit bir fonksiyonu değildir. Tam tersine, mucitlerin ve kâşiflerin faaliyetlerinin yoğunluğu ve teknik gelişmelerin altın üretiminde uygulamaya sokmaları ve dolayısıyla altın üretiminde artışa neden olmaları, daha başka ve daha genel nedenlere bağlıdır. Altın üretiminin teknik icatlara ve yeni altın madenlerinin keşfine olan bağımlılığı sadece talî bir durumdur ve türetilmiştir.

Altın, genellikle değerin tam da kendisi olarak kabul edilmesine ve bu yüzden talep edilmesinde rağmen sadece bir emtiadır ve her emtia gibi bir üretim maliyeti vardır. Ancak, bu doğruysa, o zaman altın üretimi -yeni keşfedilen madenlerde bile- ancak daha kârlı olduğunda, yani ancak altının kendi değerinin üretim maliyetine oranı (ve bu en sonunda diğer metanın fiyatlarıdır) daha yüksek olduğunda önemli ölçüde artabilir. Bu oran yukarıda belirtilenin aleyhine bir durum sergiliyorsa, zenginlikleri henüz hiçbir biçimde tüketilmemiş olan altın madenleri bile kapatılabilir; tam tersine bir durum söz konusuysa yani altının değerinin üretim maliyetine oranı yüksekse nispeten verimsiz olan madenler bile işletilecektir.

Altının değerinin diğer metaa oranı ne zaman altın üretimi için en elverişli olur? Meta fiyatlarının en düşük olduğu düzey, uzun dalganın sonuna doğru ortaya çıkar . Bunun anlamı, bu durumda altın en yüksek satın alma gücüne sahiptir ve en elverişli altın üretimi bu süreçte gerçekleşir. Bu durum Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablodaki değerlerden de görüleceği gibi, altın üretimi fiyat düzeyi düştükçe ve altının satın alma gücü arttıkça (1895 ve takip eden yıllar) daha kârlı hale gelmektedir.

Bunun ötesinde, uzun dalga düşme eğilimine girdiğinde altın üretim artışı daha güçlü uyarılmaktadır. Bu nedenle, teorik olarak genelde dalganın en hızlı düşme eğilimine girdiği durumlarda altın üretiminin en hızlı artışını yaşadığını ya da tersinin gerçekleştiğini ileri sürebiliriz.

Tablo 2. Transval'daki Altın Madenciliğine İlişkin Seçilmiş İstatistikler, 1890–1913

Kaynak: W.A.Beridge, 'the World's Gold Supply," *Review of Economic Statistics*, II,1920,184.

	Üretim Maliyeti	Kâr
Yıl	Altın Cevherinin Tonu Başına	
1890	42sh. 2 d.	7sh. 2 d.
1895	33sh. 5d.	11sh. 11 d.
1899	28sh. 0 d.	14sh. 3d.
1903	24sh. 9 d.	14sh. 11 d.
1906	22sh. 2 d.	11sh. 6 d.
1913	17sh. 11 d.	9sh. 10 d.

Bununla beraber, gerçekte, bu ilişki bu kadar basit değildir, aksine altın üretim tekniklerindeki değişmelerin ve yeni madenlerin keşfinin etkisiyle daha karmaşık bir hal almaktadır. Gerçekte, teknikteki gelişmeler ve yeni altın madenlerinin keşifi altın üretiminde olduğu gibi zamanlama açısından az ya da çok düzenlilikle aynı temel kurala uymaktadır. Altın üretimi tekniğindeki gelişmeler ve yeni altın madenlerinin keşfi altın üretim maliyetlerini düşürmektedir; yine bu gelişmeler maliyetlerin altının değerine oranını; ve sonuçta altın üretimini etkilerler. Ancak, altının değerinin maliyetine oranı o zamana kadar olan oranla kıyaslandığında aleyhte geliştiğinde, altın madenciliğindeki teknik gelişmeler ve yeni altın madenlerinin keşfi daha zorunlu olmakta ve bu durum bu alandaki araştırmaları teşvik etmektedir. Burada, tabii ki, tespit edilmiş bu zorunlu ihtiyacın başarıya ulaşmasında bir zaman gecikmesi söz konusudur. Aslında bu nedenle, altın madenlerinin keşfi ve altın madenciliğindeki teknik gelişmeler zirveye, sadece uzun dalga ulaştığı zirveyi geçtikten sonra yani muhtemelen düşme eğiliminin ortasında, ulaşmaktadır. Elimizdeki deliller bu varsayımı doğrulamaktadır[25]. 1870'den sonraki dönemde yapılan altın keşifleri şunlardır: 1881'de Alaska'da, 1884'de Transval'da, 1887'de Batı Avustralya'da, 18902da Colorado'da, 1894'de Meksika'da, 1896'da Klondike'da. Altın madenciliği tekniği alanındaki buluşların ve özellikle bu

[25] Berridge, *loc.cit*, 181.

dönemin en önemlilerinin (cevherin işlenmesindeki buluşlar) de 1880'lerde yapıldığı bilinmektedir.

Altın madenlerinin bulunması ve teknik gelişmelerin gerçekleşmesi doğal olarak altın üretimini etkileyecektir. Altın üretimindeki artışın bir şekilde uzun dalganın düşüş eğiliminin sona ermesinden önce meydana gelmesi bu etkiden kaynaklanabilir. Bunlar limite ulaşılmışsa altın üretiminin genişlemesine de yardımcı olurlar. Gerçekte olan budur. Özellikle 1870'lerdeki düşüşten sonra kesinlikle yetersiz olmasına rağmen 1833 yılı civarında altın üretiminde sürekli bir artış başlamıştır;[26] Halbuki buluş ve icatların düzeni bozucu etkilerine rağmen yükseliş altının en yüksek satın alım gücüne ulaşmasının hemen ardından başlamıştır; ve artan üretim sadece yeni altın alanlarının keşfedilmesi dolayısıyla değil aynı zamanda büyük ölçüde eski olanlardan da kaynaklanmaktadır. Bu durum tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3. Altın Üretimi, 1890-1900 (Birim: Bin Onz)

	Dünya	Transval	ABD	Avustralya	Rusya	Kanada	Meksiko	Hindistan
1890	5.749	440	1.589	1.588	1.135	65	737	9
1895	9.615	2.017	2.255	2.356	1.388	101	290	230
1900	14.838	3.638	3.437	4.461	1.072	1.029	411	412

Kaynak: Berridge, *loc.cit.*, 182.

Yukarıdaki tablodan şu sonuca ulaşabiliriz, altın üretimi, meta fiyatlarının yükselmesi ve iktisadî faaliyetlerdeki genel yükseliş için bir koşul olabilse de, uzun dalgaların ritminde ikinci planda kalmakta olup ve sonuçta bu hareketlere dışardan sebep olan nedensel ve rastlantısal bir faktör olarak kabul edilemez.

XIII. Bu nedenle uzun dalgaların düzenli çevrimsel karakterine yöneltilen itirazlar inandırıcı olmaktan uzaktır.

Bu koşullar altında ve yukarıda geliştirilen olumlu nedenler doğ-

[26] *Cf. Statistical Abstract of the United States*, 1922, 708- 09;

rultusunda mevcut veriler temelinde çevrimsel karakterli uzun dalgaların varlığı olasılığının oldukça yüksek olduğunu düşünüyoruz.

Aynı zamanda, uzun dalgaların, eğer mevcutlarsa, iktisadî kalkınmada çok önemli ve gerekli bir unsur olduklarını, bu unsurun etkilerinin sosyal ve iktisadî yaşamın bütün temel alanlarında görülebildiğini söylerken kendimizi doğruladığımıza inanıyoruz.

Uzun dalgaların varlığını kabul etsek bile, iktisadî dinamiklerin sadece belli bir seviye etrafındaki dalgalanmalardan meydana geldiği inancı tabii ki doğrulanmamıştır. Iktisadî faaliyetlerin gidişi şüphesiz bir kalkınma sürecine işaret etmektedir, ancak bu kalkınma sadece ara dalgalardan değil aynı zamanda uzun dalgalardan da meydana gelmektedir. Iktisadî kalkınma sorunu hepsi bir arada burada tartışılamaz.

Uzun dalgaların varlığını iddia ederken ve bunların tesadüfen ortaya çıktıklarını reddederken, bir taraftan da uzun dalgaların kapitalist ekonominin kendi doğasında var olan nedenlerden kaynaklandığı fikrindeyiz. Bu da tabii ki, bu nedenlerin doğası sorusunu gündeme getirmektedir. Bu sorunun öneminin ve zorluğunun kesinlikle farkındayız; ancak yukarıdaki taslak temelinde bir uzun dalga teorisinin temellerini ortaya koymak amacını da taşımıyoruz.[27].

[27] Uzun dalgaların varlığına ilişkin hipoteze 1919–21 yıllarında ulaştım. Özel bir analize girişmeden, konuya ilişki tezime ilk defa kısaca *The World Economy and Economic Fluctuations in the War and the Post-War Period* [Moskow.1922] çalışmamda değindim. 1925'in kışı ve ilkbaharı süresince Institute for Business Cycle Research'in çıkardığı *Problems of Economic Fluctuations* (Voprosy konjuntury, Vol. 1) adlı yayında yayınlanan 'Long Waves of Economic Life' (Bol'schije cykly konjuntury") başlıklı bir özel çalışma yaptım. 1926'nın başında Der lebendige Marxismus, Festgabe zum 70 Geburtstage von Karl Kutsky'de S. De Wolff'un *Prosperitäts- und Depressionperioden,* başlıklı çalışmasıyla karşılaştım. De Wolff'un vurguladıkları da benim elde ettiğim sonuçlarla aynıdır. De wolff'un atıfta bulunduğu ve Hollanda'ca yayınlanan J. van Gelderen'in çalışmalarından ise haberdar değilim.

Tablo 4. Toptan Satış Fiyatı İndeksini Altın cinsinden Değeri (1904-1910*100)

YIL	İN-GİLETERE	FRANSA	ABD	YIL	İNGİLTERE	FRANSA	ABD
1780	142	---	---	1820	153	---	112
1781	154	---	---	1821	154	---	128
1782	155	---	---	1823	150	---	130
1783	135	---	---	1824	148	---	124
1784	130	---	---	1825	139	---	122
1785	126	---	---	1826	155	---	124
1786	129	---	---	1827	135	---	119
1787	134	---	---	1828	131	---	119
1788	129	---	---	1829	127	---	136
1789	125	---	---	1830	124	---	107
1790	131	---	---	1831	122	---	117
1791	130	---	121	1832	125	---	117
1792	134	---	128	1833	124	---	114
1793	143	---	136	1834	127	---	103
1794	141	---	---	1835	127	---	136
1795	166	---	179	1836	138	---	106
1796	179	---	---	1837	147	---	124
1797	185	---	193	1838	134	---	120
1798	196	---	190	1839	137	---	123
1799	205	---	183	1840	146	---	115
1800	191	---	---	1841	142	---	124
1801	202	---	192	1842	135	---	106
1802	176	---	158	1843	124	---	100
1803	199	---	162	1844	113	---	101
1804	195	---	174	1845	124	---	102
1805	204	---	179	1846	115	---	105
1806	---	---	175	1847	122	---	105

1807		—	165	1848	130	—	100
1808	-	—	162	1849	107	—	97
1809	199	—	174	1850	101	—	101
1810	199	—	186	1851	105	—	105
1811	169	—	180	1852	102	—	101
1812	175	—	183	1853	107	—	107
1813	187	—	214	1854	130	—	110
1814	203	—	265	1855	139	—	111
1815	190	—	208	1856	138	—	111
1816	170	—	178	1857	138	—	110
1817	184	—	180	1858	143	137	100
1818	191	—	172	1859	124	137	99
1819	175	—	164	—	-	—	—
1860	135	144	99	1892	93	95	84
1861	132	142	99	1893	93	94	86
1862	138	142	140	1894	86	87	77
1863	141	143	125	1895	85	85	78
1864	143	141	149	1896	83	82	75
1865	138	132	122	1897	85	83	75
1866	139	134	166	1898	87	86	78
1867	137	131	156	1899	93	93	84
1868	135	132	141	1900	102	99	91
1869	134	130	138	1901	96	95	89
1870	131	133	143	1902	94	94	94
1871	137	138	125	1903	94	96	96
1872	149	144	129	1904	96	94	96
1873	152	144	124	1905	98	98	96
1874	139	132	122	1906	105	104	100
1875	131	120	115	1907	109	109	105
1876	130	130	107	1908	100	101	101
1877	128	131	106	1909	101	101	109
1878	119	120	102	1910	107	108	113
1879	113	118	95	1911	109	113	104
1880	120	120	106	1912	116	118	111

1881	116	118	104	1913	116	116	112
1882	115	114	106	1914	116	118	110
1883	112	110	105	1915	144	149	113
1884	104	101	98	1916	182	192	143
1885	98	99	92	1917	234	273	198
1886	94	95	90	1918	256	364	217
1887	93	92	91	1919	2S9	288	127
1888	96	96	93	1920	258	214	153
1889	98	100	93	1921	167	154	165
1890	96	100	91	1922	163	161	167
1891	98	98	90				

Not: Fiyatların İndeks sayıları kağıt para değerinden verilmiştir:

İngiltere: 1802-21: 1800 209. 1801 218, 1802 188.1803 205. 1804 201.1805 210.1806 206.1807 200. 1808 218, 1809 231, 1810 231, 1811 208. 1812 214.1813 243.1814 260,1815 218.1816 177,1817188,1818 197.1819 179,1820 163.1821154;1914-22: 1914 116. 1915 148. 1916 186. 1917 239. 1918 262. 1919 281. 1920 343, 1921212,1922 179.

ABD: 1862-78: 1862 116. 1863 146. 1864 188. 1865 213, 1866 188. 1867 169. 1868 158. 1869 151, 1870 140, 1871 134. 1872 136. 1873 136. 1874 131. 1875 126. 1876 116. 1877 109,1878 100.

Fransa: 1914-22: 1914 118. 1915 162. 1916 218. 1917 302. 1918 392. 1919 412. 1920 589.1921 399.1922 378.

Tablo 5. Sabit Faiz Getiren Tahvile İlişkin En Yüksek Faiz Oranları (1901-1910=100)

Yıl	İngiltere, Devlet Tahvillerinin Değeri		Fransa, Devlet Tahvillerinin Değeri"		Yıl	İngiltere, Devlet Tahvillerinin Değeri		Fransa, Devlet Tahvillerinin Değeri	
	Ampirik Seriler	Teorik Serilerden Varyasyonlar	Ampirik Seriler	Teorik Serilerden Varyasyonlar		Ampirik Seriler	Teorik Serilerden Varyasyonlar	Ampirik Seriler	Teorik Serilerden Varyasyonlar
1814			53.6		1869	103.9	9.2	74.2	-11.6
1815			54.7		1870	104.4	9.2	75.4	-12.3
1816	71.6		43.2		1871	103.7	8.8	58.7	-13.0
1817	93.5		46.2		1872	103.3	8.7	57.5	-12.9
1818	91.0		53.6	-14.1	1873	103.7	8.7	59.3	-12.9
1819	87.6		49.1	-13.3	1874	1034	8.5	65.0	-12.7
1820	77.9	-5.0	53.4	-11.8	1875	105.1	8.0	67.2	-11.9
1821	87.4	-1,4	60.8	-8.3	1876	107.0	7.3	73.3	-8.9
1822	92.1	-1.4	63.7	-5.6	1877	107.3	6.3	74.6	- 5.8
1823	95.1	-0.6	62.8	-3.6	1878	106.7	5.2	78.0	-3.2
1824	107.5	0.4	70.3	-0.8	1879	109.5	4.1	84.8	-1.4
1825	104.6	3.2	76.6	2.6	1880	110.9	3.1	87.6	-0.3
1826	93.7	5.0	72.6	5.1	1881	113.5	2.5	87.6	0.5
1827	99.3	5.0	74.0	5.7	1882	1132	1.7	85.1	1.4
1828	98.0	4.7	76.4	6.4	1883	113.6	0.7	82.9	1.7
1829	104.6	3.8	86.4	7.3	1884	113.5	0.0	79.8	-0.5
1830	104.6	3.4	85.7	7:5	1885	111.5	0.1	82.7	1.4
1831	94.0	4.1	70.8	8.4	1886	112.9	-0.1	84.2	2.1
1832	95.1	4.1	71.3	9.1	1887	114.4	-0.3	83.2	3.2
1833	101.2	4.4	80.8	9.1	1888	114.0	-0.5	84.9	5.0
1834	103.2	4.2	80.3	8.8	1889	109.8	-0.5	88.7	7.0
1835	103.0	3.8	82.6	8.2	1890	108.9	0.3	96.7	9.2

1836	102.3	4.4	82.5	9.8	1891	108.2	1.6	97	11.2
1837	104.1	4.6	81.7	10.6	1892	106.2	3.4	101.1	13.3
1838	1057	4.6	825	10.6	1893	109.8	5.3	100	15.3
1839	104.1	4.7	82.8	10.7	1894	114.4	7.7	104.9	16.9
1840	1033	5.3	87	10.9	1895	119.4	10	104.1	17.4
1841	100.4	5.9	80 9	11.1	1896	125.9	11.3	103.6	17.8
1842	1055	5.9	82.5	11.3	1897	125.6	12.1	105.6	17.7
1843	107.7	5.3	83.5	10.8	1898	125.1	12.7	104.7	17.8
1844	112.3	4.3	86	9.7	1899	123.3	12.4	103.4	17
1845	111.6	4,S	86.7	6.4	1900	112.4	11.3	102.7	16.3
1846	106.4	5	85.3	3.7	1901	107.8	9.6	102.8	15.8
1847	104.3	5	80.5	1.8	1902	107.3	8	102.4	14.9
1848	99.3	5.1	75.5	1.8	1903	103.4	6	100.5	13.8
1849	1097	4.5	50.7	1.2	1904	100.1	4.4	99.5	12
1850	109.1	3.4	59	-0.2	1905	101.2	3.7	100.9	12.4
1851	110	2.3	67.2	-1.9	1906	100.4	3.3	100.3	11.8
1852	113.1	2	86.3	-2.6	1907	96.4	2.9	96.5	11
185}	110	2	82.4	-33	1908	97.3	2.6	98	10.3
1854	1057	1.4	76.6	-1.7	1909	94.5	2.3	99.6	9.1
1855	103.1	0.8	72	-1	1910	91.6	2-Şub	99.6	7.5
1056	106.1	0.2	75.7	0.2	1911	90.5	1.2	97.9	4.4
1857	104.1	-1.7	71.4	-2.2	1912	87	-0.1	95.9	0.6
1858	109, T	-3	75.2	-3.4	1913	83.3	-2	91.1	-3.5
1859	107.6	-3.7	72.1	4.3	1914	84.7	2.8	88.8	-7.6
1860	1054	-4.3	71.7	-5	1915	76.2	-3.5	74.1	-11.7
1861	103.9	5.3	70.4	-5.9	1916	68.5	-5	64.8	16.1
1862	104	-6.2	73.2	-6.1	1917	62.5	-6.2	63	-20.3
1863	103.7	-7	70.9	-6.9	1918	70.2	-5.8	64.4	-23.5
1064	101.5	-7.7	68	-7.1	1919	666		65.3	
1865	100.9	8.2	69	-7.1	1920	57.7		60.4	
1866	99.6	-3.5	70.9	-6.8	1921	S6,3		59.7	
1867	105	-8.8	71	-8.6	1922	66.8		64.4	
1868	105.2	-92	72.3	-10.4					

Tablo 6- İngiltere'de Altın Cinsinden Nominal Ücretler (1892=100)

Yıl	İngiltere PamukluTekstil Endüstrisinde Haftalık Ücretler		Tarım İşçilerini Yıllık Ücretleri		Yıl	İngiltere PamukluTekstil Endüstrisinde Haftalık Ücretle		Tarım İşçilerini	
	Ampirik seriler	Teorik Serilerden Varyasyonlar	Ampirik seriler	Teorik Serilerden Varyasyonlar		Ampirik seriler	Teorik Serilerden Varyasyonlar	Ampirik seriler	Teorik Serilerden Varyasyon-
1789	--	--	51	--	1842	49.8	0.21	80	-2.3
1790	--	--	52	--	1843	49.3	0.07	83	-2.9
1791	--	--	53	--	1844	50.7	-0.34	75	-4.1
1792	--	--	56	--	1845	53.6	-0.65	70	-5.8
1793	--	--	58	2.6	1846	53.6	-1.05	75	-7.3
1794	--	--	60	5	1847	50.2	-1.44	75	-8.7
1795	--	--	66	7.5	1848	50.2	-1.71	71	-10.5
1796	--	--	72	9.3	1849	50.7	-1.85	71	-10.3
1797	--	--	74	11.2	1850	51.2	-2.4	71	-8.4
1798	--	--	77	13.1	1851	52.2	-2.87	71	-6.8
1799	--	--	79	15.2	1852	53.1	-2.68	71	-5.1
1800	--	--	74	17.3	1853	56	-2.47	81	-3.6
1801	--	--	77	19.4	1854	55.6	-2.28	91	-2.8
1802	--	--	79	21.5	1855	56.5	-1.96	94	-1.9
1803	--	--	83	22.9	1856	59.4	-1.3	94	-0.06
1804	--	--	89	23.8	1857	59.9	-0.76	89	-0.8
1805	--	--	95	25	1858	60.4	-0.62	82	1.2

1806	-	-	97	25.9	1859	623	-51	83	0.4
1807	78.7	-	94	26	1860	66-7	-53	87	-0.7
808	63.3	-	91	25.6	1861	66-7	-45	88	-1.9
809	63.8	-	89	24	1862	66-2	0.24		-2.4
1810	65.2		89	217	1863	65.7	0.91	88	-2
1811	55-1	1.21	84	202	1864	65.7	1.58	88	-1.4
1812	60.9	0.38	84	19.8	186S	69.6	1.58	88	-1.2
1813	60.4	0.64	78	19.9	1866	758	1.89	88	-1
1814	71.5	0.54	79	19.9	1867	76,3	2.67	90	-1
1815	63.3	0.25	87	19.9	1868	78.3	377	92	2.2
1816	575	1.12	95	20,S	1869	76.8	5.02	93	4.7
1817	52.7	1.21	96	202	1870	79,7	5.99	94	10.1
1818	S--7	1.27	93	19.4	1871	83.6	6.26	102	10.1
1819	512	1.03	93	18,5	1872	66,1	6.63	111	12.7
1820	52.2	-0.44	93	16.3	1873	87.4	7.05	115	14.8
1821	517	-0.28	86	13,7	1874	88.9	6.94	120	16,8
1822	517	-0.13	75	11,1	187S	88.9	6.13	115	18,2
1823	512	0.63	75	8.7	1876	90-3	S,21	115	16,7
1824	517	0.9	71	6.4	1877	92-8	429	115	14.8
1825	517	0.93	76	4-0	1878	86-5	3,27	112	12.1
1826	49,S	0.57	76	2.3	1879	83-1	220	105	8.9
1827	49.3	-0.04	76	19	1880	86	1.18	101	6.1
1828	483	0.44	76	1.8	1881	88.4	-0.14	98	3.1
1829	47.8	-0.94	76	2.2	1882	88.9	-184	95	-0.2
1830	44.4	-1.13	74	1.9	1883	89.9	-2.66	95	-4
1831	43.5	-137	76	1.2	1884	903	-74	94	-4.6
183i?	44	-1,52	78	0.6	1885	68.9	-196	92	-30
1833	44.9	-1,56	79	0.2	1886	87.9	-36	90	-6.2
1834	48.3	-1,55	77	-0.04	1887	89.4	-38	90	-6.3
1835	46.4	-1,27	74	0.2	1888	92.8	-33	95	-6.2
1836	47.3	-0,69	75	0.2	1889	93.7	-36	96	-6.1
1837	47.8	-0,50	76	0.06	1890	95.2	-3.19	97	-5.8
1838	48, 3	-0.21	78	-0.4	1891	98.6	-2.91	98	-5.4
1939	47.8	'0,41	80	-2	1892	10-,0	-2.67	100	-5.2

1840	48.3	-0.28	80	-5	1893	99.5	-2.72	99	-5.1
1841	49.3	0.02	80	-1.6	1894	99.5	-2.75	99	4.8
1895	99.5	-2.75	98	-4.6	1905	109.2	-0.14	109	0.3
1896	100.5	-2.84	96	-4	1906	1135	0.25	109	0.03
1897	101.0	-2.99	100	-3.5	1907	116.4	0.73	108	-0.2
1900	105.8	-3.27	108	-15	1910	114.5	-	110	-
1901	106.3	-3.03	108	-5	1911	114.5	-	111	-
1902	105.8	-2.33	109	0.1	1912	118.4	-	113	-
1903	105.3	-1.37	109	0.3	1913	119.3	-	117	-
1904	106.3	-0.53	109	0.5					

Teorik Seriler için ayarlamalar Pamuklu Tekstil Endüstrisinde Haftalık Ücretler:
y = 64.128 + !.053x = 0.0099x* - 0.00023x3.
Tarımda Yıllık Ücretler y = 91.587 + 0.454x.

Tablo 7. Fransız Dış Ticaretinde Toplam Ciroları (Kişi başına Frank)

Yıl	Ampirik Seriler	Teorik serilerden Varyasyonlar**	Yıl	Ampirik Seriler	Teorik serilerden Varyasyonlar
1827	29	-	1871	177.9	28.4
1828	30.2	-	1872	202.9	30.7
1829	30.6	-	1873	202.0	30.9
1830	29.1		1874	197.6	31.4
1831	25.6	9.4	1875	202.1	34.8
1832	30.9	7.2	1876	205.4	36.7
1833	31.9	4.4	1877	192.3	35.5
1834	30.7	2.3	1878	197.8	34.2
1835	33.0	0.4	1879	209.7	32.9
1836	35.6	-0.8	1880	227.0	29.0
1837	32.2	-4.0	1881	224.1	23.3
1838	38.9	- 7.1	1882	225.5	20.3
1839	39.1	-8.8	1883	218.1	15.8
1840	42.3	-7.1	1884	199.3	70.2
1841	45.7	-8.8	1885	188.3	4.6
1842	43.3	-9.9	1886	195.1	-0.2
1843	44.2	-12.1	1887	190.1	-4.5
1844	47.5	-15.9	1888	192.1	-10.2
1845	48.5	-18.6	1889	209.0	-15.5
1846	50.1	- 21.0	1890	213.4	-20.1
1847	47.2	-23.0	1891	217.4	-25.0
1848	32.8	-24.2	1892	199.4	-29.1
1649	46.8	-24.2	1893	1847	-32.1
1850	52.2	-24.5	1894	180.3	-36.2
1851	537	-23.6	1895	184.4	-38.9
1852	62.5	-20.2	1896	186.9	-41.6
1853	75.9	15.6	1897	198.9	-43.7
1854	747	-13.3	1898	205.8	43.4

1855	87.4	-10.7	1889	222.9	-41.5
1856	107.3	-7.3	1900	226.4	40.4
1857	103	-4.5	1901	215	-37.7
1858	95	-3.1	1902	221.4	-32.8
1859	107	0.2	1903	231.4	-26.1
1860	114.3	3.2	1904	228.5	-24.6
1861	116.8	4.6	1905	245.9	-19.9
1862	118.4	7.3	1906	277.4	-10
1863	134.4	10.3	1907	301	1.2
1864	144	12.7	1908	271.7	13.4
1865	150.7	14.7	1909	303.4	26.8
1866	156.9	14.7	1910	339.1	-
1867	153.1	17.9	1911	357.1	-
1868	159.9	22.1	1912	376.3	-
1869	162.2	25.1	1913	384.6	-
1870	147.5	26.8	1914	-	-

Teorik Seriler için ayarlamalar: y=146,39 + 3,46* + 0,0060a'

Tablo.8 Kömür Talebi ve Tüketimi (1000 Yerleşik başına ton)

Yıl	İngiltere'de Kömür Talebi		Fransa'da kömür tüketimi		Yıl	İngiltere'de Kömür Talebi		Fransa'da kömür tüketimi	
	Ampriik Seriler	Teorik Serilerden Varyos-yonlar	Amprik Seriler	Teorik Serilerden Varyos-yonlar		Amprik Seriler	Teorik Serilerden Varyos-yonlar	Amprik Seriler	Teorik Serilerden Varyosy-onlar
1827	-	-	70.0	-	1873	3947	164	679.7	21,7
1828	-	-	73.5	-	1874	3848	139	641.8	15,2
1829	-	-	70.9	-	1875	4016	108	672.6	18,1
1830	-	-	77.0	-	1876	4016	93	664.5	27.4
1831	-	-	70.6	12.7	1877	4009	80	652.5	24,3
1832	-	-	77.0	9.7	1878	3908	63	660.4	21,3
1833	-	-	83.2	7.0	1879	3907	77	678.8	25,9
1834	-	-	97.2	5.0	1880	4241	59	720.3	22,1
1835	-	-	99.0	17	1881	4414	34	783.3	16,1
1836	-	-	113.7	-1.0	1882	4445	0	622.3	9,6
1837	-	-	121.4	-2.3	1883	4619	-11	856.8	6,5
1838	-	-	127.4	-7.0	1884	4500	-2	834.0	5,2
1839	-	-	123.2	-10.0	1885	4425	-38	774.7	4,3
1840	-	-	124.9	-12.4	1886	4336	-45	815.2	-6.4
1841	-	-	145.5	-15.5	1887	4430	-93	853.3	-13.3
1842	-	-	151.0	-20.6	1888	4608	-182	873.4	-24.5
1843	-	-	152.7	-25.1	1889	4759	-198	955.0	-31.7
1844	-	-	157.2	-29.6	1890	4845	-203	953.7	-31.7
1845	-	-	180.4	-34.6	1891	4907	-207	951.9	-28.8
1846	-	-	186.7	38.3-	1892	4767	-236	947.9	-27.0
1847	-	-	215.6	-34.6	1893	4269	-236	947.9	-27.0
1848	-	-	171.6	-38.3	1894	4645	-245	989.1	-21.3
1849	-	-	180.2	-36.8	1895	4836	-239	1000.7	-22.1

Tablo 9. İngiltere'de Demir Cevheri ve Kurşun üretimi (1000 yerleşik başına ton)

Yıl	Demir Cevheri		Kurşun Üretimi			Demir Cevheri		Kurşun Üretimi	
	Ampirik Seriler	Teorik Serilerden Varyas-yonlar	Ampirik Seriler	Teorik Serilerden Varyas-yonlar		Ampirik Seriler	Teorik Serilerden Varyas-yonlar	Ampirik Seriler	Teorik Serilerden Varyas-yonlar
1640	52.7	-	-	-	1881	233.1	1148	1.39	0.09
1841	56.1	-	-	-	1882	243.9	9.34	1.43	0.054
1842	41	-	-	-	1883	240.6	9.8	1.23	0.024
1843	45..3			-	1884	218.7	12.98	1.12	0.014
1844	74.3	1.97		-	1885	205.9	11.61	1.05	-0.028
1845	56.3	-0.49			1886	193	7.88	1.09	-0.041
1846	-	-4.95		-	1887	206.6	11,9	1.04	-0.063
1847	74.3	-4.08	-		1886	216.9	-6.85	102	-0.072
1646		-3.32		-	869	223.9	-11.93	0.96	-0.072
1849		-7.59		-	1890	210.9	-14.4	0.9	-0.064
1850	82.9	-5.84	-	-	1891	195.9	-14.73	0.85	-0,065
1851		-5.31	-		1892	175.9	-13.98	0.78	-0.057
1852	98.8	-3.71	-		1893	181.3	-14.12	0.77	-0.06
1853	-	-2.8	-	-	1894	191.1	-15.69	0.76	-0.062
1854	111	-3.93			1895	196.4	-13.7	0.74	-0.063
1855	115.7	-3.31	2.36	-	1896	218.7	-13.43	0.78	-0.059
1856	128	-3.89	2.61	-	1897	220	-9.81	0.66	-0.06
1857	129.8	-5.31	2.39	-	898	213.2	-6.69	0.63	-0,067
1858	121.7	-6.29	2.41	-	1899	231.1	-4.5	0.58	-0.07
1859	129.9	-5.92	2.21	-0.185	1900	217.7	3.46	0.59	-0,072
1660	133	-5.11	2.2	-0.139	1901	190.8	-2.65	0.48	-0.077
1861	128.1	-5.51	2.27	-0.123	1902	206.9	-0.65	0.42	0.067
1862	134.8	-721	2.36	-0.084	1903	210.9	-1.78	0.47	-0.05
1863	153,0	-7.19	2.32	-0.044	1904	203.1	-0.57	0.46	-0,037

1864	160.6	-7.36	2.26	0.024	1905	222.3	-0.32	0.48	-0.024
1865	161	-6.22	2.25	0.099	1906	233.3	4.01	0.5	0.001
1866	150.3	2.77	2.24	0.164	1907	229.3	5.28	0.54	0.02
1867	156.6	2.19	2.25	0.201	1908	203.3	4.38	0.47	0.036
1868	161.9	5.41	2.31	0.21	1909	212.2	7.66	0.49	0.049
1869	175.8	7.07	2.37	0.201	1910	221	6.13	0.49	0.062
1870	190.6	6.59	2.35	0.207	1911	208.6	-	0.39	0 063
1871	210	8.5	2.29	0.207	1912	190.2	-	0.41	0.052
1872	211.5	10.21	1.9	0.207	1913	222.7	-	0.39	0.044
1873	204.1	11.36	1.69	0.206	1914	195.7	-	0.41	0.033
1874	184.3	10.2	1.61	0.387	1915	-	-	0.34	0.02
1875	193.6	5.82	1.75	0.345	1916	-	-	0.28	0.018
1876	197.5	4.97	1.77	0.346	1917	-	-	0.24	-
1877	196.8	5.09	1.83	0.34	1918			0.24	-
1878	188	7.35	1.72	0.161	1919	-	-	0.22	-
1879	174.8	11.55	1.51	0.145	1920	-	-	0.23	-
1880	223.8	12.37	1.73	0.124	-	-	-	-	-

Teorik Seriler İçin adustments:
Demir Cevheri Üretimi: y= 194,86+2.22*-0,0560x2
Kurşun Üretimi: $y=10^{0.0278-0.09660*0.00012*3}$

DÖVİZ VE KREDİ İŞLEMLERİNİN GELİŞİMİ(1921-1923 Dönemi)*

Ekonomi politikasının yeni veçhesi para tedavülünde ve kredilerde gecikmelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Buna binaen, ülkede daha güçlü bir para sisteminin ve kredi işlemlerinin oluşturulması amacıyla 1921 yılında düzenlemelere gidilmiştir. Bu düzenlemelerden bazılarının, para ve kredi ilişkilerinin gelecekte sahip olacağı niteliği açısından büyük önemi vardır. Yürürlükte olan ancak, yeterli derecede gelişmemiş para ve kredi sistemini anlatmaya geçmeden önce bunları kısaca hatırlamak yararlı olacaktır.

Para tedavülünün ayarlanmasına ilişkin ilk genel düzenleme 30 Haziran 1921 tarihinde çıkan kanunla gerçekleştirilmiştir. Kanunda, şahıs ve kurumların ellerinde tutabilecekleri para miktarıyla ilgili sınırlamalar kaldırılmış; bununla birlikte mevduat sahiplerinin talepleri üzerine mevduat ve carî hesaplardaki para miktarına sınırlama getirilmemiş ve bu işlemlerin gerçekleşmesinde serbestî getirilmiştir. Kanunun 2. maddesine göre belirtilen miktarların müsaderesine mahkeme organlarının kararıyla izin verilmiştir. Carî hesap ve mevduatların durumuyla ilgili bilgi verme hususu mevduat sahibi ya da mahkeme ve tahkikat organlarına verilmiştir. 30 Haziran 1921 Kanunu, devrim öncesi hükümetler de dahil olmak üzere, bütün hükümetlerin kağıt paralarını kapsamaktadır. Ancak, 4 Nisan 1922 yılında çıkarılan altın, gümüş ve platin sikkelerin (madeni paraların) saklanması kanuni olarak yasaklan-

* Razvitie valyutnogo i kreditnogo dela.
Behruz Memmedov tarafından çevrilmiş ve Uğur Selçuk Akalın tarafından edit edilmiştir.

mıştır.

Hiç şüphe yoktur ki, 30 Haziran 1921 Kanunu, 1917 Ekim Devrimi'nden itibaren Sovyet Rusya`nın para ilişkileri tarihinde dönüm noktası olmuştur. Para tedavülü ve mevduat işlemlerinin yasallaşması, ülkedeki özel ekonomi faaliyetlerinin hızla canlanmasının mantıksal bir sonucudur. Kooperatiflerin ve özel işletmelerin kredilendirilme sisteminin yenilenmesi yolunda atılan ilk adım, kooperatiflerin varlıklarıyla ilgili olan 26 Temmuz 1921 Kanunu'dur. Burada çok önemli 2 hususa değinilmektedir: Bu kanunla birlikte bir taraftan kooperatiflerin varlıklarının oluşumunun bundan sonra normal usullerle gerçekleştirileceği belirtilirken (açılış ödentileri, üye payları, mevduat ve istikrazlar, kredi işlemleri ve d.), diğer taraftan devletin kooperatiflere yaptığı finansal yardımların titizlikle düzenlenen kredi temeline dayandırılması hükmü getirilmiştir (Halk Finans Komitesi`nin kısa ve uzun vadeli krediler vermesi).

Ekim 1921 yılında ikisi ülke içinde ve biri de ülke dışında geçerli olacak 3 önlem hayata geçirilmiştir. Bunlardan ülke içinde geçerli olacak olanlar Rusya Federatif Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (RFSSC) Devlet Bankası tesisi hakkında 6 Ekim tarihli kanun, diğeri ise özel kişilere ve kamuya ait mal varlığının müsadere ve tasfiye edilmesiyle ilgili 17 Ekim tarihli kanundur. Ülke dışında geçerli olan husus ise, 28 Ekim'de Fransa, İtalya, Japonya ve ABD hükümetlerinin, Rusya`nın 1914 yılına kadar çıkardığı devlet istikrazlarının belirli koşullarda tanınmasıyla ilgili dış ilişkiler üzerine getirilen Halk Komiseri Notasıdır[28].

Son düzenleme ise, 1922 yılında Cenova ve Lahey'de yapılan uluslararası konferansın toplanmasına neden olan önemli faktörlerden biridir. Bu husus hakkında kesin kararlara varılmasa da, konferans, Sovyetler Birliği'nin Batı Avrupa ülkeleri ile anlaşabilmesine yardımcı olacak yolların açılmasını sağlamıştır. Ancak, da-

[28] Burada şunu belirtmemiz yararlı olacaktır. 28 Ekim 1922 tarihli Yasa'yla Sovyet Rusya'nın 1.000.000 dolarlık yardımıyla ticaret-sanayi anonim şirketinin "Birinci Uluslararası %5 İstikrazı", bu şirketin bütün malvarlığı ile teminat altına alınmıştır. Bizdeki bilgilere göre, Batı Avrupa'da istikrazların satışı başarılı geçmektedir.

ha sonra 13 Ekim'de RFSSC Devlet Bankası ile ilgili olarak yapılan düzenleme, Devlet Bankası'nın tesis edilmesi hakkındaki 6 Ekim 1921 tarihli kanunu ve şahıs ve işletmelerin malvarlıklarının müsaderesiyle ilgili 17 Ekim 1921 tarihli kanunu doğrudan ve hızlı bir şekilde etkilemiştir.

'Sanayi, tarım ve ürünün yenidenüretimi için kredi verilmesi ve diğer banka işlemlerini hayata geçirilmesi, aynı zamanda para tedavülünün düzenlenmesine yönelik para devrinin yoğunlaşması' (Devlet Bankası'yla ilgili 1. madde) amacıyla tesis edilen Devlet Bankası ikinci senesine girmiştir. Devlet Bankası'nın senelik değerlendirilmesini aşağıda yapacağız; Devlet Bankası'nın kurulmasının, bütünüyle Rus kredi sisteminin yenilenmesinde büyük rol oynadığını hemen burada belirtelim (Rusya içinde ve dışında).

17 Ekim 1921'de çıkan kanunda, tasfiye ve müsadereyle ilgili kesin bir anlayış ve özel mal varlıklarına mecburî olarak devlet tarafından mukabeleli (müsadere) ve mukabelesiz (tasfiye) el koyulmasına ilişkin uygulama usulü söz konusudur. Kanundaki normlar, imtiyazlı şirketler başta olmak üzere (müsadere ve tasfiyelerin kesinlikle imtiyaz anlaşması çerçevesinde olmasını denetleyen 6. madde) kurumların mal varlıklarının hukukî durumuna yeterli derecede açıklık ve yasal bir çerçeve getirmiştir. Aynı zamanda yabancı dövizin, ağırlığı bilinenden fazla olan kıymetli metal sikkenin ve külçenin, ortalama pazar fiyatlarıyla zorunlu olarak devlete satılmasını öngörülmüştür.

Altın, gümüş, platin, kıymetli taşlar ve paraların saklanmasının yasallaştırılmasıyla ilgili yukarıda değinilen 4 Nisan 1922 tarihli Yasa, yabancı döviz ve kıymetli metallerin devlete zorunlu iadesi hakkındaki 17 Ekim 1921 tarihli Yasa'nın hükümlerini köklü şekilde değiştirmiştir.

Bu kanunu diğer normları, esasen Sovyet Rusya'nın maddî hukuku çerçevesinde daha sonraları yapılan düzeltmelerle kabul edilmiştir. 1921 yılındaki diğer önemli finansal düzenlemelerden bazılarıysa: 1922 yılında yeni kağıt paraların çıkarılmasıyla denominasyon (bu denominaysonu düzenleyen 3 Kasım 1921 tarihli kanun hakkında, aşağıda söz edilen, 1922 yılında uygulanan ikinci denominasyon),

kaçakçıların yakalanmasının ödüllendirilmesi ve mülkiyetin %20'sinin müsadereden muaf tutulması biçimindedir. Ayrıca 21 Kasım 1921 ve özellikle 18 Kasım 1921 tarihli kanunla Devlet Bankası, RFSSC'nin sınırları içinde yabancı para ve kıymetli taşların satış ve alış işlemlerinde, bununla beraber kıymetli taş ve yabancı dövizlerin kurlarının belirlenmesinde ve bu işlerin yurtdışı borsalara göre ayarlanması işlemlerinde yetkili kılınmıştır.

1922 yılında Rusya'daki para tedavülünün gelişimini değerlendirmek için 4 Nisan 1922 tarihinde kabul edilen kanun üzerinde durmamız yararlı olacaktır. 17 Ekim 1921 tarihli kanun yerine geçerli olacak olan bu kanunda (11. ve 12. maddeler) şu hususlara yer verilmiştir: Devlet Bankası'nın altın, gümüş ve plâtin sikkelerin alış ve satışları üzerindeki monopol haklarını saklı tutarak ve bu bankada, bankaca elde edilecek bütün değerli metal ve yabancı paraların hesaplanması için genel devlet altın fonundan ayrı olarak özel döviz fonu tesis ederek (4. madde), halkın elinde bulunan altın, gümüş, plâtin külçe ve sikkelerin devlete verilmesi zorunluluğu kaldırılmıştır (madde 1) ve sözünü ettiğimiz değerli metal ve külçelerin serbest kullanımına izin verilmiştir. Bu kanunla yurtdışına çıkan şahısların, Devlet Bankası'nın tespit ettiği kurla 50 ruble tutarında döviz veya eşdeğerini yanlarında götürebileceği öngörülmüştür- Bu meblâğ 50 ruble üzerinde olduğunda ise Halk Finans Komitesi'nin izni gerekli hale getirilmiştir. 3 Ekim 1922 tarihli kanunla göre bazı ülkelerle olan anlaşmalara istinaden 4 Nisan kanunundaki sınırlamalar yukarı çekilmiştir. 4 Nisan kanununda değişiklikler öngören 9 Ağustos kanunuyla yurtdışından Sovyet Rusya'ya değerli metallerden yapılmış ürünleri girişine serbestî getirilmiştir. Bunun yanı sıra taşlı veya taşsız değerli maden ve şahsın kendi özel tüketimi için yurtdışından beraberinde getirdiği altın ve gümüş sikkelerin ve yabancı paraların Rusya sınırları içinde dolaşımı serbest bırakılmıştır.

Devlet Bankası'ndaki mevduat işlemleri ve yurtdışı havale işlemleri ile ilgili kanun 4 Nisan 1922 tarihinde çıkarılan kanundur. Kanunun 1. maddesine göre Devlet Bankası'nın cari hesaplarına ve mevduata; altın, gümüş sikke, külçe ve yabancı dövizlerin yatırıl-

ması ve mevduat sahiplerine yapılacak faiz ödentisi, Rusya'da uygulanmakta olan döviz faizi üzerinden ödenmesi koşuluyla kabul edilmiştir. Yasanın 2.maddesi, Devlet Bankası üzerinden yurtdışına giden ve yurtdışından gelen para transferlerini düzenlemiştir. Halk Finans Komitesi'nden özel izin alındığı sürece, yurtdışına transfer olacak yabancı paralar, altın ve gümüş sikkelere sınır getirilmemiştir. Yurtdışından Rusya'ya yapılacak transferlerin karşılığı, ülke dahilinde hem yerli hem de yabancı para cinsinden ödenebilecektir. Söz konusu kanunun 1. maddesi fazla yorum gerektirmemektedir ve bu nedenle Kanunun 2. maddesinde yer alan Devlet Bankası'nın yabancı şubelerince yapılan transfer işlemleri üzerinde duracağız.

Yurtdışındaki bankalarla gerçekleştirilecek muhabirlik ilişkilerinde ilk aşamada kimi zorluklar yaşanmıştır. Şu anda Rusya Devlet Bankası'nın Londra, Berlin, Hamburg, Frankfurt, Stokholm, Bergen, Praga, Roma, Rotterdam ve İstanbul'da (Riga, Kovno ve Revel'de de) muhabirleri mevcuttur. Muhabirlik ilişkileri artık daha kolay kurulabilmektedir. Bu süreç yavaş ancak süreklilik arz edecek bir şekilde gerçekleşmektedir (1 Ocak 1922 tarihinde toplam 599 adet küçük tutarlı transfer yapılmıştır). Devlet Bankası'nın özel teknik metodu sayesinde (Devlet Bankası'nın Rusya'daki alıcıdan aldığı özel yazıyı, yurtdışındaki havaleciye göndermesi gibi) bankaya olan itibar artmış ve para transfer işlemleri genişlemiştir (1 Aralık 1922 itibariyle 29.457 adet para transferi yapılmıştır. Bunların %97.5'i gereken adreslere ulaşmış, %2.5'u ise adres bulunamadığından geri gelmiştir). 1922 yılının son aylarında 'tüketim' amacıyla yapılan transferlerle beraber ticarî para transferleri de gerçekleşmeye başlamıştır; 100.000 dolar ve üzeri yapılan transferlerin sayısı artmıştır. Günümüzde Devlet Bankası'nın eyaletlerde 150'ye yakın şubesi vardır ve transfer işlemlerinin yerelleşmesinin sürekli hale getirilmesinde çaba gösterilmektedir. Bugüne kadar bütün transferler Moskova üzerinden yürümüştür (şimdi Petrograd ve Harkov üzerinden yapılmaktadır).

Devlet Bankası'nın yurtdışından gelen transferlerin karşılığını altın kuruna göre Sovyet parasıyla (ruble) ödemesine rağmen, sonradan bu

işlemi yabancı parayla gerçekleştirmeye başladığını vurgulayalım. Buna paralel olarak, transfer işlemlerinin maliyetleri ucuzlamaya başlamıştır. Önceden banka %10-12 komisyon almaktayken, 1 Kasım'dan itibaren oranlar %½-%6 arasına çekilmiştir.

1922'nin ilk 6 ayında transferler, yurtdışından Rusya'ya yapılmaktaydı (1 Ocak ve 1 Temmuz arasında Rusya'dan çıkan havalelerin toplamı sadece 487'dir). Banka daha sonraları bu işlemleri de geliştirmiştir (1 Temmuz'dan 1 Kasım'a kadar bu işlemlerin sayısı 4.527'dir). Rusya'dan transferlerin maliyeti %1.5-%3 düzeyinde, transit işlemlerindeyse %5'dir.

1922 yılının ikinci yarısında Devlet Bankası'nın yabancılar şubesinde ankes (çeklerin sayısı, harcamalar, ödenen belgeler, banka tarafından 1922 yılı Nisan-Kasım ayında kabul edilenlerin sayısı 3474'dür) ve akreditif işlemleri artmıştır. Devlet Bankası, yabancı bankalardan Rusya'ya ihraç edilen malların karşılığında kredi teklifleri almaya başlamıştır. Buna ilâveten, Devlet Bankası tahvil portföyünün değerlendirilmesi ve bankanın yurtdışındaki ipotekleme süreçlerinin başlatılması için teklif almıştır.

Ancak, Devlet Bankası yurtdışı ticaret süreçlerinin finansmanında yetersiz kalmıştır ('Devlet Bankası'nın İlk Faaliyet Yılı', Moskova 1922, sayfa 92-98). Batı Avrupa ve Rusya arasındaki işlemlerin rasyonel hale getirilmesi için daha yapacak daha çok iş var. Yurtdışı işlemlerinin yetersiz olması nedeniyle Devlet Bankası'nın uyguladığı döviz kurlarıyla piyasada kurlar arasında fark ortaya çıkmıştır. Bu durum özel bir analiz ve yorum gerektirmektedir. 18 Kasım 1921 tarihinde çıkan kanunla birlikte Devlet Bankası'na değerli taşların ve yabancı dövizlerin resmî kurlarının belirlenmesi görevi verilmiştir. Bu işlemler yurtdışındaki borsalara göre yapılacaktır. Ancak, zamanla Devlet Bankası'nın belirlediği günlük kurlar serbest piyasa kurlarından daha düşük olmaya başlamıştır. Kur farkı bazen %50'ye kadar çıkmıştır (Ağustos-Eylül 1922'de). Bunun için, 25 Ağustos 1922'de yeni kanun kabul edilmiştir. Bu kanunla göre, devlet finans enstitülerinde fon borsalarının işlemleri yasallaşıncaya kadar NKF, NKVT ve Devlet Bankası'nın özel temsilcilerinden oluşan bir komisyonun kurulmasına karar verilmiştir. Bu komisyonun temel görevi, değerli

metallerin ve yabancı paraların kurlarının belirlenmesi olmuştur. Komisyon kurları günlük açıklayarak kur fiyatlarını Rusya'daki ortalama altın fiyatlarına yakın tutmaya çalışmıştır. Ancak, nedense kurlar Moskova'daki piyasa kurlarından daha düşüktü. Komisyonun belirlediği kurlar farklı döviz hesaplarının açılmasında oldukça yararlı olmuştur. Komisyon kurlarının piyasa kurlarına yakın olmasına rağmen, Devlet Bankası'nın yabancı şubesi kendi müşterilerinin çıkarlarını korunmak amacıyla komisyon kurlarından farklı kurlar uygulayarak işlemlerini yürütmektedir.

1922 yılının son baharında Devlet Bankası'nın yabancı şubesindeki pasiflerin artması şubede döviz tevdiat hesabı açılmasıyla birlikte gerçekleşmiştir. Bankanın bu şubesi açıldıktan sonra carî hesaplarına 1922 yılı Aralık ayı itibariyle 128 adet hesap açılarak 4.5 milyon altın ruble yatırılmıştır. Burada Devlet Bankası'nın Sovyet Rusya içinde gerçekleştirdiği işlemlerin gelişimi hakkında analiz yapmam imkânsızdır. Ancak, yurtdışı işlemlerin yurtiçindeki işlemlerin gerisinde kaldığını saptamak kolaydır. Burada yurt dışındaki çevrenin, Devlet Bankası'nın faaliyetlerinin ilk etabında oluşan önyargılı yaklaşımını unutmamak gerekir. Bankanın altın banknotlarının emisyon hakkını elde etmesi, kurların Moskova'daki altın kurlarından önemsenmeyecek kadar düşük olması ve ilerde resmî kurlara geçme ihtimali elinde bulundurması, Devlet Bankası'nın ülke içinde ne kadar güven kazandığının bir göstergesidir.

Sovyet rublesinin, Alman ve Polonya markı, Avusturya kronu gibi bir taraftan satın alma gücünün devamlı dalgalanması, diğer taraftan Devlet Bankası'nın işlemlerinin artmasıyla bankada değerli metallerin ve yabancı dövizlerin birikmesi, Devlet Bankası'na hazineden ayrı para sürme ve emisyon hakkı verilmesine neden olmuştur. 11 Ekim 1922 yılının banka kağıtlarının emisyonu hakkındaki kanun yeni varlıkların tedavül garantisini getirmiştir: banknotlar, kendi değerinin en az %25'i kadar kıymetli metal ve güçlü yabancı dövizlerin altına göre kuru temelinde teminat altına alınmıştır; değerli metaller ve yabancı dövizlerle teminat altına alınmayan paralar, kısa vadeli tahviller güvence altına alınmıştır. Devlet Bankası'nın

paraları altın rubleye dayanan yeni sikkeyle- 'chervonts' (saf), -hesaplanmıştır (chervonts, saf altının 17,424'üne eşittir). Bir 'chervonts', saf altının 78,24'ü kadar bir altın karşılığını içermektedir. Chervonts'a geçilmeden önceki altının değeri, Rus sikkesinin 10 rublesine eşittir. Kağıt paralar 1, 2, 3, 5, 10, 25 ve 50'lik banknotlar halinde çıkartılmıştır. 11 Ekim 1922 yılındaki kanuna göre Devlet Bankası paraları Rusya'daki tüm borsalarda işleme açıktır.

Devlet Bankası kendine verilen hakka dayanarak ilk para basma işlemini oldukça titiz bir şekilde yerine getirmiştir. Basılan ilk banknotların tutarı 500.000 chervonts kadardır ve bunların %25'i değil tamamı altın ve İngiliz Bankası Pound Sterlin'i tarafından karşılanmıştır. Banka ilk olarak teminat normlarını çok dikkatli bir şekilde belirlemiştir. Böylece bunlar yani teminatlar, mal için %60, değerli kağıtlar için %75, borç yükümlüleri için %90 düzeyindedir. Sovyet Rublesi'yle işlem gören tahviller ve yükümlülükler teminat altında tutulmamaktadır. Ancak, ödemede kullanılacak olan banka paraları, altın veya güçlü yabancı dövizlerle teminat altına alınmıştır.

Devlet Bankası yeni çıkarılan banka paralarına güveni artırmak için bunları rubleyle değiştirmektedir ve bankanı yapacağı tüm ödemeleri o anki kurlara göre yapmaktadır. Devlet Bankası buna benzer şekilde akreditif havalelerini gerçekleştirmekte, banknotlarla carî hesap açmakta, belli bir sınır içinde müşterilerin isteğine göre banka paralarının alım-satım işlemlerini uygulamaktadır. Banknot olarak verilen kredilere paralel olarak Sovyet Rublesi'yle yapılan işlemlerde Devlet Bankası kendi sermayesinin değerini korumaktadır: kredilerin altınla hesaplanması banka ilkesi olarak benimsenmiştir. Daha önce Devlet Bankası'nın kendi pasiflerini altın hesaplamalarına dahil ettiğini belirtmiştik. Böylece banka acil yatırım hesaplarının kabulünü ve bunların altın kurlarına göre yapılmasını sağlamıştır.

Devlet Bankası'nın altın banknot emisyonu ticarî işlemlerde kolaylık sağlamıştır. Böylece iş süreçlerinin sağlam temelleri oluşturulmuştur. Bu tür işlemlere talep oldukça yüksek düzeydeydi ve bu durum özel şahıs ve örgütlerin dışında devlet ve kooperatifleri de altın ve yabancı dövizlerin alımına yönlendirmişti.

Halk Finans Komitesi, tüm devlet ve kooperatiflerin döviz iş-

lemlerini Devlet Bankası üzerinden yapması için aktif yöntemler kullanmıştır. 27 Temmuz 1922 tarihli kanuna göre devlet organları ve işletmelerinin yanı sıra kooperatiflere de (özel izin alan devlet organlarının dışında) yabancı paraların ve değerli metallerin sikke ve külçe olarak alım-satımına yasak getirilmiştir (madde 1). Ancak, aynı kanunda ilk defa yukarıda söz konusu olan organlar için kendi mal ve hizmetlerini değerli metal sikkeler olarak ve yabancı dövizler karşısında satabilme imkânı verilmiştir. Buradaki önemli savlardan bir tanesi satıştan sonra elde edilen değerli metal-sikkelerin ve yabancı paraların bu organların Devlet Bankası'ndaki carî hesaplarına hemen aktarılması ve istenildiği zaman tekrar metal sikke veya döviz şeklinde kendilerine ödenmesi hususudur.

Bu kanun, Rusya'da altın tedavülü ve Sovyet Ruble'sinin karşılaşabileceği olası bir büyük darbeyi önleyecek şekilde kabul edilmiştir. Buna paralel olarak 1923 yılı başında bir yazarın bu konuyla ilgili doğru bir teşhisine tanık oluyoruz. Yazara göre yeni iktisadî politika sürecinde oluşturulan finans politikaları, yerli para dolaşımında ve yurtdışı ödemelerde altını temel belirleyici olarak ele almaktadır. (F. Radetsky: 'Altın ve Yabancı Para Tedavülünün Ayarlanması ve Kanunlaştırılması Hakkında', No.298 'Ekonomiç. Jizn', Aralık 31, 1922.) Yazar altın saklama izninin, işletmelerin esas sermayelerini altın üzerinden hesaplanmasını, Devlet Bankası'nın yatırımlarını altın olarak kabul edilmesini sağladığını ve banknotların altın onluk çıkarılması sürecine dayanarak 'ülkedeki finans sektöründe altına mal değil ama bir para birimi ve döviz niteliği kazandırdığını haklı olarak söylemektedir"[29].

Tahvil hakkında çıkan yeni kanunun 46. maddesinde ('İzvestiya VCIK' Mart 30, 1922) iki husus ortaya konmuştur: Tahvilin Rusya'da yabancı dövizle satılması (ödemenin yurtdışında yapılması koşuluyla) ve tahvilin yurtdışına satılarak ödemenin Rusya'da yapılması.

Üçüncü husus, tahvilin yabancı dövizle Rusya'da ödeme koşuluyla satılmasıdır. Ancak, bu nokta şimdilik tartışmalıdır.

Tam olarak çözülmeyen üçüncü husus, yurtdışı ticaret açısından

[29] Biz 'altın dövize' doğru devinimle, 'altın tedavülüne' yönelik devinimin eşit olmadığına dair genel yaygın anlayış oluştuğuna ihtimal veriyoruz.

önemli olan anlaşmaların yabancı parayla imzalanıp ve iptal edilmesi hakkıdır. Tahvil hakkındaki kanunun 3. maddesine göre tahvillerin Rusya'da yabancı para karşılığında satılarak, yapılacak ödemelerin resmî kura bağlı olarak Sovyet Rublesi'yle gerçekleştirilmesini öngörmüştür. Bu durumda şu soru ortaya çıkmaktadır; sonradan tahvil zorunluluğunu doğuran anlaşmalar, bu işlemlerin paralarla yapılmasına izin veriyor mu? Diğer taraftan, 27 Temmuz 1922 tarihinde çıkan kanuna göre devlet organlarına, işletmelerine ve kooperatiflere mal ve hizmet karşılığında değerli metal ve yabancı dövizlerin daha sonra Devlet Bankası'nın ciro hesaplarına yatırılmasıyla çekilebileceği öngörülmüştür.

Rusya'da iç kredi ve kredi tesisi sisteminin analizine gelince, ülkede bu sistemin kısa bir zaman içerisinde toparlandığını ve güçlendiğini görüyoruz.

Devletin ilk kredi işlemi, başarılı bir tecrübe olan devlet ekmek istikrazlarıdır. Ekmek istikraz birimi, özellikle çavdar pud'larıyla 8 ay vadeli (1 Haziran 1922-31 Ocak 1922) olarak çıkartılmıştır. 1 pud fiyatı 380 ruble olarak belirlenmiştir. İstikraz talebi 1922 yılının son baharında yükselmiştir. Bunun nedeni istikrazların köylüler tarafından aynî vergilerin ödenmesinde kullanılmış olmasıdır. Tüm çıkarılan istikrazların sayısı 10 milyon pud kadardır. 1 Ekim 1922 tarihine kadar 8.009.737 pud dağıtılmıştır. Halk Finans Komitesi tarafından uzun vadeli kredi olarak 1 milyon pud verilmiştir. Geriye kalan kısım, Halk Finans Komiteleri'nin örgütleri arasında paylaştırılmıştır.

İç kredileme işlemlerinin diğer önemli önlemlerinden bir tanesi de 31 Aralık 1922 tarihinde devletin %6 çekiliş istikrazlarının çıkarılmasıdır. Bu istikraz ekmek birimleri olarak değil ama altın döviz olarak çıkarılmıştır. Bu istikrazların miktarı 100 milyon altın rubledir ve 10 yıllıktır. 1 Aralık 1922 tarihinden 1 Aralık 1932 tarihine kadar 10 seri olarak her biri 10 milyon ruble tutarında olup 5 ve 25 rublelik biçimindedir. Çekiliş istikrazları gösterilen sıra ve teslimatlara göre gümrük vergilerinin ödenmesi teminatı ve kira anlaşmaları teminatı için rehin tutulabilmektedir. Sovyet Federasyonu'nun sınırları içerisinde istikrazların ödenmesi altın ku-

runa göre Rus kağıt parası ile yapılmaktadır. Yurtdışında ise Rus altın dövizi ile veya altın paritesine göre dolarla yapılmaktadır. Altın çekiliş istikrazlarıyla ilgili sonuçları öngörmek zordur. Ancak, ilk etapta işlerin ümit verici gittiğini söyleyebiliriz.

Kredi tesis sistemi hemen oluşamamıştır. İlk olarak 1921'de kurulan RFSSC Devlet Bankası ülkede tekel kredi sistemi biçiminde oluşturulmuştur. Sonradan Devlet Bankası'nın kredi rezervlerinin ve imkânlarının ülkedeki devlet sanayilerinin, işletmelerinin ve özel ticarî sanayi dönüşümlerinin ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kaldığı görülmüştür. Buna göre de 13 Ocak 1922 tarihinde yeni Tüketici İşletme Bankası'nın tüzüğü kabul edilmiştir. Bu gelişme sayesinde 1922 yazına kadar carî hesap ve mevduatlar kaynaklar oluşturmuş ve payları geniş kooperatif çevrelerince dağıtılarak hisseli sermaye olarak gelişmiştir.

24 Ocak 1922 tarihinde yeni çıkan kanunla, Rusya'nın şehir ve köylerindeki küçük üreticilerinin kredi ihtiyaçlarının karşılanması için kooperatif sistemin kurulmasına karar verilmiştir. Devlet Bankası bunları karşılamada yetersiz kalmıştır. 20 Şubat 1922 tarihinde kredi ve örgütlerin ve birliklerin tüzük kayıt işlemlerinin organizasyonu yapılmıştır. 1922 Nisan ayında kredi kooperatiflerinin hızlı büyümesi sonucunda küçük kredi örgütlerinin tescil kayıt işlemleri düzenlenmiştir. Bu örgütlerin yerel faaliyetlerinin özellikleri ve kredi işlemlerinin basitliği nedeniyle durumun kredi kooperatiflerinin lehine geliştiğini görebiliyoruz. Ancak, büyük kredi örgütlerinin oluşumunda ciddi bir izin düzeni söz konusudur. (Halk Finans Komitesi 1917, 7/XI-25/X 1922 'İzdaniye Fin. Ekon. Bro, Moskva 1922 sayfa 135-141'). 14 Eylül'de küçük kredi örgütleri için örnek tüzük kabul edilmiş ve bunların oluşumu hızlanmıştır. Yukarıda söz ettiğimiz Tüketici İşletme Bankası kendi iş hacminin büyümesi ve kredi kooperatif sisteminin genişlemesi sonucu Rusya Kooperatif Bankası'na dönüştürülmüştür. Bankanın ana hedefi Rusya'nın tüm kooperatif örgütlerinin kredi ile donatılmasıdır.

Bu gelişmelerden daha sonra karşılıklı kredi örgütlerinin hızlı gelişim süreci başlamıştır. Emek ve Savunma Sovyeti'ne bağlı olan

Baş İmtiyaz Komitesi -daha büyük- karşılıklı kredi örgütleri olarak Petrograd'da, Moskova'da, Rostov Don'da ve Saratov'da onaylanmıştır. 1 Eylül 1922 tarihinde bu örgütlerin temel faaliyetleriyle ilgili tüzük kabul edilmiştir.

Şimdi Rusya'da büyük bankaların oluşumu ve gelişme koşullarının analizine geçelim. Parasal kaynakların yetersizliği ülkenin bu sektördeki kredi örgütlerinin durumunu etkilemektedir. 1922 senesinin Mayıs ayında Rostov Don'da Güney-Doğu Hisseli Ticaret Bankası faaliyete başlamıştır. Bu banka Rusya'nın yerli sermayesi ile kurulmuştur. Ancak, bankanın işlemleri kaynaklarının elverişsizliği nedeniyle yetersiz kalmıştır.

Yeni kurulan ve yönetimi Moskova'da olan Sanayi Bankası daha kazançlı bir durumdadır. Bankanın sermayesi 5.000.000 ruble altın olup %51'i devletin elinde olan ve %49'u imza ile dağıtılan 50.000 hisseden oluşmaktadır. Sanayi Bankası'nın hisseli sermayesi tamamlanmıştır. Şöyle ki, hisseli sermayenin değeri 1 Aralık'a kadar altın kuruna göre kağıt para olarak 2.949.300 ruble, yabancı döviz olarak 185.800 ruble ve mal olarak 1.048.000 altın tutarındadır. 1923 senesinin Ocak ayında Sanayi Bankası sermayesini arttırmıştır.

2.500.000 ruble altın sermayeyle kurulan Moskova Şehir Bankası büyük bir önem taşımaktadır. Bankanın görevi şehir komünal iktisadî kurumlarına ve ev inşaatı ve onarımına kredi sağlamak ve genel banka işlemlerini gerçekleştirmektir. Yeni bankanın kaynakları yerli şehir komünalleri tarafından oluşturmuştur. İlk aşamada banka faaliyetleri genel devlet kaynaklarıyla da desteklenebilir. Bankanın faaliyetinin sonuçlarıyla ilgili konuşmak şimdilik çok erkendir.

Şimdi de, yabancı kaynaklarla oluşturulan ilk hisseli özel Ticari Bankası'ndan söz edelim. Rusya Bankası'nın tüzüğü 19 Ekim 1922 tarihinde onaylanmış ve Kasım ayının ortalarında bankacılık işlemlere başlamıştır. Sermayesinin yarıdan fazlasını oluşturan (0.6) yabancı finans gurubunun payı 10.000.000 ruble altın tutarındadır. Hisse sermayesinin geride kalan kısmı (0.4) yakında ödenecektir. Yönetimi Moskova'da bulunan Rusya Ticaret Bankası

kredi alanında yabancı sermayenin ilk ciddi iştirakidir.

Yabancı sermeyenin iştirakte bulunduğu diğer bankalara gelince, 'Moğolistan", 'Orta Asya", Alman Bankası'nın şubesi, Amerikan Bankası'dır ve diğerlerinin de iştirak konusunda teklifleri vardır. Bu projeler müzakere aşamasındadır. Ukrayna, Kafkasya Cumhuriyetleri ve Dalniy Vostok'daki bankalar yabancı sermaye iştiraki olmadan faaliyet göstermektedir.

Rusya'da kredi alanındaki gelişmelerden söz ederken 26 Aralık 1922 tarihli kanuna da değinmemiz gerekir. Kanun vadeli ve vadesiz devlet mevduatlarıyla ilgilidir. 1 Ağustos 1922'de devlet kurumları ve işletmeleri, tröstler ve özel işletmeler arasında parasal olmayan hesapların oluşturulması için Karşılıklı Hesaplar Şubesi kurulmuştur. Takas işlemleri için Devlet Bankası'nın Hesap Şubesi açılmış ve bu şubeye finans ve kredi kurumları dahil edilmiştir.

11 Ekim 1922 tarihinde kredi verilmesi için şehir kredi havuzu (lombartlar) oluşturulmuştur. Aynı yılın 18 Kasım'ında anonim şirketler tüzüğü onaylanmıştır: -200.000. ruble altın sermayeli ' Moskova Şehir Lombardı'.

Tarımsal krediler için banka kurulması Rusya için çok önemlidir. Ancak, tarımsal kredilerle ilgili önlemler alınsa da, bu yönde banka kurulması için yeterli koşullar oluşmamıştır.

21 Aralık 1922'de tarım ve tarım teknolojisinin yenilenmesi ve tarımsal kredilerin sağlanması edilmesi için: a) Rusya Merkezi Yürütme Komitesi'nde tarımsal kredinin organizasyonunu yönetmek üzere 'Tarım ve Tarım Sanayisine Yardım Komitesi' oluşturulmuştur; b) yerel (eyalet ve vilâyet) tarımsal kredi şirketlerinin organizasyonuna girişilmiştir; bu şirketlerin ana sermayesi kurucu (genelde bunlar Çiftçilik Halk Komitesi ve Devlet Bankasıdır) paylarından ve anonim köylü paylarından oluşmaktadır; c) 1923 yılında tarımsal kredi şirketlerinin ana sermayesi için Devlet Bankası tarımsal kredi şubesi aracılığıyla 20.000.000 altın ruble çıkarılmıştır; d) 21 Aralık 1922 kanununun yürürlüğe girmesiyle işlerin doğrudan yönetimi ve kredi şirketlerinin faaliyetlerinin eşgüdümü Merkez Bankası'nın yukarıda sözünü ettiğimiz şubesinin sorumluluğuna verilmiştir.

Rusya'da 2 kere gerçekleşen denominasyonla ilgili birkaç şey söyleyelim: 3 Kasım 1922 Yasa'sına göre 1922 yılında yeni çıkarılan 1 ruble, önceden çıkarılan 10.000 rubleye eşitlenmiştir; 24 Ekim tarihli kanuna göre 1923 yılında çıkarılan 1 ruble, 1922 yılında çıkarılan 100 rubleye ya da daha önceki tarihlerde çıkarılan 1.000.000 rubleye eşitlenmiştir. Bu önlemlerin, (hesap-teknik) parasal işlemlerin hafifletilmesi açısından önemi vardır. Bunun dışında tedavülü kolaylaştırılmış ve bu durum halk tarafından olumlu karşılanmıştır. Özellikle denominasyonların önemli bir para reformu olmadığını vurgulamamız gerekir. Bu düzenleme, nominal olarak büyük ve reel olarak çok düşük altın değeri olan paraların hesap işlemlerinin hafifletilmesi için gerçekleştirilmiştir.

Bugünlerde tüzüğü hukukî olarak onaylanan Moskova fon borsasının faaliyete başladığını belirterek, çağdaş Rus Ekonomisi'ndeki döviz ve kredi koşullarıyla ilgili özetimizi sonuçlandırmanın mümkün olduğunu düşünüyorum. Sovyet Rusya, açıkça ülkedeki fon borsalarında başlangıçta gerçekleşen hacimlerin, büyük yabancı borsaların altında kalacağını göstermektedir. Rusya'nın Batı Avrupa ve Amerika'yla olan ilişkilerinin yakınlaşmasıyla kağıt olarak ifade edilen ve Rusya ve yabancı borsalarda işlem gören taşınır sermayelerin sayısı ve değeri yükselecektir.

J. KEYNES VE IRVING FISHER'DE İSTİKRAR*

J. Keynes ve Irving Fisher oldukça ünlü kişiliklerdir ve 'Versay Anlaşması'nın iktisadî Sonuçları'nın yazarı Karl Marx'ın P.V.Annenkov'a Irudon hakkında yazdığı mektuptaki ekonomist tiplerine benzetilmektedir; 'Aslında onların yaptığı, tüm iyimser burjuvazinin yaptığıdır. Onlara göre rekabet ve tekel v.s. ilkesel olarak 'hayatın' temellerini oluşturmaktadır. Ancak, bunların gerçekleşme ihtimali oldukça zayıftır. Onlar kötü sonuçlar doğurmayan rekabeti yani imkânsızı istemekteler. Burjuva yaşam bu koşulların ortaya çıkardığı olumsuz kaçınılmaz sonuçları değil".

Keynes makalesinde, kurların devalüasyon ve istikrar konusunun birçok ülke yöneticisi tarafından ortaya koyulmadığını ve bunun nedenin de bu kişilerin rant elde etmek güdüsüyle paranın savaş öncesi değerinin geri kazandırılması çabası olduğunu belirtmektedir. Ancak, Keynes'in yukarıda bahsettiği özel çıkarlar ve sağduyu arasındaki çatışma, rantiye sınıfının çıkarlarıyla iktisadî gelişmelerin çıkarlarının arasında keskin bir ayırım olduğunu ortaya koymaktadır. Tam da bu noktada, 'akıl' tarafının, diğer ifadeyle sanayi sermayesinin, özellikle hafif sanayi sermayesinin, tüm 'akılcılığına' rağmen parasal sermayenin çıkarlarının karşısında güçsüz kalması söz konusudur. Parasal sermayeye karşı devrimi başka bir sınıf yapabilir. Bu da bütün kapitalist mülkiyetin tam bir altüst edilişi ile sonuçlanacağı gibi, hafif sanayi kapitalistlerinin de

---

* J. Keynes ı Irving Fisher o stabilzatsii.
Behruz Memmedov tarafından çevrilmiş ve Uğur Selçuk Akalın tarafından edit edilmiştir.

ortadan kaldırılması anlamına gelmektedir. Keynes para rantiyecilerinin yarattığı bütün zararları açıkça ortaya koymaktadır. Ancak, onlara karşı sürdürülen muhalefet, Henry George'un ve taraftarlarının toprak rantlarına karşı yaptığı muhalefet gibi güven vermemektedir.

Çekoslovakya'daki para reformu örneği, 'para çuvalının' çıkarlarının sanayide depresyona, işsizliğe vs. yol açtığını açıkça göstermektedir. Kısacası, sanayicilerin menfaatleriyle çelişmektedir. Örneğin yazar Fransa'da aktif dernek işçilerinin, sanayicilerin ve işçilerinin hangi toplam iç borç yükü sınırına katlanabileceği sorusuna yanıt aramaktadır. Sonraki dönemlerde frank kurunun düşmesiyle her geçen gün katlanan bu çekilmez yükün bir miktar hafifleteceği sonucuna varmaktadır.

Ne var ki, Fransa'nın para politikası buna ters düşmektedir ve bu toplam yükün kapitalist mülkiyeti boğmayacağına dair açık bir garanti bulunmamaktadır.

Hatta yazar 'Avrupa toplumunun bünyesinde derin değişiklikler' olacağı ihtimalini kabul etmektedir. Ancak, O'na göre bu değişim Marx'ın öngördüğü doktrin çerçevesinde ya da uluslararası emeğin disiplinli gücü sayesinde değil, iş bilmeyen muhafazakâr yöneticilerin güçsüz ve miyop politikaları nedeniyle gerçekleşecektir. Keynes burada aptal yönetici v.s. ifadesiyle biraz yanılmaktadır: kapitalist toplumdaki derin çelişki, özellikle de, son dönemde keskinleşen para ve sanayi sermayesi arasındaki çelişki, gerçekten de kapitalizmi uçurumun kıyısına sürükleyecektir. Hem de bu süreç Karl Marx'ıx izleyen ve işçi sınıfının daha aktif unsurları haline gelenler tarafından uçuruma itilecektir.

J. M. Keynes: Avrupa Dövizlerinin İstikrarı

8 ay önce Avrupa'da döviz istikrarın genel ilkelerini araştırdım. Bu kısa sürede bir çok gelişme ortaya çıkmıştır. Yeniden aynı konuya dönüyorum. Bir kaç noktayla ilgili ortaya çıkan gelişmelere bağlı olarak düşündüklerimizi değiştirmiş olsak da, diğer noktalarda ortaya koyduğumuz ilk düşüncelerimiz geçerliliğini korumaktadır.

Devalüasyon. Önceki makalemde, savaş öncesine göre kuru %20'den fazla düşen para birimlerinin önceki paritesini eski durumuna getirmek için girişimde bulunmanın gereksizliğini göstermiştim. Bu durum sonradan Cenova Konferansı'nda yetkililer tarafından da desteklenmiştir. Çıkan kararlar, ileri sürdüklerimizin konuyla ilgili otoritelerin görüşleriyle örtüştüğünü göstermektedir.

Özellikle Cenova'da kabul edilmiş karar genelde bu durumu desteklemesine rağmen, konuyla daha ilgili olan ilgili olan ülkelerin temsilcileri bu kararın detaylı bir biçimde uygulanmaması gerektiği belirtmişlerdir. Bu karar bana göre onlara ait olmamalıdır. Senyör Peano, Pekar ve Tenis bu hususta hemfikir olup, konunun İtalya, Fransa ve Belçika ile ilgili olduğunu açıkladılar. Bu olursa, o zaman devalüasyon söz konusu olamaz. Ancak, kendilerinin, uygun ülkelerin kağıt para birimlerinin savaştan önceki değerini onarma siyasetini takip etmekte kararlı oldukları anlaşılmaktadır. Bütün olasılıkları hesaba katarsak, bu aklın kanıtlanmasından çok siyasaî temelde alınmış bir karardır. Ancak, göze çarpan kişisel kazanç düşüncesi, bu üç kişinin istikrar hususunda akıllarına gelebilecek herhangi bir bilimsel çabanın uygulanması karşısında, ölçülmeyen zorlukların göstergesi olan durumların varlığını inkâr etme sonucunu yaratması gerektirir. Hiç bir Avrupa ülkesi şimdiye kadar, kendi döviz istikrarının sağlanmasına ve iyileşmesine yönelik fikir beyan etmemiştir. Bu da lafazanlığı beraberinde getirmiştir[30].

Her şeyden önce karar verimelidir. Ancak, o zaman kararın uygulama yollarının tartışılmasının bir yararı olacaktır. Bu nedenle, basit gerçekleri en açık ifadelerle onaylamak, gerçek plânın teknik ayrıntılarını hazırlamaktan daha önemlidir.

İç Borçların Yükü(Külfeti). Tedavüldeki paranın miktarı belirlenebilirse, o zaman paranın değeri eninde sonunda istikrara kavuşur. Bu basit gerçeklik halâ doğru kabul edilmektedir. Devlet finansal zorluk içinde değilse, tedavüldeki paranın miktarı belir-

[30] Sorunun çözümüne, birbiriyle uyumlu eşzamanlı faaliyetler çerçevesinde varılacağını zannetmiyorum. Cenova'daki uzmanların bu gerçeği kabullenmeleri, devalüasyon yoluyla altın birimlerle ifade olunan acil istikrarı temin etmekle örnek oluşturacak ülkenin bu yolla ciddi hizmet vereceği yolunda cesaretlendiklerinde ortaya çıktı.

lenebilir. Aynı zamanda, hatta hastalık daha ileri gitmiş dahi olsa, bütçe dengesinin kurulmasına kadar istikrara kavuşturma çabası gösterilebilir.

Devletin malî zorluklarının kaynağı nedir? Carî harcamalar carî gelirleri aşabilir. Bu harcama fazlasını sıkı tasarrufta bulunarak tümüyle yok etmek mümkündür, yeter ki, devlet onurunun gerektirdiği gibi davranmak yerine kendi fonksiyonunu daha dar çerçeveyle sınırlandırsın. Ancak, ülkenin döviz cinsinden borç yükümlülükleri millî gelirleri ile karşılaştırıldığında katlanılmaz bir düzeye varmışsa, o zaman malî zorluklar devleti baskı altında tutabilir. Bu, bütün ulusun ortak servetine karşılık gelen devlet harcamasından daha çok, farklı sınıflar arasındaki bölüşüm olayıdır. Yine de kayıtlı millî borç millî gelirle karşılaştırıldığında daha yüksekse, o zaman Ortodoks yöntemlerle çözülemeyen sorunlar ortaya çıkar. Ne geçmiş ne de modern hiçbir toplumda aktif ve çalışan unsurların kendi emeklerinin ürününün belli hisseden daha fazlasını rantiye veya hisse senedi sahiplerine vermesi mümkün değildir. Birikmiş borç altından kalkılacak miktardan daha fazlası talep edilirse, bu üç yolla çözümlenebilir: Birinci, sıfırlamadır, yani iç borçların sıfırlanmasıdır ve bu yol halihazırda Batı Avrupa'da uygulanmaktadır. İkincisi, sermayenin zorunlu vergilendirilmesi yoluyla daha âdil bir çözüm yolunun bulunmasıdır. Bu basın tarafından keşfedilmiş önlemlerin lehte ve aleyhte inandırıcı kanıtlarının tam anlaşılmazlığını ifade etmektedir. Üçüncüsü, borçların tanımlanan para birimleri cinsinden temin edilmesidir. Burada borçların reel yükü, para biriminin düştüğü oranda azalır. Bu önlem âdil değildir. Bu nedenle bu durum bir takım olumsuz sonuçlara neden olabilir. Daha açıkçası, zengin sınıfların arasında yükü paylaştırmak yerine, bu yükün bütün sıkıntısını hisse senedi sahiplerine yani belirli faiz geliri elde edenlere yüklemekte, zenginleşen kapitalist işadamlarına ise yansımamaktadır. Hem küçük, hem de büyük birikmiş tasarruflara aynı ölçüde darbe vurulmaktadır. Ancak, bu en küçük direnç oluşumudur. Bunun sorumluluğu ayrı ayrı insanların boynuna yüklenmemelidir.

Şu anda savaşın başladığı Avrupa ülkelerinde üçüncü yöntem etkisini borcun yarattığı reel sıkıntıyı %50 hatta %100 oranında azal-

tarak büyük ölçüde göstermiştir. Almanya'da millî borç bu yolla tamamen sıfırlanmış ve küçük yatırımcılar birikmiş paralarını kaybetmişlerdir. Ancak, bu yeni konjonktür bazı kapitalist işadamlarına kendi servetlerini artırma olanağını sağlamıştır. Frank 'al pari' düzeyinde olsaydı, Fransa'da borcun reel yükü yarıdan az ve İtalya'da ise 1/4 düzeyinde olacaktı. Deneyimlerin de gösterdiği gibi, küçük tasarruf sahipleri büyük sıkıntılara dayanabilmekteler.

Bundan dolayı devalüasyon taraftarları orta siyaseti seçmekte ve mevcut gerçekleşen durumu kabul etmektedirler. Bu nedenle,kurun düşüşünü önlememek ters bir sürece yani yeni zıt oluşumlara neden olabilir. Hızla düşen para birimlerinin paritesini düzeltmek istenseydi, bunu gerçekleştirmek imkânsız olurdu. Zira o zaman iç borcun reel yükü artar. Başka bir ifadeyle, işçi sınıfından alınan ve rantiye sınıfının yararına el konulan gelirin payı büyük ölçüde artar. Diğer taraftan, bunun olanaksız olduğunu bir kere anlasak ve gerçeği görsek, devalüasyon uygulamasında para biriminin değerinin düşmesine son verilebilir ve istikrar sağlanabilir.

Fransa'yla ilgili bazı bilgilerim yanlış olabilir. Dış borçlar istisna olmakla birlikte Fransa'nın iç borcu halihazırda 250 milyar Frank'tan fazladır. Yakın zamanda alınacak borçlarla birlikte dağılan arazilerin yeniden yapılanması için devlet tarafından teminat olarak verilen kredi, 1923 yılının sonunda 300 milyar Frank'a ulaşacaktır. Bu borcun geri ödenmesi için verilen faiz yıllık 18 milyar olacaktır. 1923 bütçe yılında beklenilen hasıla da 18 milyara yakındır. Başka bir ifadeyle, bu borcun geri ödenmesi, Frank'ın şimdiki değeri ile vergi gelirlerinin tümünü sıfırlatacaktır. Diğer devlet harcamaları olağan bütçeye göre yılda 11 milyardan daha az olmadığı için (savaş gazilerinin maaşları ve yenileme harcamaları istisna olmakla), hatta beklenmedik bir durumda dahi bütçeden gelecek olağandışı harcamalar 1923 yılından sonra Almanya'nın hesabına bağlansa da, uzunca bir süre vergi gelirlerini %60'a yükseltmek gereği ortaya çıkacaktır.

Bu durumda kurun bir sonraki düşüşünden kaçış güç ama olanaksız olmayacaktır. Eldeki borç yükü rakamlarına göre, belki de önceki yazımda çok iyimserdim. Frank, Pound Sterlin'in $52^{1/2}$' sine eşitlenecektir diye söylemişim. Öyleyse hâlâ Frank'ın önceki parite-

sine döneceği projesini tartışanlarla ilgili ne söylenecek? Bu durumda rantiye iddialarını artık iki kat değil de daha çok yükselebilir.

Fransız vergi mükelleflerinin buna tabî olmasını sağlamamak gerekir. Hatta bir mucize gerçekleşse ve Frank kendi paritesine dönse bile, bu düzeyde kalamaz. Vergi hasılatının yetersizliği ile ilgili oluşan yeni enflasyon onu önceki kur düzeyine düşmeye zorlardı. Bundan başka Fransa'nın tüm dış borçlarının tam ödendiğini ve 1923 yılından sonra bütçe yükünün Almanya'ya yüklendiğini farz ettim -bu tahminler olayların reel akışına uymamaktadır. Bu gerçek kendi içinde Frank'ın kendi eski değerine yükselemeyeceğini göstermektedir. Ancak, hiçbir nüfuzlu Fransız - profesör Jida[31] istisna olmakla birlikte- bu gerçeği kabul etmedi. Cenova konferansında Pikar komik olmaktan korkmayarak bunu inkâr edebildi. Fransa cahillik kuyusuna düşmüştür.

Biz aynı zamanda durumu mahveden hayat değişkenliğini göz önüne almadan ileri bakarsak, o zaman iç borcun ölü yükünün toplumun faal işçisi için hangi sınıra kadar katlanabilir olduğunu esas almamız gerekecektir. Frank'ın seviyesi uzun sürede spekülâtif veya ticarî dengeyle ya da başka bu tür etkiler ve ikinci dereceli semptomlarla değil, Fransız vatandaşının ücretinden rant ödeme talebi ile vergi şeklinde alınan payla ayarlanır. Frank'ın kuru o zamana kadar düşmeye davam edecek ve rant, Frank'ın satın alma gücü ülkenin kültür düzeyi ve alışkanlıkları göz önüne alınarak ulusal gelirin kabul edilebilir kısmına kadar düşecektir.

Deflasyonun Acımasızlığı. Birçok Avrupa ülkesinde para biriminin ilk düzeyinde yeniden değerlenememesinin başlıca nedeni iç borçların büyüklüğüdür. Hatta dövizin şimdiki düzeyinde istikrara kavuşturulması yolunda ortaya konan projeler çok iyimser görünmektedir.

Bu mümkün olsa bile para birimi artık başka standarda uydurulduğuna için değerinin yükselmesi veya başka bir ifadeyle fiyatların eski düzeye inmesi arzu edilmez. Profesör Fisher'in bu akıl durduran ve güçlü makalesine az bir şey ekleyebilirim.

Ülkede para biriminin zamanla değerini yükseltme politikası-ör-

[31] Luşer de istisna teşkil ediyor.

neğin mal birimleriyle sonraki değerinden %100 yüksek olması- şu anlama gelmektedir: her tüccar veya üretici göz önüne almalıdır. Yoksa bir müddet sonra tüccarın malı veya hammaddesi hiç durmadan değer kaybedecektir. Kendi işletmesini kredi -tahvil veya banka kredisi- yardımıyla götürmeye çalışan yönetici eninde sonunda borç sorumluluklarını ödeme anında %100 kaybedecektir (veya kendisinin aldığından iki kat fazla ödemek zorunda kalacaktır). Böylesi durumlar, büyük miktarlarda kredi alan çağdaş işletmelerin gelişmesinin önünde engel teşkil edecektir. İş dünyası ciddi biçimde hükümet veya Devlet Bankası'nın benzer politikasını uygulamak durumunda olduğuna inanmış olsaydı, o zaman bu süreçte kendi işletmelerini kapatmak zorunda kalmazdı. Ne var ki, tüm ihtimallere göre işadamları şüpheci hale gelirler. Bu durumda deflasyonun ortaya çıkabilme ihtimali, işadamlarının üretimlerini düşürmeye mecbur eder. Hükümet daha önce başarılı olsaydı bile, sürecin uzaması konusundaki korku, ticarette depresyonun başlamasını kaçınılmaz kılardı. Çağdaş iş dünyasının işleyişi, dövizin yukarıya doğru dalgalanmasına değil iniş yönündeki dalgalanmasına daha fazla uyum sağlıyor. Böyle bir devrim yapmanın anlamı nedir? Yeri gelmişken okuyucunun benim ve Prof. Fisher'in açık kapıdan içeriye tekmeyle girmeye çalıştığımızı düşünmesini istemem. Bu fikirleri defalarca söylemek ve tekrarlamak gerekiyor. Mark'ın istikrarının sağlanmasıyla ilgili olarak Berlin'e yaptığım son seferimde bir yetkiliden, Mark'ın değerinin Mark'ın o zamanki kuruna göre 30 kat yükseltilmesi gerektiğini vurguladığını duydum. Frank'ın savaştan öncesi paritesine gelmesi halâ da Fransız ve Belçika hükümetlerinin resmi programıdır. Sinyor Mussolini İtalyan lirasının şimdiki değerini ikiye katlayacağını bildirmiştir. Gerçekten de bunu gerçekleştirilmeye çalışılsaydı, ciddi tehlike olurdu. Bence İtalyan halkı bunu önceden bilmek için her şeye razı olurdu. Sinyor Mussolini gibi iyi politikacı bunun anlamını gerçekten anlasaydı, o zaman onun ifadeleri şu şekilde olurdu -'Benim politikam ücretlerin 2 kat azalmasına, millî borç yükünün 2 kat yükselmesine ve portakal ve limon ihracatına göre Sicilya'dan alınan toplamın %50 azalmasına neden olabilirdi."

Sonunda bir ülke -Çekoslovakya- bu tecrübeyi çok sınırlı da olsa yaşadı. İç borçları ve bütçe açığından karşılaştırmalı olarak bağımsız bir biçimde, Maliye Bakanı Dr. Alouce Razin'in programını hayata geçirerek Londra ve New-York'ta Kron'un kurunu iyileştirmek için borç sözleşmesi yapmak durumundaydı. Bu operasyonun yardımıyla Kron'un değeri bence 8 ay öncesinin aksine olarak yükselmiştir. O zamanki koşulları göz önünde bulundurursak, bu durum devletin yararına olabilirdi. Yukarıda belirtilen koşulların hızla yerine gelmesi sayesinde bu iyileşmeyi sağlamak mümkün olmuştur. Bu önlem yavaş uygulansa ve daha uzun zamana yayılsaydı, ülke bugüne nazaran çok daha fazla zarar görebilirdi. Yine de ülke, sanayi krizi ve ciddi işsizlik sorunuyla bunun bedelini ödedi. Neyin uğruna?-bilinmiyor. Halâ da Çek Kron'u savaş öncesi değerinin 1/6'sı kadarıdır. Daha önce de olduğu gibi, Kron yine mevsimsel ve politik rüzgarların etkisinde kalmaktadır. Dövizin yükselme süreci belli olmayan bir zamana kadar devam edebilir mi? Bu mümkün değilse, o halde ne zaman ve hangi noktada istikrara kavuşabilir? Yine de geçen 6 aydan sonra son istikrarın oluşmasında kullanılabilecek yabancı kaynaklar sonsuz değildir ve onları tamamlamak pek de kolay olamayacaktır. Çekoslovakya sağlam-güçlü para tedavülü temelli iktisadî yaşamı istenilenden daha kolay hale getirilebilirdi: Bu ülkenin maliyesi dengeli, kredisi iyi, dış kaynakları yeterliydi ve hiç kimse onu Habsburg İmparatorluğu'ndan miras kalan Kron devalüasyonu yüzünden suçlayamazdı; Çekoslovakya yanlış yönlendirilmiş politikayı gerçekleştirmekle, sanayisinin durgunluğunu ve dövizin sürekli istikrarsız olması yolunu seçti.

Periyodik Dalgalanma. Bir ülkenin bütçesi, para tedavülü, dış ticareti, dış ve iç fiyatlarının düzeyi uyumluysa, o ülkenin dövizinin dış piyasalarda istikrarlı olacağı düşünülür. Aksine, yukarıdaki unsurlar kendi aralarında uyumlu değilse, dövizin güçlendirilmesi için hiçbir önlem başarılı olamaz. Böylece bu teoriye göre dövizin dalgalanması, dövizin istikrarı çabasında zamansız bir hamle haline gelir.

Diğer taraftan, istikrar için gerekli koşullar oluşursa, döviz kendi kendine istikrarı yakalayacaktır. Kısacası, önceden düşünülmüş veya sun'i istikrar plânı, soruna bu açıdan yaklaşmıyor. Dikkatler

bütçe politikası yoluyla para tedavülünün düzenlenmesine yönelmiş olmalıdır.

Bu muhakeme yönteminde bilinen bir güç vardır. Ancak, bu husus bir diğer açıdan yanlıştır. Hatta dış ticaret uyumluysa, dış piyasalarda ülkenin istek ve sorumlulukları yıl bazında dengeliyse, buradan onların günlük olarak dengede olacağı sonucu çıkmamaktadır. Gerçekte, büyük ölçüde tarım ürünleri ithal eden ülkelerin bu ürünleri yıl boyunca eşit aralıklarla almayı kendileri için uygun görmediklerini herkes biliyor. Bütün alımları sonbaharda yapmayı yeğlerler. Böylece sanayileşmiş ülkelerin tarım ülkelerine sonbahar ve kış aylarında borçlu olması ve onlarla ilkbahar ve yaz aylarında hesaplaşması eğilimi vardır. Ticaret için bu mevsimsel kredi talebinin mümkün olduğunca az zararla sağlanması savaştan önce uluslararası bankalara sahip olmanın başlıca fonksiyonlarından birisi olarak kabul edilmiştir. Bu amaçla iyi örgüt düşünüldü - kısa süreli kredilerin bir merkezden diğerine mevsimsel nakli bankacıların ölçülü komisyon alması biçiminde uygulandı.

Tartışmasız iptaller de riske karşı sigortalanma olmadığından bu hizmetler ucuz olabilirdi. Birkaç puan yüksek faiz, döviz birimi sınırlarında, döviz dalgalanmasında küçük kazançlarla birlikte yeterli olan mükafattır.

Şimdi durum nasıldır? Her zaman olduğu gibi ödemeler her gün dengelenmelidir. Önce olduğu gibi ticarî denge yıl boyunca eşit dağılmayabilir. Yukarıda bahsedildiği gibi günlük dengenin sağlanmasında banka fonlarının dolaşımı önerilir. Ancak, halihazırda bu artık tamamen ne banka işlemi ve ne de yeterli derecede ödüllenecek arbitraj faizidir. Bankacı kendi araçlarını geçici olarak bir ülkeden diğerine geçirirse, onları nasıl geri getireceğini önceden bilemez. Bunun geliri önceden hesaplanamaz. Döviz kurlarındaki beklenmeyen dalgalanmalar büyük kayıplara neden olabilir. Ayrıca bu dalgalanmalar bankacının gelecekteki gelirinin karşılaşacağı risklerle de orantılı olmalıdır. Gerçekten de kredi taleplerine uyum sağlama bankaların aracılık işlemleri olmaktan çıkmıştır ve karaborsacı finans hizmetine ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu yüzden günümüz koşullarında yıllık olarak istikrarlı olsa da,

günlük dengelenme sağlanmadan belki de dövizin dalgalanması gereklidir. Ya karaborsacı finansçı kendi faaliyetlerinin kârlı olduğundan kesin emin oluncaya kadar, ya da alıcı anlaşmanın ona önerdiği kurun etkisiyle, verilen dönemde satışların rasyonel düzeyini aşıncaya ve kendi alımlarının bir kısmını erteleme kararını alıncaya kadar döviz kurları düşmelidir (veya yükselmelidir, duruma göre). Resmî ve Devlet Bankalarının istenmeyen etkisi ile profesyonel döviz karaborsacılarının hizmetleri, ticaret üzerine düşen ağır yük getiren nadir ve pahalı hizmetlerdir.

Dolara Göre Yüzde Olarak

	Sterlin		Frank		Lira	
	En Düşük	En Yüksek	En Düşük	En Yüksek	En Düşük	En Yüksek
1919-1920	69	82	31	44	22	32
1920-1921	69	82	30	45	18	29
1921-1922	73	92	37	47	20	27
1922-1923	90	-	34	-	20	-

Bence halâ, son üç yılda mal değişimini neyin istikrarsız hale getirdiği, döviz dalgalanmalarının hangi ölçüde mevsimsel dalgalanma özelliği taşıdığı ve buna göre de özkaynaklar istisna olmakla birlikte dengesinin kısa süreli bozulmasına neyin neden olduğu çoğu tarafından kesin olarak anlaşılmamıştır.

1919 yılında Avrupa ülkelerinde mevsimsel karakterli olmayan nedenlerden değil ama savaş zamanı mevcut olan taraflar arası ilişkilerin bozulmasından kaynaklanan kur düşüşleri yaşanmıştır. 1922 yılı boyunca mevsimsel etkilerden bağımsız olarak Sterlin kuru yükselmiştir. 1923 yılı ve sonrasında bazı Avrupa devletlerinde bu devletlerin dahili maliyelerinin halâ da gizlenen bazı özelliklerinin yarattığı mevsimsel döviz düşüşlerini görmek mümkündür. 1919 yılının son baharından başlayarak 3 yıl süreyle dalgalanmaların daha çok mevsimsel olduğunu aşağıdaki tabloda gözlemleye biliriz.

Yıllara göre en yüksek ve en düşük değerlerin karşılaştırmalı istikrarı, düşük kurlar yoluyla istikrar politikasının gerçekleşebileceğini göstermektedir. Diğer taraftan en yüksek ve en düşük kurlar arasında ortaya çıkan büyük fark, ticaret nedeniyle katlanılan maliyetlerin bir ifadesidir.

Döviz Demoralizasyonu. Mevsimsel baskılar yeterli sağlıklı para tedavülünün belirli istikrar politikasının uygulanmasına neden oluyorsa, o zaman ne kadar düşük düzeyde olursa olsun gücü azalan para sistemi daha az motiflerle güçlendirmeye çalışılmalıdır.

Ülke vatandaşları toplumun alışkanlık ve faaliyetlerine bağlı olarak, reel kaynakların toplamının bir kısmını para olarak ellerinde tutmak isterler. R, gıdalarla ifade edilen kaynak miktarını ifade ederse, K, kaynakların para biçiminde tutulan kısmı ve N'de, para birimlerinin tedavüldeki miktarıysa, o zaman P -gıdayla ifade edilen bu birimlerden her birinin değeridir ve şu eşitlik elde edilir: NP=KR.

Şimdi R'nin dönemsel değişikliği dışında değerinde daha doğrusu toplumun toplam servetinde, P'de meydana gelen düşme, ya N'nin miktarındaki yükselme, ya da K'daki düşme nedeniyle ortaya çıkar.

Esasen düşme N'in yükselmesi ile başlar. Yeri gelmişken paranın değerindeki düşüş sert veya sürekli olarak devam ediyorsa, bu düşüş kendisini ciddi bir biçimde hissettiriyor ve N'nin büyümesini aşan oranı, paraya olan itibarın azalması sonucu K'nın düşmesine neden oluyor demektir.

Paranın değersizleşmesi kişilerin kendi kaynaklarının ne kadarını para veya parasal yükümlülükler olarak tutunacak olmasına bağlıdır. Eninde sonunda kendi alışkanlıklarını değişerek hatta belli fedakârlıklar yapılarak, herkes kendi kaynaklarının daha az kısmını para biçiminde tutarak bu tür kayıplara karşı kendini korumaya çalışır. Bu süreç ciddi boyutlara ulaşırsa, tüm para sistemi çok büyük tehlike ile karşı karşıya kalır. Tedavülde olan para miktarından bağımsız paranın değersizleşmesi ciddi sonuçlar doğurabilir. Kendi para birimine güvenini kaybeden toplum tüm hilelere başvurur. Herkes kendini paranın değerindeki düşüşten korumak

üzere garanti altına almaya çalışır. Böyle bir durumda acı deneyimlerden ders almış toplum, kendini koruma mücadelesinde kendi para biriminin değerinin düşmesi karşısında bir oyuncu haline gelir. Paranın iyileşmesinde bu gibi psikolojik engellerin önüne geçilemez. Böyle bir durum Avusturya'da olmuştur. Benzer bir durum Almanya'ya da sıçramıştır. Diğer ülkeler de böylesi bir duruma hazırlıklı olmalıdırlar..

Bu olaylara ilişkin gelişmelerde önemli değişikliklerin olduğunu görüyorum. Ateşkes sağlandığında toplumun büyük bir kısmı döviz kurlarının er geç savaş öncesi durumuna döneceğini tahmin etmişti. Bu görüşün etkisi ve yükselme yönünde gelişen spekülâtif davranışlar, son üç yılın şansızlıklarına rağmen önemli değerlerin aynı düzeylerinde kalmasını sağlamıştır. Hayal kırıklığı doğal sonuç olmuştur. Halk Ruble'nin, Kron'un ve Mark'ın düşüşünü gördü ve morali bozuldu. Kanımca, Avrupa döviziyle ilgili genel içgüdüsel yaklaşım 'aşağılayıcı' bir karaktere bürünmüştür. Ne var ki, yeni gelişmeler tehlikelidir ve bu durum hedefi belirlemeden uzun süre yüzmenin mümkün olmadığını gösteren başka bir kanıttır.

Sonuç olarak vardığım kanaate göre, Avrupa dövizlerinde bir süre daha şiddetli dalgalanmalar yaşanacaktır. Ama istikrar bir taraftan devam edecek ve bunların en güçlüleri tekrar pariteye ulaşacak (sanayi depresyonunun uzaması ve kimi ızdırap veren adaptasyon pahasına dahi bile olsa), diğer taraftan güçsüzlerden bazıları önemli ölçüde düşecektir.

Özetle kapitalizmin gücü olarak adlandırılabilecek kısırlık özellikle beni hayrete düşürüyor. Onlar bütün Avrupa'yı büyük riske sürüklüyorlar. Barış ve ılımlı olmaktan başka hiç bir şey onların başarısına hizmet edemez. Oysa ki, Paris'te büyük bankacılar arasında bulunan birinin kendi hükümetine, halk karşısında şimdilerde uygulanan politikanın riskli olduğuna dair ikazda bulunduğunu kim duymuştur?[32] Tutundukları sistem, para yükümlülüklerinin dayanıklılığına bağlıdır. Döviz kaotik durumda olduğu sürece, anlaşmalara temel alınmamalıdır. Ve özellikle Av-

[32] Bizim bankacılardan bazıları şimdi hiç değilse mert ve açık bir şekilde konuşmuşlar.

rupalı bankacılar ne pahasına olursa olsun, her türlü risk maliyetiyle bu gibi bir önlem alınması yerine herhangi bir hızlı faaliyet projesinin zorluklarına işaret etmeyi daha 'makul' görüyorlar (birçok meraklı ve eleştirmenler dahil).

Asıl Avrupa'nın muhafazakâr unsurlarının, olayların şimdiki durumunu daha derin hissettiğini tahmin etmek mümkündür. Ancak, gerçekte kararlı bir şekilde sağduyu ve ılımlı olmaktan yana ses yükseltmek sosyalist partilere nasip olmuştur. Gözümüzün önünde gelişen olaylar Avrupa toplumunun yapısında derin değişikliklere neden olacaksa, bu ne Marx'ın doktrininin ne de uluslararası emeğin disipline olmuş gücü sayesinde olacaktır, -bu, ürkek, miyop politikalar ve toplumdaki anlayışsız muhafazakâr yöneticiler yüzünden gerçekleşecektir.

IRVING FISHER: DEVALÜASYON, DEFLASYON DEĞİL*

Irving Fisher Rus okuyucuları tarafından yakından tanınmaktadır. Hatta çok çok iyi tanınmaktadır. Çünkü onun endeks ütopyası bizim iktisatçılar üzerinde oldukça negatif bir etki yaratmıştır. Endekslere çok büyük önem verirken savaş döneminde altın olmadan geçinebilme gibi yanlış düşüncelere yol açmıştır. Dönemin iktisatçılarını yanıltarak, ölçü olarak endeksler çok önemsenmiştir.

Prof. Irving Fisher'in makalesinin konusu olan deflasyon sorunu çok büyük önem taşımaktadır. Deflasyonun negatif anlamı konusunda Fisher'le aynı düşünceyi paylaşsak da onun kanıtlama ve sorunu ortaya koyma şeklini kabullenmemiz söz konusu değildir. Soruna 'adalet' açısından yaklaşmamız, ki yazar bunu yapmaktadır, sorunu bilimsel temelde ele alınmadığı anlamına gelmektedir. Şüphesiz ki, deflasyon politikalarının belirlenmesinde belli sınıfların çıkarları çok önemlidir. Yazar, deflasyonun her zaman ve kaçınılmaz olarak, borçluları, ticarî işletme sahiplerini, sanayicileri v.s. zarara uğrattığından söz etmektedir. Bunun sonucu olarak da sanayi (ticaret) yara almaktadır. Burada yazar işçi sınıfından hiç söz etmemektedir. Açıktır ki, ya bu sınıfın çıkarlarını önemsiz görmekte ya da sanayinin çıkarlarıyla aynı olduğunu düşünmektedir. Yazar esas olarak borçlu ve kredi verenler üzerinde durmaktadır. Burada borçlular kavramıyla sanayi sınıfı, kredi verenler kavramıyla da rantiyeci ve parasal sermaye sınıfı kasdedilmektedir. Yazar sanayicilere daha fazla sempati duymaktadır. Fisher, 'Geçmiş, geçmişte kalmalıdır' diyor. Anlaşılan altın çuvalı ülkesinin gelecekteki profesörü olan yazar için

* Irving Fisher: Devlauatsiya, no ne deflyatsiya.
Behruz Memmedov tarafından çevrilmiş ve Uğur Selçuk Akalın tarafından edit edilmiştir.

sempatisini göstermeğe cesaret etmek o kadar da kolay olmadığından orta yolcu bir tutum takınmaya çalışmakta ve kendisini 'adalet' perdesinin arkasına gizlemektedir. Özellikle Amerika'yla ilgili çalışmalarında bu durum kendini göstermektedir. Şöyle ki, deflasyon rakamını 195'e yakın bir rakam olarak kabul ederek, yazar, para sermayesinin çıkarına karşı çıkmaktan çekinmekte ve aynı zamanda sanayicilerin menfaati için çaba göstermektedir.

Avrupa ülkeleri söz konusu olduğunda ise yazar daha rahat davranarak deflasyon politikasına belirgin bir şekilde karşı çıkmaktadır. Doğal olarak, savaş öncesi ve savaş zamanı istikrazlarına sahip olanlar deflasyondan sonra sahip oldukları faiz ve paralarını güçlü dövize çevireceklerdir. Burada yazar açıkça geleceğin çıkarlarını geçmişe göre üstün kılmaktadır ve savaş öncesi pariteleri komik bularak bunları eski Roma ve Yunan para standartlarına benzetmektedir. Ancak, Fisher bu durumda, alay edilen normal adalet özleminin aslında belli bir sınıfın isteğini ortaya koyduğunu unutmaktadır.

Yazarın söz ettiği altının satın alma gücünün yeniden yapılandırılması sorunu da yanlış bir temelde ele alınmıştır. Sıradan kişiler tabii ki ellerindekinin ağırlığından çok bunlarla ne alabilecekleriyle ilgilendirmektedirler. Ancak, bu hususun yazarın metotlarıyla çözülmesi mümkün değildir.

Deflasyon, parasal rantların sınıf politikası olması anlamında çok büyük önem taşımaktadır. Deflasyon, kapitalizmin çürümesini hızlandırmakta ve üretim gücünü zayıflatmaktadır. Ve şüphesiz ki, kapitalizmin çöküşünde büyük rol oynayacaktır. 'Le mort saisit le vif'- 'ölü canlıyı da yutmaktadır". Soruyu sınıfsal temelde ele almamasına rağmen, bu durumu Irving Fisher bile kabul etmektedir. 'Kapitalizmin Mezarcısı' olan proletarya açısından, sermayenin burjuva ideologlarının bile bu çürümeyi inkâr edememesini görmek hoştur. Bu çürüme, Amerika'da belirgin olmasa da, Avrupa'da çok hızlı gelişmektedir. Irving gibi sermeyenin yandaşları bu durumu 'mekanizmanın küçük eksiklikleri' olarak değerlendirmelerine rağmen, gerçekte kapitalizmin hızlı çöküşüne tanıklık edilmektedirler.

Tarih boyunca iktidarlar, borçlarını para basarak ödeme zorunda kaldıklarında ya da enflasyona neden olacak bir başka yola başvurduklarında, paralar değer kaybına uğramışlardır. Bunun

sonucunda genellikle fiyat endeksi yoluyla hesaplanan paranın satın alma gücü düşmüştür. Böylece fiyatlar düzeyi de yükselmiştir. Örneğin Fransa'da Birinci Dünya Savaşı öncesi fiyatlar bin yıl öncesinden 10 kez daha yüksek düzeydeydi.

Krizin derecesi ülkenin varlığını tehlikeye sokuyorsa, o zaman enflasyon daha hızlı gerçekleşmektedir. Amerika'nın -sömürgelerinin, İç Savaş dönemi Kuzey ve Güney eyaletlerinin kağıt paraları ve Meksika, Merkezî Güney Amerika'nın kağıt paraları buna birer örnektirler. Avrupa'da ise özellikle Fransız Devrimi sırasında ve Avusturya'da On dokuzuncu yüzyıl boyunca paranın değersizleştiğini görüyoruz.

Para değerlerinin ani düşüşü sonucu genelde tepkiler ortaya çıkmaktadır. Kredi verenlere karşı oluşan bu büyük adaletsizlik, iyileşmelere doğru itici bir güç olarak işlev görmektedir. Bazı durumlarda gerçekten de paranın değerinde yükselme sağlanabilmektedir. Bu, reel olarak değilse de nominal olarak yeniden sağlanmıştır. Örneğin, İngiltere Napolyon savaşından sonra 24 yıl içerisinde kendi dövizinin değerinin yeniden yükselmesini sağlayabilmiştir. ABD İç Savaş'tan 17 yıl sonra kendi parasının değerini yükseltebilmiştir. Bunlar, ulusal paraların kaybedilen değerinin yeniden iyileşmesinin en iyi örnekleridir. Çünkü paranın en büyük düşüş yaşadığı 1864 yılının Haziran ayında altın dolar, kağıt doların 2½ katına çıktı. Demek ki, tedavülde olan altının gelecekteki ölçüsünün *al pari* olması için 2½'den daha fazla yüksek olmaması gerekiyordu.

Günümüzde altınla mı ya da mallarla mı hesap yapılması gereği hususundaki aynı yaklaşım geçerliliğini korumaktadır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Kanada savaş öncesi pariteye dönmüş, İngiltere de bu yönde başarı elde etmiştir. Her ülkenin kendi para birimine sahip olması gurur verici olmuştur. Ancak, 'ideal adalet ne istiyor' sorusu pek fazla sorulmamıştır.

Rusya'nın kendisi için altın rublesini yeniden yapılandırmasına gerek olmadığını herkes kabul eder. Avusturya, Polonya ve büyük çapta emisyon yapan diğer ülkeler ve Almanya için de aynı şey söylenebilir. Ancak, İtalya ve Fransa için böyle bir şey imkânsız görünmektedir; İngiltere'de ise bu zor da olsa mümkündür.

Birçokları fazla düşünmeden şöyle bir teklifte bulunarak sorunla başa çıkmaya çalışıyorlar: 'yapabilenler için serbest değişimi yeni-

den kurmalarını sağlayalım; bu durumda olmayanlar, bu duruma yaklaşabildikleri kadar yaklaşsınlar." Ancak, sorunu yakından incelediğimiz zaman bu önerinin sağlıksız ve yeterince olgunlaştırılmadığını anlıyoruz. Gerçek sorun -adalet sorunudur ve sadece imkânlar sorunu ile değil başka bir çok sorunla beraber ele alınmalıdır.

Biz her şeyden önce soruna adalet açısından yaklaşmalıyız. Dövizin nominal değerleri ile kendimizi sınırlamamalıyız. Nominal olarak ABD her zaman olduğu gibi halâ da öncelikle altın standardına sahiptir hatta savaş sürecinde de buna sahip olmuştur. Ancak, ABD de kendi altın standartlarını kaybeden İngiltere ve Kanada gibi enflasyon ve deflasyondan çok etkilenmiştir. Ancak, burada, sadece kredi veren ve borçlular arasındaki adaletsizliğin söz konusu olduğunu veya Kanada ve İngiltere'nin tek kaybı altın kur ve dolar primleriyle ölçülebilir olduğunu duymak komik olur. Bizim alışılagelmiş altın standardımız döviz standartlarının sadece korkuluğudur ve gerçekte sadece parası olanları ilgilendirmektedir. Ancak, sorun sadece bu paraların altın değerinin ölçülmesinden ibaret değildir. Asıl sorun bu paralarla ne kadar zorunlu mal alınabilirliği ile ilgilidir. Zorunlu mallarla (yiyecek, giyim, kömür, kira, demir, bakır v.s.) değişimi açısından altın, savaş döneminde iki kat ucuzlamıştır. Zira Avrupa'daki kağıt para enflasyonu, altını Amerikan piyasalarında gereksiz bir hurdaya çevirmiştir. 1920 senesine kadar dolar değersizleşmiş ve kredi verenleri zarara uğratmıştır. 1920-22 yılları arasında dolar değer kazanarak bu sefer de borçlulara zarar vermiştir. İdeal olan istikrardır. Ne enflasyon ve ne de deflasyon arzulanmalıdır.

Örneğin Frank, savaş öncesi değerine yeniden ulaşmalı mıdır? Bu mal birimleriyle Frank'ın değerinin 3,5 kat yükselmesi demektir. Veya (ki bunun en çok Fransa'da uğraşıyorlar) Frank'ın değeri tekrar altın Frank'a eşitlenmeli midir? -yaklaşık 2,5 katı veya (uzmanların düşündüğü gibi) kısmen bu yönde ilerlemeli midir? Böyle olacaksa, o zaman bunun sınırları ne olacaktır? Veya (bazılarının düşündükleri gibi) şimdiki seviyesinde mi kalmalıdır? Ya da (azınlığın düşündüğü biçimde) bir yıl öncesi seviyesinde mi olmalıdır?

Kendi altın standardını hiç bir zaman kaybetmeyen ABD için bu 5 soru 4'e inmiştir. ABD için 'normal' kabul edilen 1913 yılı-

mn düşük fiyatları mı, yoksa (belli bir seviyede) daha yüksek olan 1920 yılının fiyatları mı ya da- fiyatlar düzeyinin bir önceki yıldaki düzeyinde mi tutması gereklidir veya hangisi adalet sorununun yararınadır? Yoksa herhangi başka bir uzlaşmamı mi gerekmektedir?

Konumuz açısından önemli olmasına rağmen genellikle gözden kaçırılan husus, bütün anlaşmalardan çıkar sağlanması için aynı ve tek düze önlemlerin gerekmiyor olmasıdır. Bunun ötesinde, eksi kurla anlaşma yapanlar için ideal adaletin sağlanması yönünde enflasyon ya da deflasyona mı başvurmamız gereğini tartışırken, yeni anlaşmalar aralıksız olarak yeni kura göre yapılmaktadırlar. 1920'de savaş öncesi kredi verenlerin çıkarlarının korunmasına yönelik önlem olarak deflasyon lehine sesler yükseltilmiştir ve şüphesiz ki, sonradan ortaya çıkan deflasyon savaş öncesi kredi veren ve hayatta kalan bir kaç kişinin yararına olmuştur. Ancak, bu durum savaş zamanı ve sonrası geniş borçlu gruplarını zarara uğratmıştır. Elbette bizim kendi standardımızı azınlıkların lehine ve çoğunluğun aleyhine olarak seçme hakkımız yoktur.

Gerçek şudur ki, standardın çökmesi sonradan telâfisi tam olarak mümkün olmayan kayıplara yol açmaktadır. Dövizin değersizleşme ve yükselme aşamalarında yapılan anlaşmalar da mevcuttur. Her yapılan anlaşma için ayrı bir standart oluşturmak fiziki(teknik) olarak mümkün değildir. Burada yapabileceğimiz şey ortayı bulabilmektir. Mevcut olan bütün borçlar 1914 yılında imzalansaydı, o zaman savaş öncesi dolar, frank ve diğer dövizlerin (sadece teknik olarak değil, gerçek değerleri), genel fiyat düzeyini 1914 yılı düzeyine kadar indirecek deflasyon aracılığıyla sağlanmasını gerektirirdi. Tersine, tüm anlaşmalar 1920 yılında yapılsaydı, o zaman adalet, 1920 yılının yüksek seviyesine dönmemizi gerektirecekti. Şüphesiz ki, bizim fark edemediğimiz en iyi orta yol, bu iki uç arasındadır ve 1920 yılı düzeyine daha yakındır.

Bu sorun çözülseydi, o zaman her ülke ödenmelerle ilgili anlaşmaları 'tarihlerine' göre sınıflandırması gerekirdi. O zaman bazı anlaşmaların süresinin bir gün, bir ay, on yıl, bazılarının ise yüz yıl olduğu anlaşılacak, çoğununsa yeni olduğu ortaya çıkacaktır. Şu halde borç miktarlarının ortalaması veya ağırlık merkezi her zaman biraz daha carî olana yakındır. Savaş öncesi bir gün yaptı-

ğım kaba bir hesaplamada ortalama ABD borç yükümlülükleri süresinin bir yıl olduğu bulmuştum.

Tabii ki savaş ABD'de, önemli kısmı 1917 ve 1918 yıllarının yüksek kurlarıyla alınan devlet borçlarının giderek büyümesine neden oldu. Bu nedenle belli olmayan uzun bir dönem süresince Amerikan borçlarının ağırlık merkezi büyük ve dar aralıkta olan savaş tahvillerince etkilenecektir. Bu istikraz çıkarıldığı zaman ("Svoboda' bonosu) kurumuz ortalama 195 idi. Bu da 1913 yılının kurundan 2 kat fazlaydı. Şimdiki kur da 153'tür. 22 milyon Svaboda istikrazı hemen hemen 195 kuru ile çıkartıldı ve bir sonraki savaş öncesi kuru 100'e eşit olan istikrazlara hiç benzemedi. Kabul edilebilir ortalama olarak 195 ve 100 arasında olanlar 100'e değil de 195'e yakın olmalıdır. Ancak, kurun 243'e ulaştığı 1920 ve sonraki yılların istikrazlarını unutmamalıyız. Bunu dikkate alarak kabul edilebilir ortalamayı daha yükseğe çıkartmalıyız. Görüldüğü gib,i deflasyon politikasıyla 243'ten 153'e iniş çok abartılıdır. Genel olarak deflasyon 243'ten 1920 senesinde 190'a inseydi, bu durumun adaletsiz olmadığını hatta daha adaletli olduğunu söyleyebiliriz.

Halen varolan yüksek deflasyon düzeyi, borçluları kayba uğrattı ve ticarette depresyona yol açtı. Açıkça şu görülmektedir ki, savaş öncesi düzeye doğru inilmesi adalet ve refaha darbe vuracaktır. Şu anda fiyatlar yükseliş halindedir ve bu sağlıklı bir durumdur. Bizi 1923 yılındaki 243'e, hatta fiyatların aşağı inişinde durmamız gereken 190 düzeyine götürecek enflasyon, kredi verenlere zarar verebilirdi. Adaletin olabilmesi gelecekte ulaşılabilecek 175 düzeyine dönüşü gerektirmektedir.

Avrupa'yla ilgili aynı ilkeleri uygularsak, o zaman savaş öncesi satın alma gücüne ya da Frank, Ruble veya Mark'ın savaş öncesi altın döviz değerlerinin yeniden oluşturulması teklifine yaklaşılmadığını fark ederiz. Bu gibi yükseliş veya deflasyon ortamı, kredi verenler ve borçlular arasında öyle büyük sarsıntılara yol açabilirdi ki, ticarette hiç hayal bile edemeyeceğimiz büyük depresyonları ortaya çıkarabilir. Deflasyon her zaman ve kaçınılmaz olarak borçluları, ticarî işletme sahiplerini, girişimcileri ve sınıfları zarara uğratmakta ve böylece ticarete darbe vurmaktadır. En büyük akılsızlık, Avrupa'nın değeri düşen para birimlerinin ilk paritelerine -eski satın alma gücünün sağlanması veya altın dövizler

şeklinde- geri döndürmesi olurdu. Bu düzeyde olmasa da bundan daha az bir düzeydeki akılsızlık, ülkenin dayanabileceği sürece bu yönde devam etme projeleri biçiminde kendini gösterirdi. Bu ülkeler için iyi bir seçim, kanımca, olabildiği kadar geriye, mevcut olan ödemelerin ağırlık merkezine doğru ilerleyişi olurdu. Geçmiş geçmişte kalmalıdır. Önceki borç yükümlülüklerinin büyük kısmının kendi gücünü kaybettiğini ya da iptal edildiğini unutmamağımız gerekiyor. Paranın adaletli standardı sorunu geçmişten çok gelecekle ilgilidir. Buna şimdi yapılan işlerde önem verilmelidir yoksa savaş öncesi paritenin sağlanması yolunda değil. İlk önce gümüş funtun[33] yeniden oluşturulması ya da Eski Yunan para standardına dönüş aynı şeylerdir.

İlke olarak adaleti savunmayı kabul edersek, o zaman savaş öncesindeki 'normların' sınırlarında deflasyondan söz etmenin tamamen yersiz olduğunu hatta hiç bir şekilde gerekliliğinin kanıtlanamaz olduğunu görürüz. Böylece tüm Avrupa'nın savaş öncesi 'normlarda' deflasyonu görecek olması içi boş bir duygusallıktır: öze değil, görünüşe bakılmakta. Yanlış önkoşullarla yola çıkıyor ve gerçekleşemeyecek sonuçlara ulaşıyor. Kısacası, çoğu ülkeler açısından yaygın deflasyon yerine devalüasyon sadece daha pratik değil aynı zamanda daha adaletlidir.

Kuşkulu bir durum oluşturan İngiltere ya da henüz altın tedavülünü oluşturmayan tarafsız ülkeler için bu sorun gündemdedir ve çözüm, en azından genel hatlarıyla da olsa, istatistikî verilerle ilgili bilgi elde edilmesine bağlıdır. Şüphesiz ki, İngiltere temeli olmayan ticari ahlâk ölçütü sayesinde öncelikle bağımsızlığını elde edinceye kadar sakinleşmeyecektir. Bu bağımsızlığın özü onun alım gücüyle değil, belirli altın ağırlığıyla ilgilidir. Şu anda İngiltere için ideal adalet sorunu akademik bir sorundur. Zira İngiltere savaş öncesi bağımsızlığını o derece elde etmiştir ki, bu sürecin sonuna ulaşılması için sadece birkaç ufak engel kalmıştır. Aynı zamanda, bu hareketi ortaya çıkaran toplumsal görüş, iyi niyetten kaynaklansa da, bunun genel gidişat hakkında bilinen formal ve teknik detaylara dayandığını söylemeyi bir borç olarak görüyorum.

Napolyon Savaşları'ndan sonra ortaya konan Bullion Raporu, yüksek altın fiyatının kağıt paranın değerinin düşüklüğünü ifade ettiği

[33] Ağırlık ölçüsü,

(başka bir ifadeyle, altın kağıttan daha iyi ölçüttür) yönünde gelişen toplumsal düşüncenin göstergesi oldu. Fiyat endeksleri bilinmediği için Bullion Raporu'nu hazırlayanlar, altından daha iyi bir ölçüm aracı bulamamışlardır. Şimdi, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra 10-20 yıl içerisinde toplumsal görüşün ileri doğru yeni bir adım atacağına inanıyorum. Fiyat endekslerinin gösterdiği gibi, biz altından değil, daha ideal ölçüt olan alım güçünden yola çıkacağız.

Çağdaş Avrupa'da para standardının yeniden oluşumu sadece altın dövizin yeniden oluşumu sorunuyla sınırlı değildir. Kanımca, asıl amaç güçlü para biriminin oluşturulmasıdır. Tabii ki bu, değerlerin ölçütü olan altından vazgeçmemiz anlamına gelmiyor. Ancak, altın ölçüt olarak kabul ediliyorsa, o zaman sadece nominal değil, reel olarak da ele alınmalı ve aynı zamanda alım gücü ölçütü de olmalıdır. Altından binalar inşa edemeyeceğimiz gibi, altını bir yiyecek ya da giyecek olarak da kullanamayız. Sıradan tüketiciyi ilgilendiren bağımsız para birimi değerinden çok onunla ne alabileceğidir.

Kısacası, bizi başta gösterilen iki sorundan ikincisi ilgilendirmelidir: Kendi yeni para birimimizi altın dövizle belirleyip ve gereken Mark, Kron, Lira v.s devalüasyonlarını gerçekleştirdikten sonra bunların alım güçlerini korumalı mıyız? Bana göre bu ikinci sorun birincisinden daha önemlidir. Zira birinci sorun sadece Gordiyon düğümü'nü çözmekten ibarettir. İkinci sorun ise, daha önemli olup bizi uzun dönemde ve daha birkaç nesil boyunca başımızı ağrıtacaktır.

Cenova Konferansı'nda, (özellikle İngiltere tarafından) gelecekte yaşanacak enflasyon veya devalüasyonları önleyecek ya da Cenova'da veya benim 'Doların Stabilizasyonu' adlı çalışmamda önerilen yollarla veya şu anda araştırmalar yapan Amerikan 'Paranın Alım Gücünü Korumak için Millî Sikke Birliği'nin tavsiye edeceği araçlarla fiyatların istikrarlı düzeyini koşulların elverdiği ölçüde destekleyecek geniş devlet bankası politikaları, altın stokların toplanması ve dağıtımına yönelik dileklerde bulunulmuştur. Her durumda, dünya savaşı ve sonuçlarının sıkıntı içindeki dünyaya azap çektirdiği para tecrübelerinin yerini bu sorunun kalıcı ve sürekli çözümü almalıdır.

SATIŞLARIN DURUMU VE GELİŞME İMKÂNLARI*

Makalenin konusu, içeriğinin ne olacağının sinyallerini vermektedir. Her şeyden önce ticaretin durumu üzerinde durmamız ve saptamalarda bulunmamız gereklidir. Ticaretin ısısını ölçebilmemiz için güvenli bir termometreye ihtiyacımız vardır. Bazıları ticaretin keskin bir satış krizi içinde olduğunu söylüyor. Diğerleri duraklama olduğunu, bir kısım ise satışlarda sıkıntı yokmuş gibi bu hususu inkâr ediyor. Nelerin ortaya çıktığı hususunu aydınlattıktan sonra, ticaretin durumunu ve bu durumu yaratan nedenleri ortaya koyabiliriz -bu husus, metnin ikinci kısmını oluşturacaktır. Son kısımda satışların iyileşmesi için hangi eylemleri uygulamamız gerektiğinden söz edeceğiz.

I

Hepimiz biliyoruz ki, ticaret hacmi (devir, tedavül) bu senenin ilk baharında büyük sıkıntı içindeydi. Şubat, Mart ve Nisan ayları ticaret için çok zor aylardı. Mayıs'ta başlayan iyileşme Eylül'e kadar sürdü. Bu süreçte Ağustos ve Eylül en iyi aylar olmuştur. Devlet kooperatif ticaretinin durumuna bakarsak, Nijegorodskaya pazarı ülkenin ticarî hacminin büyümesine büyük katkıda bulunmuştur. Ancak, Eylül'den sonra durum kötüye gitmeye başlamıştır. Ekim ve Kasım kötü aylardır. Aralık'ta ise nispeten iyileşme görülmüştür.

Baharda satış krizi yaşanmaktaydı, sonbahar ve kışta ise satış 'krizi' yoktu. Ancak, hacimlerde ciddi sıkıntılar yaşandı. Bu gelişmeleri devlet ticaret hacmi verilerinden elde ettik.

99 devlet organının (VSNZ ve MSNH'nın idaresi altında) satış hacimleri aşağıda verilmiştir:

* Sostoyanie i perspektivi sbita.
Behruz Memmedov tarafından çevrilmiş ve Uğur Selçuk Akalın tarafından edit edilmiştir.

Dalgalı Kurlarla Emek İstatistiği Bütçe Altın Ruble Endeksine Göre Mal Rublesi

	Kağıt Para		Mal Rublesi	
	22 yıl (milyon)	Altın Ruble*	Mulak	Nispî
Ekim 1922	38.102	45.457.520	39.521.310	100
Kasım 1922	37.710	34.350.949	26.343.326	66.6
Aralık 1922	39.824	50.553.708	49.478.809	125.2

	Tekstil (25)		Kimya (11)		Metal (10)		Gıda (5)		Diğer (23)	
	Mutlak	Nispi	Mutlak	Nispi	Mutlak	Nispi	Mutlak	Nispi	Mutlak	Nispi
Eylül	11.983	100	506	100	189	100	2.819	100	2.586	100
Ekim	8.745	73	1.389	274	734	389	1.167	41	1.322	51
Kasım	8.336	70	1.042	206	238	126	2.584	92	1.002	39
Aralık	10.421	85	2.281	450	2.174	1.151	5.11	181	1.233	48

Ekim ayı rakamları 67 işletmeden elde edilen verilere dayanmaktadır.

Kasım ayı rakamları ise 90 işletmeden elde edilen verilere dayanmaktadır.

Bu genel durumdan sanayinin sektörel hacimlerine geçersek, o zaman devlet organlarının satış göstergeleri, emek istatistiği endeksine göre bin mal rublesi cinsinden aşağıdaki gibi olacaktır.

Sanayinin sektörlerinin satış dinamiğinden aynı yönde etkilenmediğini görüyoruz. En iyi gelişme kimya sanayisinde olmuştur. Sadece Kasım'da bu sektörde azalma söz konusudur. Metalde ise Ekim'de yükselme, Kasım'da düşüş yaşanmıştır. Hiçbir sektör devamlı yükseliş göstermemiştir. En kötü durum tekstil sanayisindedir. 25 tröstü ele aldık. Bunların hacmini 1 Eylül'e göre 100 olarak kabul edersek bir sonraki aylardaki rakamlar 73, 70 ve 85

olarak ortaya çıkmaktadır. Gıda tröstleri Ekim ayında Eylül'e göre düşüş göstermektedir -100'den 41'e, Kasım'da 92, Aralık'ta ise 181 olup iyileşme söz konusudur. Metal, kimya, tekstil ve gıda sanayilerinin dışında tröstleri bir grup olarak ele alırsak (tablodaki diğer -23- sütunu) buradaki durumun olumsuz geliştiğini görürüz: Eylül'deki hacmi 100 olarak kabul ettiğimizde endeks, Ekim'de 51, Kasım'da 39 ve Aralık'ta 48'dir. Böylece birçok tröst için Aralık ayı iyi olarak kabul edilse bile bazı sanayiler için kötü bir ay olarak değerlendirilmektedir.

Bu verilerden yani 99 devlet organının verdiği verilerden diğer 88 devlet organının verdiği ayrıntılı ve her aya ait verilere geçersek, o zaman tablo aşağıdaki duruma dönüşür.

Hem genel hacme hem de özel olarak satışa göre Kasım ayındaki durumun Ekim ayınkinden (ki, bu da iyi bir ay sayılmaz) de kötü olduğunu görebiliriz. Ekim'in satış hacmi Eylül'e göre %40 düşmüştür.

Genel Hacimler
Kağıt Para

	Kağıt Para		Mal Rublesi	
	22 yıl (milyon)	Altın Ruble*	Mulak	Nispî
Ekim 1922	38.102	45.457.520	39.521.310	100
Kasım 1922	37.710	34.350.949	26.343.326	66.6
Aralık 1922	39.824	50.553.708	49.478.809	125.2

* Dalgalı kura göre

Satış Hacimleri- Kağıt Para

	Kağıt Para		Mal Rublesi**	
	22 yıl (milyon)	Altın Ruble	Mutlak	Nispî
Ekim-1922	26.836	32.016.540	27.835.560	100
Kasım 1922	23.898	21.768.721	16.694.169	60
Aralık 1922	60.218	16.694,169	33.170.748	119.2

** Emek İstatistiği Endeksine göre

Şimdi de, aylar bazında sanayinin çeşitli sektörleriyle ilgili bilgileri verelim (bakınız: tablo A).

Ekim ayı ile karşılaştırdığımızda Kasım ayının, tekstil dışında sanayinin bütün sektörleri açısından kötü bir ay olduğu görülür. Bu durum bütün ticarî faaliyetler -sendikalar ve ticari işletmeler- için de geçerlidir. Kimya sektöründe %25, metalde %55, gıdada ise %71,5 oranında bir azalma söz konusudur. Ancak, Aralık'ta ise tüm sektörlerde genel bir iyileşme görebiliyoruz.

Devlet organlarının spesifik grubunu ele alalım -Bölgesel tröstlerin ve 'sovnarhoz'ların (Halk Ekonomisi Sovyeti) Moskova temsilciliklerini. Bu grubun iktisadî özelliği ve amacı, merkezi bölgelere bağlamasıdır. Burada da hacimlerdeki değişimler göze çarpıyor. Moskova'da bu tür işletmeler çoktur. Bilgilerimiz bölgesel devlet organlarının temsilciliklerinin en büyüklerini kapsamaktadır. (20-30 temsilcilik)

Alışlara Göre Satışlara Göre
(29 Devlet Organı) (30 Devlet Organı)

	Mal Rublesiyle		Mal Rublesiyle	
	Mutlak	Nispi	Mutlak	Nispi
Eylül	984.079	100.0	719.474	100.0
Ekim	984.079	87.8	482.439	67.1
Kasım	1.375.889	139.8	695.250	96.1
Aralık	612.579	62.2	744.732	103.5

Buradaki verilerden anlaşılacağı gibi, eyalet devlet organlarının Moskova temsilciliklerindeki satış hacimleri, Ekim, Kasım ve Aralık'ta aynı değişikliklere maruz kalmıştır.

Bu devlet organlarından 'MSNH'nin idaresi altında olan tröst grubunu ele alırsak, bu grup için de 1922 sonunda duraklama ve sürüm sorunu üzerinde durmamız gerekecektir. (Tablo B)

Eylül hacmini 100 olarak kabul edersek bu durumda bütün Moskova 'Sovnarhoz'a bağlı olan tröst gruplarına göre Ekim'de 89.9, Kasım'da 78.4, Aralık'ta 109.5 rakamlarını elde ederiz. Sanayi sektörlerine göre de ayırıma gidilebilir: tekstil, gıda v.s. Yine de sonuçlar VSNH'ye bağlı olan tröstlerinkiyle aşağı yukarı aynı olacaktır.

Devletin ticaret hacimlerinden kooperatiflerin hacimlerine geçersek, burada tüketici ve tarım kooperatiflerinde tek bir durum-

dan söz edemeyeceğimizi görürüz. Birincisi, işlerin iyi kötü gittiğini, ikincisi, satışta duraklama olduğunu gözlemleyebiliriz. Aşağıdaki tablo, kooperatiflerin satışa göre hacimlerini göstermektedir.

Merkezbirliğin (Tsentrsoyuz) satış hacimlerinin gelişimini Eylül'ü 100 olarak ele aldığımızda, Ekim'de 190.80, Kasım'da 187, Aralık'ta da 226 olduğunu görürüz. Bu rakamlara ve kooperatifçilere göre, tüketici kooperatifleri satışta sıkıntı çekmemektedirler. Ekim'de sürümler Eylül'ün %42.2'si, Kasım'da %96.5'ğu, Aralık'ta tekrar düşüşe geçerek %54.7'sidir. Burada tarım sektörünün sıkıntısını görebiliyoruz. Ama genel olarak kooperatiflerin sürümü devlet ticaretinden iyi durumdadır.

Konumuzla ilgili sayısal verileri genişletebilmemiz için özel (şahsi-bireysel) ticaret hakkında birkaç söz söylememiz gerekmektedir. Özel ticaretin satış hacminin hiçbir yerde kayıtlara geçmediği bilinen bir gerçektir. Buna göre de bunu aylar bazında kontrol etmemiz mümkün değildir. Özel ticaret nasıl faaliyet gösterebilir? Birincisi, özel ticaret bölge tarımsal üreticilerinden malları alarak köy ve şehirler arasında aracı olmaktadır. Diğer taraftan özel ticarette devlet sanayicilerinin mallarını alarak bunları köylere yönlendirmektedir. İşte özel ticaretin ikinci bu fonksiyonundan belli sınırlar çerçevesinde son aylardaki rolünü görebiliriz. Buradan ayrıca, özel ticaretin devlet ticaretinden daha derin kriz yaşadığını görmekteyiz. Bu sonuç, aşağıdaki verilerden ortaya çıkmaktadır. Özel ticaretin genel ticaret hacminde payı:

Devlet Moskova Organları Borsası

Haziran 1922	36.8	19.2
Temmuz 1922	38.4	23.9
Ağustos 1922	29.5	50.4
Eylül 1922	30.3	17.7
Ekim 1922	23.3	26
Kasım 1922	19.4	26.2
Aralık 1922	15.4	16.1
1923 Ocak'ın İlk Yarısı	-	16.1

TABLO A
DEVLET ORGANININ SATIŞLARA GÖRE HACİMLERİ, BİN MAL RUBLE*

	Tekstil 22		Kimya 11		Metal 11		Gıda 4		Sendika 11		Ticarî 8	
	Mutlak	Nfcpî	Mutlak	Nispî	Mutlak	Nispî	Mutlak	Nispî	Mutlak	Nispî	Mutlak	Nispî
Eki-22	7.422	100	1389	100	754	100	9017	100	3659	100	4620	100
Kas-22	7.612	102.5	1029	74.1	340	45.2	2583	28.5	1482	40.5	2157	46.7
Ara-22	9.568	128.5	2282	164.4	2211	293	5088	56.4	3335	91.1	9343	202.2

TABLO B
MSNH DEVLET ORGANLARI HACİMLERİ, BİN MAL RUBLE

	Mutlak	Nispî	Mutlak	Nispî	Mutlak	Nispî	Mutlak	Nispî	Mutlak	Nispî	Mutlak	Nispî	Mutlak	Nispî
Eyl-22	7671	100	336	100	135	100	423	100	1.586	100	598	100	10.79	100
Eki-22	7076	92.2	426	126.8	240	177.7	355	83.9	1.138	71.8	989	164.2	10.597	89.9
Kas-22	6063	79	219	85.4	118	87.4	377	89.1	1.040	65.6	812	135.8	92.44	78.4
Ara-22	7308	95.3	423	125.9	114	84.4	218	51.5	2.877	181.4	779	130.3	12.911	109.5

Emek İstatistiği Bütçe Endeksine Göre

Özel ticaret hacminde Ekim ayında meydana gelen düşüş %23.3, Kasım'da %19.4, Aralık'ta ise sadece %15.4'tür. 6 ay boyunca özel ticaret devlet ticaretine göre iki kat düşmüştür. Bunu anlayabilmek için, özel ticaretin Moskova borsasının hacmi üzerindeki rolüne bakalım. Bilindiği gibi özel ticaretin önemi borsanın hacminde gün geçtikçe artmaktadır. Ancak, son aylarda bu durum değişmiştir. Haziran-Ağustos aylarında özel ticaretin Moskova borsası içindeki hacminin payı %50 idi. Ekim'de bu oran %26, Kasım'da %26.2, Aralık'ta %16.1 ve Ocak ayının ilk yarısında %9.1 kadar inmiştir. Ağustos ayından itibaren bu oran 5 kat düşmüştür. Bu durum devlet ticaretinde ve tarım ürünlerinin satışında olduğu gibi, özel ticaretin de kötü etkilendiğini göstermektedir. Medyada da son aylarda bir çok özel işletmenin kapandığını görebiliriz.

Borsadaki işlem hareketlerini de inceleyelim. Moskova borsasının diğer borsaların önünde gittiğini ve işlem eğrisinin hızla yükseldiğini görebiliyoruz. Moskova borsası dışında iyi durumda olan birkaç borsa daha var. Bunlar: Rostov, Astrahan, Saratov borsalarıdır. Ancak diğer borsalarda düşüşler yaşanmaktadır. Örneğin Petersburg Borsası'nda Eylül'ü 100 olarak alırsak, Ekim 63, Kasım 98, Aralık 89 olarak gerçekleşerek düşüş yaşanmıştır. Samara'da: Eylül 100, Ekim 147, Kasım 43, Aralık 28 oldu. Tsaritsın : Eylül'de 100, Ekim'de 50, Kasım'da 83, Aralık'ta 66 olmuştur. Odessa: Eylül'de 100, Ekim'de 81, Kasım'da 87, Aralık'ta 81 olarak gerçekleşmiştir. Sibirya (Tomsk): Eylül'de 100, Ekim'de 47, Kasım'da 44, Aralık'da 60'dı.

Devlet ticareti, kooperatifler, özel ticaret ve borsa hacminin elde edilen tüm verilerine göre yıl sonu ticarette sıkıntılarının olduğunu görebiliyoruz. Bu sıkıntıları satış krizinin yaşandığı bahar kriziyle karşılaştıramayız. Ancak, burada 1922 yılının sonunda satışla ilgili bir depresyon yaşadığını açıkça görmekteyiz. Ayrıca bir başka pazar üzerinde de özellikle durmak gerekmektedir. Bu pazar manifatura pazarıdır. Bu sektörün özellikle Moskova için ayrı bir önemi vardır. Manifatura pazarında Ekim ve Kasım aylarında çok belirgin bir depresyon yaşamaktaydı. Tröstlerin fiyatları pazar fiyatlarından daha yüksekti. Pazardaki manifaturaların fiyat-

ları tröstlere göre daha ucuzdu ve tröstler kendi mallarını satmakta zorlanmaktaydılar. Alıcılar parasızlıktan şikayetçiydiler. Bu durum Moskova ve diğer bölgelerde de mevcuttu. Kredi yoktu. Pamuk ürünleri için kredi 3-5 günlük, sentetik ürünler için ise biraz daha uzun bir süre için verilmekteydi. Bu süre de 10-14 günlüktü ve bu da yetersizdi. Manifaturaya Sibirya'dan, Taşkent'ten ve Ural'dan büyük talep söz konusudur. Ancak, malları oraya ulaştırmada zorluk aşılamamaktadır. Ocak ayında özel manifaturaların bir kısmı kapanmıştır. Şubat'ta ise manifatura pazarında iyileşme olmuştur. Tekstil sendikası (sindikat) kooperatiflerle ve merkez tröstlerle işbirliği yaparak, işçilerin ihtiyacı için manifaturaları onlara devretmiştir. Daha sonra baharın yaklaşmasıyla tekstil ürünlerine de talep artmıştır.

II

Bu depresyon yani devlet sanayi ürünlerinin satışındaki duraklama, neyle açıklanmaktadır? Burada en iyisi sendikaların ve tröstlerin söylediklerine bakılmalıdır. Biz buna yönelik özel bir anket oluşturduk. Tüm cevapları almasak da, elde ettiğimiz sonuçlar bize bazı şeyleri açıklıyor.

Petrol sendikasının satışlarında büyük bir düşüş yaşanmaktadır: Bu düşüşler, Eylül'de %100, Ekim'de %105, Kasım'da % 72, Aralık'ta %70'dir. Nedeni ise şöyle açıklanmaktadır; 'Bizim petrol ürünlerinin (kerosin) fiyatları esas tüketiciler olan köylülere pahalı gelmektedir.

Kibrit sendikası satışları Eylül'de %100, Ekim'de %73, Kasım'da % 93, Aralık'ta ise % 157 düşmüştür. Düşüş bir dönem ankeslerin yükselmesi ve bazı yerlerde talebin 4 kat inmesiyle ilgilidir.

Perçzenski tekstil tröstüne göre: 'pazar fiyatları tröstün fiyatlarından daha düşüktür, yani tröstün fiyatları pazar fiyatlarından yüksektir. Fiyat kontrolü pazarın eline geçmektedir." Buradan çıkan sonuca göre pazarda oluşan düşük fiyatlar pazarı daha fazla etkilemektedir.

Lâstik tröstünde son aylarda bir düşüş görmekteyiz. Eğer 1913 yılının fiyatlarına göre satış hacimlerine bakarsak, tröstün Eylül

ayı satışları 3.091.000 Ruble, Ekim'de 2.829.000 Ruble, Kasım'da 1.986.000 Ruble, Aralık'ta 1.909.000 Ruble'ydi. Yani 4 ay içerisinde 2 kattan fazla düşüş gerçekleşmiştir. Tröst bu durumu şöyle açıklamaktadır: 'Şimdi lâstik ürünlerinin sezonu değildir. İkincisi ise, ürünlerin pahalı olmasıdır.' Burada lâstik ürünlerinin fiyatlarının oluşumunda %70 oranında paya sahip olan tekstil ürünlerinin pahalılığına referans verilmektedir.

SATIŞLARIN DURUMU VE GELİŞME İMKÂNLARI

	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım
Basılan Kâğıt Paralar (Trilyon)	13	18	33	47	86	106	154	221	218	304	366
Mal Rubleyle Değeri (min)	40	27	23	16	21	24	32	41	36	37	28

Tröstlerin satış hacimleriyle ilgili daha ciddi bir gösterge çay satışından gelmektedir. Verilere göre Eylül'de 98.800 funt, Ekim'de 82.000 funt, Kasım'da 56.000 funt, Aralık'ta 53.000 funt çay satıldı. Eylül'den Aralık'a kadar çay satışında iki kat azalma görülmektedir. Eğer kurumun diğer ürünlerini (kahve ve diğerleri) ele alırsak, yine de aynı gelişmeyi göreceğiz. Bu durum neden meydana gelmiştir sorusu şöyle yanıtlanmaktadır: 'Bunlar yüksek vergi ve özellikle ankes sisteminden kaynaklanmaktadır."

Şarap ticareti yönetiminin (Vintorgupravlenie) satış hacmindeki değişimler şu şekildedir: Eylül'de 13 milyon, Ekim'de 9 milyon, Kasım'da 6.8 milyon, Aralık'ta 5.6 milyon kova (vedro)şarap satılmıştır. Satışlardaki düşüş iki kattan daha fazladır. Bu düşüşün nedenini sorduğumuzda 'ankes' diye cevap verilmektedir. Cam, kap, dökme demir üreten Maltsevo fabrika çevresiyse bu durumu şöyle açıklamaktadır: 'Sendika fiyatları pazar fiyatlarından yüksektir." Örme ve dikiş makineleri üreten fabrika ise bu durumun köylülerin fakirliğinden kaynaklandığına işaret etmektedir. Diğer bir çok inşaat tröstleri ise düşüşlerin sezonluk olduğunu ileri sürmekteler.

Böylece tröstlerin göstergeleri ve cevapları aynıdır. Buradan şu

sonucu çıkartabiliriz: ya sanayi ürünlerinin fiyatları yüksektir ya da vergi sistemi satışta sıkıntı yaratmaktadır.

Şimdi de, yukarıda verdiğimiz verileri göz önünde bulundurarak genelleme yapmaya çalışalım.

Tröstlere göre, köylülerin alım gücünün düşüktür. Burada savaş öncesinde hangi sanayi mallarının şehirlerde ve hangilerinin köylerde satıldığının ayrıntılarına girmeyeceğiz. Şu tartışmasız gerçektir ki, sanayi mallarının büyük kısmı köylerde tüketilmektedir. P. I. Popov'un 'Sanayi' kitabına göre 1922 yılında sanayi ürünlerinin genel tüketimi 510.2 milyon savaş öncesi Ruble tutarındadır. Bunun 317.2 milyon Rublesi köylerin payına düşmektedir -yani yüzde 62.2'lik kısmı. Diğer hesaplamalara göre köyler sanayi ürünlerinin %75'ini tüketmektedir. Bu talebi köyler ancak kendi ürünleri ile kapatabilirler ve normal şartlarda bu ürün ekmektir. Peki köylerin pazarlara getirdiği ekmeğin durumu nedir?

Tarım dengesini kaba hesaplamalarla elde etmek hiç zor değildir. Bu yıl 2.800.000 pud ekmek toplandığı bilinmektedir. Bu, ekmeğin gayrisafi miktarıdır. Tohumlara 510 milyon pud, köy halkına ve hayvan yemine 1,7 milyon pud ayrılırsa, geriye 590 milyon pud kalacaktır. Bu kalan miktardan da 350 milyon pud gıda vergisini düşersek 230-240 milyon pud miktarlık kısım buğday olarak satışa çıkarılmıştır. Ancak, bu miktarın tümünün pazarlara gittiğini düşünmek yanlış olur. Köy halkı her zaman ürünün bir kısmını yedek olarak saklamaktadır. Demek ki, şehirlere serbest pazar ilişkileri çerçevesinde ancak, 200 milyon pud ürün gitmiştir.

Şehirlerin tüketimi ne kadardır? Savaşın olmadığı normal şartlarda şehirlerin ihtiyacı yaklaşık 450 milyon pud olmaktadır. Ancak, ülke arazisinin küçüldüğünü ve halkın fakirleştiğini göz önünde bulundurarak Rusya şehir halkının 350 milyon pud ekmek tüketeceğini söyleyebiliriz.

Bu talebin karşılanması için iki kaynak kullanılır. Birincisi gıda (üretim) vergisi olan, yani pazar ilişkileri dışı elde edilen ve ordu, ulaştırma alanları gibi temel tüketicilere giden ekmektir. İkinci kaynak şehir pazarlarına gelen ekmektir. Bu iki kaynak kendi aralarında çelişmektedir. Gıda vergisi olarak alınan ekmekler normal olarak

köyden gelenlerin 2 katıdır. Ayrıca bunlar pazara yönelerek ekmek fiyatlarını aşağıya çekmektedir. Bu durum sanayi ve tarım ürünlerinin fiyatlarındaki artışları karşılaştırdığımızda ortaya çıkar.

1922 yılının Eylül ayından 11 Şubat 1923'e kadar sanayi ürünlerinin fiyatları 4.5 kat, tarım ürünlerinin fiyatlarıysa sadece 2.9 kat artmıştır. Görüldüğü gibi tarım ürünlerindeki fiyat artışı, sanayi ürünlerindeki fiyat artışının altındadır.

Sanayinin alt dallarına bakarsak bu durum daha belirgin şekilde ortaya çıkmaktadır. Özellikle bu durum deri ve metal işletmelerinde görülür. Genel olarak gıda ürünlerinin fiyat analizi yerine buğday fiyatlarını ele alırsak, o zaman köy halkının durumunun daha da zor olduğunu görürüz. 1 Eylül'den 11 Şubat'a kadar artış sadece 2.5 kat kadardır.

Satıştaki sıkıntıları açıklayan ikinci etken emisyondur. Daha net ifade edersek, emisyon ve onun gerçek değeri arasındaki karşılıklı ilişkidir. Bunları 1922 yılının ayları itibarıyla karşılaştıralım.

Ocak ayında çıkarılan 13 trilyonluk kağıt parayla 40 milyonluk ürün almak mümkündü. Şubat'ta daha fazla para basılmıştır. Ancak, bu sefer alım gücü (basılan paranın) mallar açısından 27 milyon Ruble'dir. Mart ve Nisan aylarında buna benzer bir durum söz konusu olmuştur. Ağustos'ta paranın değeri yine 41 milyon tutarındadır. Eylül'de bu miktar 36 milyon ve para üretiminde büyük artışlara rağmen ilerideki aylarda paranın reel (gerçek) değeri 37 ve 28 milyondur.

Emisyonun gerçek değeri ve pazarın durumu -özellikle satışın durumu- arasında nasıl bir ilişki vardır? Yazımızın başında Şubat, Mart ve Nisan aylarında ticarette ortaya çıkan krize değinmiştik. Tüm iktisatçılar bu konuya değinmelerine rağmen kriz tam anlamıyla açıklanmamıştır. Açıklamalardan birisi G.Y Sokolnikov tarafından yapılmıştır. Halk Finans Komitesi'nin (Narkomfina) yöneticisi ilkbahar satış krizini, o aylarda çok büyük hacimde basılan kağıt paralanın değer kaybına uğraması ile açıklamaktadır. Paranın değer kaybı ise parasal kıtlık yaratmakta ve kaynak yetersizliği hissedilmekteydi. Mayıs'ta kriz hızını azaltmış ve paranın reel değeri yükselmeye başlamıştır. Bu süreç Eylül'e kadar sürmüş-

tür. Eylül'de ise para değeri yine düşmüş ve Ekim'de sürümde duraklama ortaya çıkmıştır. Yüksek emisyon hacminin, satışlardaki sıkıntıların ana nedeni olduğunu söyleyemesek de, nedenlerden biri olduğunu belirtebiliriz.

Satışlardaki sıkıntıları açıklayan diğer bir neden ise, ticaretin kredilenmesi ile ilgilidir. Kredilenme altın hesaplarıyla yapılmaktadır. Bu yüzden ticaret ve sanayi büyük kayıplar vermektedir. Bakın neden. Orta düzeyli tüccar, devlet sanayicisi Devlet Bankası'ndan 1 Ekim itibariyle 4 ay vadeli 100 Ruble tutarında bir kredi alırsa, 1 Ocak'ta bu 100 rubleyi tedavüle sokarak 301.7 Rubleye dönüştürebilecektir. Aynı vadede bu 100 Ruble'nin altın olarak karşılığı 435 Ruble'ye dönüşecektir. Demek ki 3 ay içinde tüccar veya sanayici kendi aldığı kredi miktarını 3 kat artırdıktan sonra bankaya, aldığı kredinin 4 katı daha fazla borçlu olacaktır. Bu, zaman içinde kaynakların sistematik olarak devlet sanayicilerinden kredi kuruluşlarına aktarımı anlamına gelmektedir. Böylece satışlar kötü etkilenmekte ya da krediden yararlanma olanağı azalmaktadır.

Son iki neden ise ticarî yönetimin zayıf örgütlenmesi ve onun çevresiyle olan zayıf bağlantısıdır. Buraya mevsimlik etkileri de (sonbahar ve kış aylarında sürüm düşüktür) eklemek doğru olacaktır.

III

Satışı sıkıntıya sokan bütün nedenlerin analizinden sonra satışa ilişkin bakış açısıyla ilgili değerlendirmede bulunabiliriz. Depresyonu oluşturan unsurlar geçici olsaydı, bunların kısa zamanda ortadan kalkacağını umut edebilirdik. Ancak, depresyonu oluşturan nedenler uzun dönemli ve devamlılık gösteren özelliklere sahip olduğundan, bu nedenlerin önüne geçilebilmesi için uzun dönemli yöntemlere ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu yöntemler nedir? Bunları 2 gurupta toplayabiliriz: a) genel devlet politikasının temelini oluşturan genel iktisadî nitelikli yöntemler ve b) VSNH'nin büyük etkiye sahip olabileceği ve sanayi ve ticaret alanlarındaki özel yöntemler.

Genel nitelikli birinci yöntem çerçevesinde ortaya çıkan bir önemli sorun köy halkının alım gücünün yükseltilmesiyle ilgilidir.

Bunu nasıl başarabiliriz? Bunun için en önemli yol ekmeğin yurtdışına ihracatıdır.

İkinci soru -vergi (prodnalog) sistemidir. Bir zamanlar şehirler ve köyler trampa ekonomisi içimde yer almaktaydı. Daha sonra şehirlerde para ekonomisine geçildi. Ancak, köylerin büyük kısmında halâ trampa ekonomisi sürmektedir. Bu şekilde oluşturulan halk ekonomisi nasıl genel bir etki sağlayabilir? Ya köy halkını para ekonomisine çekmeli ve onların sanayi ürünleri almalarını sağlamalıyız: böylece köy halkı ekmeklerinin sürümü fırsatını yakalayacaklardır -bu durumda ilişkileri paranın kullanılması üzerinde kurmak gerekmektedir; ya da trampa ekonomisine geri döneceğiz. Bu durumdaysa, şehir ve köyleri aynı kriterle ölçmemiz gerekecektir. Halk ekonomisinin bir kısmına bir sistem, diğerine ayrı bir sistem uygulamak mümkün görülmemektedir. Böyle bir durum köy halkının alım gücünün düşmesine, iş motivasyonun ve tarım arazilerinin azalmasına neden olmaktadır. Elbette ki, trampa ekonomisini hemen ortadan kaldıramayız. Ancak trampa ekonomisinden para ekonomisine doğru evrim gerçekleşecektir.

Satışın artması yönünde atılması gereken adımların üçüncüsü devlet ticaretinin iyileştirilmesidir. Şu anda bizim bölgelerle bağlantılarımız zayıftır. Evet bu doğrudur ve bazı kurumlar elde ettikleri iyi sonuçlarla gurur duyabilirler. Örneğin, tekstil sendikası Cumhuriyet'in değişik bölgelerinde 15 temsilcilik kurmuştur. Aynı şeyler lâstik tröstü ve diğer bir kaç işletmeyle ilgili olarak da söylenebilir. Ancak, genel olarak merkezin bölgelerle bağlantısı önemli ölçüde zayıftır ve bu bağlantı, devlet ticaretinde uç bir bakış açısı izlemede ısrar ettiğimiz sürece zayıf olarak kalacaktır. Ben burada ultrasendika bakış açısından bahsediyorum. Ultrasendika teorisine göre tröstler, ticaret yapmamalıdır. Sendikaların ticaretle uğraşması gerekmektedir. Hatta bu teorinin bazı savunucularınca belirtilen yerlerde 'Gubtorg'lar ve 'paytorg'lar organize edilmemeli, yerel ve devlet ticaret kurumları inşa edilmemelidir. Sendikalar, devlet sanayi mallarının büyük ve önemli birikim yeri olmalılar. Devlet sanayi malları, sendika kanalı aracılığıyla bütün ülkeye dağıtılacaktır. Şube kurma hakkı kimindir? Sadece sendikaların. Tröstlere bu hak verilmeli midir? - Bizim bahsettiğimiz

teori çerçevesince böyle bir şey tavsiye edilmemektedir. Aynı şey yerel kurumlara aittir. Ticareti ancak sendikalar yapmalıdır.

Bunun, organizasyon şeması açısından doğru olması gerekir: böyle bir yapı devlet ticaretinin global plânını ortaya çıkarmaktadır. Ancak, gerçekte öyle bir durum söz konusudur ki, hem tröstler ticaret yapıyor hem de 'Gubtorg'lar oluşmuştur. Sadece sendikaların şube açabilecekleri teziyle sendika teorisinin uç bir bakış açısı sergilemesi, tröstlerin faaliyetlerine yanlış yaklaşımı, 'Gubtorgları' bir kenara itişi ve merkez ve çevre arasındaki kopukluğu daha da açmıştır. Sendikaların bütün Rusya'ya yayılması ne bir ne de iki ayda gerçekleşebilir.

Ayrıca devletin ticarî faaliyetlerde çalışan işçileriyle ilgili bir başka sorun da büyük bir öneme sahiptir. Rusya'da gerçekleştiği ölçüde devlet ticareti yeni olgudur ve diğer ülkelerin ekonomilerinde görülmediği kadar büyük boyuttadır. Bu devlet kurumlarında çalışan işçilerin işlerini değerlendirebilme imkanlar var mı? Elbette ki ,ticarî kurumlar diğerlerine göre farklı özellikler taşımaktalar. Bu sektörde çalışanlar prim sisteminde (satışa bağlı) kazançlarının gelir ve satışa göre arttırıldığını gördüklerinde daha verimli çalışacaklardır. Bu, satışı arttırmak için en iyi motivasyondur. Burada kastettiğimiz prim tahsisi sistemidir. Şu anda bu sistem sadece ticarî faaliyetlerde çalışan işçilerinden bir grup -kommivoyajerler- için geçerlidir. Bu işçiler prim elde etmektedirler. Zira, devlet işçisi olmaktan çıkmaktadırlar. Bu çalışanlar emek kitapçığı[34] alamazlar, Sovyetlere seçilme hakları yoktur. Kısacası bunlar, diğer devlet sanayi ve ticarî kurumların çalışanları gibi devlet çalışanları olmalarına rağmen ikinci sınıf vatandaş statüsüne düşmektedirler.

Diğer çalışanlara gelince ise sorun şu şekilde ortaya konulmaktadır: ya satışlar ve ödüllendirme arasında bir bağlantı bulunmayan sabit ücret geçerli olmaktadır, ya da böyle bir bağlantı varsa ve çalışan prim (yüzde) ödülü alıyorsa, çalışanın Cumhuriyet'teki hukukî durumları farklılık göstermektedir. Bu sorun, tröst ve sendikaların toplantılarında birçok kez ele alınmıştır ve farklı düşünceler ileri sürülmüştür. Çoğunluk prim oranlarının sınırlandırılması kaydıyla sabit ödüllendirme ve satışlardan prim elde etme sisteminin birleştirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

[34] Ç. N. Emekçilerin daha önce çalıştıkları yer ve sürelerini gösteren defter.

Ticaret sistemine dair sorunlar silsilesine yerel temsilciliklerle ilgili sorun da dahil olmaktadır. Bizde, Moskova'da farklı sovnarhoz (Halk Ekonomisi Sovyeti) ve yerel tröstlerin temsilcilikleri bulunmaktadır ve sayılarının düşürülmesi gerekmektedir; küçük temsilcilikler ortadan kaldırılmalıdır. Ancak, burada da dağıtımın tek elden yapılması için bütün temsilciliklerin ortadan kaldırılması gibi uç bir bakış açısı ortaya çıkabilmektedir. Bu bakış açısı pazar ekonomisi koşullarında yanlıştır. 'Kooperatörlerin Kataloğu'nu elimize alırsak, Moskova'da faaliyet gösteren Merkezbirliği ile yandaşı olan onlarca Gubsoyuz temsilciliklerini görebiliriz. Burada anormal bir şey yoktur. Ancak, devlet ticaret alanında her şeyi merkezileştirmek ve her şeyi tek yere götürmek istiyoruz. Şüphesiz ki, bu durumda da aşırılığa kaçıyoruz.

Satışı arttırmak için başka bir önlem, ek maliyetlerin azaltılması anlamına gelen ticareti kredilendirme koşullarının iyileştirilmesi ve üretimin ucuzlatılmasıdır. Bu konuda çok büyük sonuçlar beklememeliyiz. Ancak, bu konuda bazı şeyler elde edilebilir.

Bir sonraki önlem vergi sisteminin rasyonalize edilmesidir. Emisyonu mümkün olduğu kadar desteklemekten vazgeçmeliyiz. Elbette ki emisyonu, bütçe ve vergilerdeki payına göre düşürüp yükseltebiliriz. Ancak, özellikle çay ve şarapla birlikte diğer ürünlerle de ilgili sözünü ettiğimiz veriler, altın yumurta yumurtlayan tavukları kesmemiz konusunda bize dikkatli davranmamız gerektiğini gösteriyor.

Son olarak, satışlarımızın canlanması için Doğu ile olan ticaretimiz ihmal edilmemelidir. Devrim yıllarında konunun bu tarafıyla ilgilenmedik: Türkiye, İran ve Afganistan'la ticari ilişkilerimiz olmadı. Bugün ise sanayimizin satış durumunu göz önünde bulundurduğumuzda, bu konuyla ilgilenmemiz gerektiğini, hatta şu haliyle ilgilenmememizin mümkün bile olmadığını anlıyoruz. Doğu, sahip olduğumuz petrol, kibrit, şeker gibi mamul mallarımızı kolayca satabileceğimiz pazarıdır. Tabii ki, ticaretimizi iyileştirmek için de bu konuya önem verilmesi gerekmektedir.

İKTİSADÎ YAŞAMIN UZUN DALGALARI

Irving Fisher ve John M. Keynes Üzerine

N. D. KONDRATIEFF

Kapitalizmin gücü olarak adlandırılabilecek kısırlık beni hayrete düşürüyor. Onlar bütün Avrupa'yı büyük riske sürüklüyorlar. Barış ve ılımlı olmaktan başka hiç bir şey onların başarısına hizmet edemez. Oysaki Paris'te büyük bankacılar arasında bulunan birinin kendi hükümetine, halk karşısında şimdilerde uygulanan politikanın riskli olduğuna dair ikazda bulunduğunu kim duymuştur? Tutundukları sistem, para yükümlülüklerinin dayanıklılığına bağlıdır. Döviz kaotik durumda olduğu sürece, anlaşmalara temel alınmamalıdır. Özellikle Avrupalı bankacılar ne pahasına olursa olsun, her türlü risk maliyetiyle bu gibi bir önlem alınması yerine herhangi bir hızlı faaliyet projesinin zorluklarına işaret etmeyi daha 'makul' görüyorlar.

Avrupa'nın muhafazakâr unsurlarının, olayların şimdiki durumunu daha derin hissettiğini tahmin etmek mümkündür. Ancak, gerçekte kararlı bir şekilde sağduyu ve ılımlı olmaktan yana ses yükseltmek sosyalist partilere nasip olmuştur. Gözümüzün önünde gelişen olaylar Avrupa toplumunun yapısında derin değişikliklere neden olacaksa, bu ne Marx'ın doktrininin ne de uluslararası emeğin disipline olmuş gücü sayesinde gerçekleşecektir -bu, ürkek, miyop politikalar ve toplumdaki anlayışsız muhafazakâr yöneticiler yüzünden olacaktır.

N. D. Kondratieff

ISBN 978-605-5679-50-7